



**ERBİL KALESİ'NDEKİ TARİHİ YAPILARIN  
YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ FETTAH  
ÇELEBİ EVİ, RAŞİD AĞA DİVANI HANI ve KALE  
HAMAMI ÖRNEĞİ**

**2023  
YÜKSEK LİSANS TEZİ  
MİMARLIK**

**Rebin HAMAD HASSAN**

**Tez Danışmanı  
Doç. Dr. Çiğdem BOGENÇ**

**ERBİL KALESİ'NDEKİ TARİHİ YAPILARIN YENİDEN  
İŞLEVLENDİRİLMESİ FETTAH ÇELEBİ EVİ, RAŞİD AĞA DIVANI HANI  
ve KALE HAMAMI ÖRNEĞİ**

**Rebin HAMAD HASSAN**

**Tez Danışmanı  
Doç. Dr. Çiğdem BOGENÇ**

**T.C.  
Karabük Üniversitesi  
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü  
Mimarlık Anabilim Dalında  
Yüksek Lisans Tezi  
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK  
Temmuz 2023**

Rebin HAMAD HASSAN tarafından sunulan “ERBİL KALESİNDEKİ TARİHİ YAPILARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ Fettah Çelebi Evi, Raşid Ağa Divanı Hanı ve Kale Hamamı Örneği” başlıklı tezin, kapsam ve nitelik bakımından Yüksek Lisans Tezi olarak tamamen yeterli olduğunu onaylarım.

Doç.Dr. Çiğdem BOGENÇ .....

Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu tez, sınav jürisi tarafından Mimarlık Mühendisliği Bölümünde Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 11.07.2023

İnceleme Komitesi Üyeleri (Kurumlar)

İmza

Başkan : Doç.Dr. Namin AGHAYEVA (KBÜ) .....

Üye : Doç.Dr. Çiğdem BOGENÇ (KBÜ) .....

Üye : Doç.Dr. Mehriban MİKAİLOVA (OMÜ)

Online

Sunulan tezin Yüksek Lisans derecesi Karabük Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU .....

Lisansüstü Programlar Enstitüsü Müdürü

*“Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.”*

Rebin HAMAD HASSAN

## ÖZET

**Yüksek Lisans Tezi**

### **ERBİL KALESİ'NDEKİ TARİHİ YAPILARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ FETTAH ÇELEBİ EVİ, RAŞİD AĞA DİVANI HANI VE KALE HAMAMI ÖRNEĞİ**

**Rebin HAMAD HASSAN**

**Karabük Üniversitesi**

**Fen Bilimleri Enstitüsü**

**Mimarlık Mühendisliği Anabilim Dalı**

**Tez Danışmanı:**

**Doç. Dr. Çiğdem BOGENÇ**

**Temmuz 2023, 118 sayfa**

Yeniden işlevlendirme, koruma önlemleri için en gerekli olan mimari miraslardan biri olarak kabul edilmekte, daha uygun yöntemlerle özgün yapı, özellik ve tasarımın gelecek nesillere aktarılması sağlanmaktadır. Yeniden işlevlendirme projelerinin değerlendirilmesinde bütüncül bir yaklaşımın önemi nedeniyle, yeniden işlevlendirme sonrasında önceki hatalardan ders çıkarma ve başarı ve başarısızlıkları değerlendirme ihtiyacı her zaman vardır. Çoğu ülke, dünyanın dört bir yanından ziyaret edilen turistik cazibe merkezleri olarak bu miras alanlarının önemini farkındadır; bu nedenle, entegre bir strateji oluşturarak ve yerel ve uluslararası turizme hitap eden sürdürülebilir bir kentsel merkez ve turistik cazibe merkezi oluşturmak için alanın bileşenlerini uygulayarak yeniden işlevlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu araştırmada, öncelikle uyumlu yeniden işlevlendirme değerlendirmesindeki teorik metinler incelenerek uyumlu yeniden işlevlendirme

göstergeleri geliştirilmiştir. Ardından, Fettah Çelebi Evi, Raşid Ağa Divanı Hanı ve Kale Hamamı'nın planları, alanları ve mimari özellikleri vaka çalışması olarak sunulmuştur. Başarılı bir şekilde yeniden işlevlendirilen miras binalarını, dönüşümlerin etkinliğini ve müdahaleleri inceleyerek her üç binanın da tarihi açıklanmaktadır. Kötü bakım ve yeni kullanıma uyarlamamanın binalar üzerindeki etkileri, estetik tarihi önemlerini azaltan ve binaların kullanımı ve güvenliği üzerinde etkili olan ciddi sorunlara yol açmıştır. Orijinal özelliklerin ve malzemelerin değiştirilmesi veya kaldırılması ya da başka yerlerden unsurların ve bileşenlerin uyarlanması, yeniden işlevlendirmeden sonra adaptasyonun neden olduğu ana sorunlardır, Bu, modern ihtiyaçları karşılamak için ek modifikasyon ihtiyacını ve ziyaretçiler için rahat merdivenler ve bir rampa dahil olmak üzere daha uygun erişilebilirlik sağlamak için yeni işlevler gerektiren tarihi önemin kaybıyla sonuçlanmıştır. Bunlar arasında zeminler için daha etkili su yalıtımının yanı sıra, Erbil kalesini yaşanabilir bir alan haline getirmek için binalara eklenen modern parçaların kaldırılması veya uyarlanması vardır.

**Anahtar Kelimeler :** Koruma, Erbil Şehri, Tarihi Yapılar, Yeni Fonksiyon, Restorasyon.

**Bilim Kodu :** 80106

## **ABSTRACT**

**M. Sc. Thesis**

### **RE-FUNCTIONING OF HISTORICAL BUILDINGS IN ERBIL CITADEL A Case Study of Fattah Chalabi House, Rashid Agha diwan Khanah, and Citadel Public Bath**

**Rebin HAMAD HASSAN**

**Karabük University  
Institute of Graduate Programs  
Department of Architecture**

**Thesis Advisor:**

**Prof. Dr. Çiğdem BOGENÇ**

**July 2023, 118 pages**

Re-using is regarded as one of the architectural heritages That is most essential for preservation measures, more suitable methods keep their original structure, characteristics, and design for future generations. There is always a need to learn from previous errors and assess successes and failures after reuse, and owing to the significance of an integrated approach in evaluating reuse projects. Most countries are aware of the significance of these heritage places as tourist attractions visited from all over the world; consequently, they have pursued re-functioning by creating an integrated strategy and applying the site's components to create a sustainable urban center and tourist attraction appealing to local and international tourism. In this Research, indications of compatible reuse are developed first by examining theoretical texts in the compatible reuse assessment. Next, Plans, areas, and architectural characteristics of the Fattah Chalabi home, Rashid Agha diwan Khanah,

and Citadel Public Bath have been presented as case studies. It explains the history of all three buildings. By examining successfully re-functioning heritage buildings, the effectiveness of the conversions, and the interventions. The effects of poor maintenance and adapting for new use on the buildings led to serious issues that reduce their aesthetic historical significance and impact on the buildings' use and safety. Changing or removing original features and materials or adopting elements and components from elsewhere are the main issues caused by the adaptation after repurposing, This Resulting in the loss of historical significance, that necessitated the need for additional modification to meet modern needs, and the new functions to provide more suitable accessibility, for example including comfortable stairs and a ramp for visitors. As well as more effective waterproofing for the floors, removing or adapting the modern parts that have been added to the buildings to make the Erbil citadel a habitable area.

**Key Words** : Conservation, Erbil City, Historical Buildings, New Function, Restoration.

**Science Code** : 80106



## TEŞEKKÜR

Her Őeyden önce danıŐmanım Doç. Dr. Çiğdem BOGENÇ'e, engelleri aŐmam ve çalıŐmamın sınırlarını zorlamam için bana güç ve cesaret veren kesintisiz desteği için teşekkür ederim. Zekice yorumları, yararlı eleŐtirileri ve sonsuz desteği düşüncelerimi geliŐtirmeme, bilgimi artırmama ve gerçekten gurur duyduğum bir tez oluŐturamama yardımcı oldu. Ayrıca, beni destekledikleri ve bana umut verdikleri için aileme ve arkadaşlarıma teŐekkürü bir borç bilirim.

## İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KABUL.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER .....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ .....	xiii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ .....	xvii
BÖLÜM 1 .....	1
GİRİŞ .....	1
1.1. SORUN BİLDİRİMİ.....	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI .....	3
1.4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI .....	4
1.5. METODOLOJİ .....	4
1.6. LİTERATÜR TARAMASI.....	5
BÖLÜM 2 .....	8
2.1. TARİHİ BİNALARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ .....	8
2.2. TARİHİ BİNALARIN BAKIMI.....	9
2.3. TARİHİ BİNALARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ.....	10
2.4. TARİHİ BİNALARIN RESTORASYONU .....	11
2.5. TARİHİ BİNALARIN YENİDEN İNŞASI.....	12
2.6. TARİHİ BİNALARIN REHABİLİTASYONU.....	12
2.7. TARİHİ BİNALARIN YENİDEN MODELLENMESİ .....	12
2.8. TARİHİ YAPILARIN GELİŞTİRİLMESİ.....	13
2.9. TARİHİ BİNALARIN YENİLENMESİ.....	13

2.10. MİRAS BİNALARIN YENİDEN KULLANIMINA İLİŞKİN HEDEFLER .....	13
2.11. ULUSLARARASI ZAMAN SÖZLEŞMESİNDE YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ .....	15
2.12. BAŞARILI YENİDEN İŞLEVLENDİRME .....	16
2.13. YENİDEN İŞLEVLENDİRMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER .....	16
2.13.1. Mimari Ve İnşaat Faktörleri .....	17
2.13.2. Kültürel Faktörler .....	18
2.13.3. Ekonomik Faktörler .....	19
2.13.4. Çevresel Faktörler .....	19
2.13.5. Yasa ve Yönetmelik ile İlişkili Faktörleri .....	20
2.13.6. Yerel Faktörler .....	20
2.13.7. Yeni Kullanım Faktörleri .....	21
2.13.8. Sosyal Faktörler .....	21
2.14. MİRAS BİNANIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDEN SONRA BİNA İŞLEVLERİNİN TÜRLERİ .....	22
2.14.1. Kültürel İşlev .....	22
2.14.2. Zanaat İşlevi .....	23
2.14.3. Ticari İşlev .....	23
2.14.4. İdari İşlev .....	23
2.14.5. Sosyal İşlev .....	23
2.14.6. Eğitsel İşlev .....	23
<b>BÖLÜM 3 .....</b>	<b>26</b>
3.1. ÇALIŞMA SAHASININ KONUMU .....	26
3.2. ERBİL KALESİ .....	27
3.3. ERBİL ŞEHRİNİN ORTAYA ÇIKIŞ TEORİLERİ VE TARİHSEL ARKA PLANI .....	29
3.4. ERBİL KALE BÖLGELERİNİN YENİDEN CANLANDIRILMASI .....	32
3.5. ERBİL KALE YAPILARININ DÖNEMLERİ .....	33
3.5.1. Erken Osmanlı Dönemi 1750 - 1880 arası .....	33
3.5.2. Geç Osmanlı Dönemi 1880 – 1918 arası .....	33

3.5.3. Osmanlı Sonrası Dönem 1918 - 1960 arası .....	34
BÖLÜM 4 .....	35
4.1. FETTAH ÇELEBİ.....	35
4.1.1. Fettah Çelebi'nin Tarihçesi .....	35
4.1.2.1. Plan Özellikleri .....	38
4.1.2.2. Fettah Çelebi Binasının Dış Cephesi .....	42
4.1.2.3. Aydınlatma.....	44
4.1.2.4. Süslemeler.....	45
4.1.2.5. Yapım Tekniği ve Malzeme.....	46
4.1.3. Yeniden İşlevin İrdelenmesi Ve Yapılan Müdahaleler .....	48
4.1.3.1. Yeniden İşlevin Değerlendirilmesi .....	49
4.1.4. Çözüm Önerileri .....	61
4.2. RAŞİD AĞA DİVAN HANI .....	63
4.2.1. Raşid Ağa Divan Hanının Tarihçesi .....	63
4.2.2. Mimari Özellikler .....	64
4.2.2.1. Plan Özellikleri .....	66
4.2.2.2. Raşid Ağa Divanı Hanının Dış Cephesi.....	72
4.2.2.3. Raşid Ağa Divan Hanının Aydınlatılması .....	73
4.2.2.4. Raşid Ağa Divan Hanının Süslemesi .....	74
4.2.2.5. Yapım Tekniği ve Malzeme.....	75
4.2.3. Yeniden İşlevin İrdelenmesi Ve Yapılan Müdahaleler .....	76
4.2.3.1. Yeniden İşlevin Değerlendirilmesi .....	78
4.2.4. Çözüm Önerileri .....	85
4.3. KALE HAMAMI .....	87
4.3.1. Kale Hamamının Tarihçesi .....	87
4.3.2. Mimari Özellikler .....	88
4.3.2.1. Plan Özellikleri .....	90
4.3.2.2. Cephe .....	93
4.3.2.3. Aydınlatma.....	94
4.3.2.4. Süsler.....	95
4.3.2.5. Yapım Tekniği ve Malzeme.....	96
4.3.3. Yeniden İşlevin İrdelenmesi Ve Yapılan Müdahaleler .....	97

	<b><u>Sayfa</u></b>
4.3.3.1.. Yeniden İşlevin Değerlendirilmesi .....	98
4.3.4. Çözüm Önerileri .....	104
BÖLÜM 5 .....	106
SONUÇ VE ÖNERİLER .....	106
KAYNAKLAR .....	112
ÖZGEÇMİŞ .....	118

## ŞEKİLLER LİSTESİ

### Sayfa

Şekil 3. 1. 1: Irak haritası, 2: Erbil şehir konumu 3: Erbil Şehir ilçeleri, 4: Erbil Şehir Haritası, 5: Erbil şehir merkezinin 3 boyutlu grafiği, 6: Erbil Kalesi'nin 3 boyutlu grafiği.....	26
Şekil 3. 2. Üç kapılı Erbil kale binası 1: Güney kapısı (Büyük Kapı), 2: Kuzey Kapısı ,3: Doğu kapısı .....	28
Şekil 3. 3. 1: Saray, 2: Takaya, 3: Tophane, 4: Kalenin kentsel düzeni patikalarının yerleşimlerini göstermektedir.....	29
Şekil 3. 4. Erbil Şehri'nin kentsel gelişiminde Kale, tarih boyunca her zaman odak noktasını oluşturmuştur.....	30
Şekil 4. 1. Fettah Çelebi binası .....	35
Şekil 4. 2. Fettah Çelebi binası, Ahmedi ve büyük kapının konumu.....	36
Şekil 4. 3. Fettah Çelebi binasının planı (1-zemin kat planı, 2- yarı bodrum planı (Serdab)).....	38
Şekil 4. 4. Fettah Çelebi Zemin Kat, 1: Odalar, 2: Revak, 3: Çatıya Çıkan Merdiven .....	38
Şekil 4. 5. Fettah Çelebi Avlusu .....	39
Şekil 4. 6. Fettah Çelebi yarı bodrum katı (Serdab).....	40
Şekil 4. 7. Zemin Kat Eyvan .....	41
Şekil 4. 8. Fettah Çelebi Binasının Dış Cephesi .....	43
Şekil 4. 9. Fettah Çelebi binasında aydınlatma .....	44
Şekil 4. 10. Fettah Çelebi Binasının Süslemeleri.....	45
Şekil 4. 11. Fettah Çelebi Bina Malzemesi Diyagramı .....	46
Şekil 4. 12. Fettah Çelebi bina inşaatının şeması.....	47
Şekil 4. 13. GEMA ART Organizasyonunun Fettah Çelebi Binasını Koruma ve Muhafaza Çalışması .....	49
Şekil 4. 14. Fettah Çelebi binasının Erişilebilirlik Diyagramı .....	51
Şekil 4. 15. Fettah Çelebi Binası Altyapısı .....	52
Şekil 4. 16. Binanın Bir Kısımının Kaybedildiğini Gösteren Zemin Kat Planı, 2: Binanın Bir Kısımının Kaybedildiğini Gösteren Yarı Bodrum Kat Planı	53
Şekil 4. 17. Fettah Çelebi Binasındaki Merdivenlerin Şeması .....	54
Şekil 4. 18. Avlu kaldırım alanı .....	55
Şekil 4. 19. Avlu Ahşap Çiti ve Su Boruları .....	56

Şekil 4. 20. Fettah Çelebi binasındaki gölgeleme elemanı, 1; Yeniden İşlevlendirmeden Önce, 2; Yeniden İşlevlendirmeden Sonra.....	57
Şekil 4. 21. Binanın Restorasyonundan Sonra Beton Lentoların Kullanılması .....	58
Şekil 4. 22. Tarihi Yapı İçinde Çağdaş Unsurların Sergilenmesi .....	59
Şekil 4. 23. Fettah Çelebi Eyvanı'ndaki tuğla duvarın ve yarı bodrumun sıva ile kaplanması.....	60
Şekil 4. 24. Fettah Çelebi Binası'nda yapay aydınlatma .....	61
Şekil 4. 25. Raşid Ağa Divan Hanı ve Konumu .....	64
Şekil 4. 26 Raşid Ağa Divanı Hanı Binası, Büyük Kapı (Güney Kapısı), Ahmedi Kapısı (Kuzey Kapısı).....	64
Şekil 4. 27. Raşid Ağa Divanı Hanı Zemin Kat ve Yarı Bodrum Planı.....	66
Şekil 4. 28. Merkezi T Şekli Oda Resimleri ve Konumu.....	67
Şekil 4. 29. . Raşid Ağa Divanı Hanı Girişi .....	68
Şekil 4. 30. Raşid Ağa Divan Hanı Zemin Katı Kuzey-Batı'da yer almaktadır .....	69
Şekil 4. 31. Raşid Ağa Divan Hanının yarı bodrum katı .....	69
Şekil 4. 32. Raşid Ağa Divan Hanı Avlusu.....	70
Şekil 4. 33. Raşid Ağa Divan Hanı Portikosu.....	71
Şekil 4. 34. Raşid Ağa Divan Hanının Avlu İçinden Görünümü ve Raşid Ağa Divan Hanının Pazardan ve Şehir Parkı Çeşmelerinden Görünümü .....	72
Şekil 4. 35. Raşid Ağa Divan Hanının Aydınlatılması .....	73
Şekil 4. 36. Raşid Ağa Divan Hanının Süslemesi.....	74
Şekil 4. 37. Raşid Ağa Divan Hanının Malzeme ve Yapım Teknikleri Şeması .....	75
Şekil 4. 38. Raşid Ağa Divan Hanının Dolaylı Etkileşiminin Diyagramı .....	78
Şekil 4. 39. Zemin Kata Çıkan Portiko Merdivenler .....	79
Şekil 4. 40. Raşid Ağa Divan Hanı Avlusundaki Ağaçların Diyagramı .....	80
Şekil 4. 41. Raşid Ağa Divan Hanında yarı bodrum kata açılan kapı.....	80
Şekil 4. 42. Çatı yapım tekniği 2; Su yalıtımı olarak beton tabaka 3; Binanın yetersiz drenaj eğimi.....	81
Şekil 4. 43. Raşid Ağa Divanı Hanının Dış Çit Duvarı .....	82
Şekil 4. 44. Raşid Ağa Divanı Hanının avlu duvarının sıva ile kaplanması .....	82
Şekil 4. 45. Raşid Ağa Divanı Hanının avlusuna ilave kapı açılması.....	83
Şekil 4. 46. Raşid Ağa Divan Hanında Yarı Bodrum Tuğla Duvarlar.....	84
Şekil 4. 47. Erbil Kalesi Hamamı.....	87

Şekil 4. 48. Erbil Kalesi Hamamı, Büyük Kapı (Güney Kapısı), Ahmedi Kapısı (Kuzey Kapısı) .....	88
Şekil 4. 49. Erbil Kalesi Hamamı'nın Alberni kısmı .....	90
Şekil 4. 50. Erbil Kalesi hamamının orta kısmında yer alan Westani bölümü .....	91
Şekil 4. 51. Erbil kalesi hamamında harret .....	92
Şekil 4. 52. Erbil Kalesi Hamam Cephesi .....	93
Şekil 4. 53. Erbil Kalesi hamamında aydınlatma .....	94
Şekil 4. 54. Erbil Kalesi Hamamında Süsleme .....	95
Şekil 4. 55. Erbil Kalesi Hamamı İnşaat Tekniği ve Malzemeleri.....	96
Şekil 4. 56. Erbil Kale Hamamı'nda sanat eserlerini sergilemek için portatif olarak kullanılan galeri.....	98
Şekil 4. 57. Erbil Kalesi Hamamının Tuğla Malzeme Duvar ve Düz Çatı ile İnşa Edilen Ek Bölümü .....	99
Şekil 4. 58. Erbil Kalesi Hamamının Güney Batı Yeni İnşaatı.....	100
Şekil 4. 59. Erbil Kale Hamamı Kubbesinin Yeniden İnşası.....	101
Şekil 4. 60. Binada izogam (bitümlü kaplamalar) ile çatı su yalıtımı.....	102
Şekil 4. 61. Tonoz ve Mezarların Beton Katmanlarla Kaplanması.....	103
Şekil 4. 62. Çatı yaya geçidi bariyeri .....	104



## TABLULAR LİSTESİ

	<b><u>Sayfa</u></b>
Tablo 2. 1. Yeniden İşlevlendirilen Önemli Erbil Kalesi Binaları.....	24
Tablo 4. 1. Fettah Çelebi binası detayları .....	37
Tablo 4. 2. Fettah Çelebi Binasının Mekân Dağılımı, Fonksiyonları ve Alanı .....	50
Tablo 4. 3. Raşid Ağa Divan Hanı Bina Ölçüleri .....	65
Tablo 4. 4. Raşid Ağa Divan Hanının Mekân Dağılımı, Fonksiyonları ve Alanı.....	77
Tablo 4. 5. Erbil Kalesi Hamam Ölçüleri .....	89
Tablo 4. 6. Erbil Kalesi Hamamı'na ait bilgiler.....	98

## SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

### KISALTMALAR

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization  
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

HCECR : High Commission for Erbil Citadel Revitalization building (Erbil Kalesi Canlandırma Yüksek Komisyonu binası)

ICOMOS : International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)

## BÖLÜM 1

### GİRİŞ

Zamansal koşullar, teknoloji ve yaşam koşullarındaki değişimlerin bir sonucu olarak bireylerin rutinlerini, mekânlarını ve yapılarını değiştirir. Sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik durumların etkisiyle değişime direnen ya da uyum sağlayamayan yapılar zamanla eskimektedir. Öte yandan işlevsel olarak eski yapılar, inşa edildikleri dönemin ruhunu ve özelliklerini temsil eden yapılar olarak fiziksel özelliklerine genellikle korurlar (Powell, 1999). İşlevsel olarak tarihlenen ve manevi değeri olan bu eserlerin, tasarımları korunarak dönemin ruhunu yansıtacak şekilde yeniden işlevlendirilmesi gerekmektedir. Yeniden işlevlendirme kavramı, tarihi, sosyal, mimari ve kültürel önemin sembolü olan yapıları koruma arzusundan doğmuştur. Dolayısıyla kültürel birikimin gelecek nesillere yaşatılması, tarih bilincinin aktarılması, ekonomik avantajlar getirmesi, kimlik kazandıran yapılar olması, insan ve yapı arasındaki ilişkinin devam etmesi gibi çeşitli nedenlerle bu yapıların korunması gerekmektedir. Irak'ın en önemli tarihi mekânlarından biri, yerel kimliği, muhteşem mimariyi ve tarihi simgeleyen Erbil Kalesi'dir. Sürdürülebilir kalkınma ve kültürel koruma dönemine girerken Erbil Kalesi'nden yararlanmanın önemini anlamak büyük önem kazanmaktadır.

Tarihi binaların yeniden işlevlendirilmesi çok farklı anlamlar taşımaktadır. Binanın temel yapısını ve dokusunu koruyarak ancak işlevini değiştirerek eski yapılara yeni bir yaşam değeri kazandırır. Ayrıca yeniden işlevlendirme, binanın formuna, tarzına, mimarisine ve tarihi değerine saygı göstererek bir mekâna uygun yeni faaliyetler bulmaktır ki bu da genellikle mekânda ayarlamalar yapılmasını gerektirmektedir. Bu yorum ışığında, Erbil Kalesi'nin 7000 yıldır veya belki de daha uzun süredir kesintisiz olarak var olduğu düşünülmektedir. Kale, 32 metre yüksekliğindeki yapay bir toprak höyüğün üzerine etkileyici bir şekilde oturtulmuş olup, günümüz Erbil kentine gözle görülür bir şekilde hakimdir (David & Moriset, 2013).

Sonuç olarak, Irak kenti tüm dünyada sürekli olarak iskân edilen en eski şehirdir. Bununla birlikte, yüzlerce yıl öncesine dayanmasına rağmen, yerel mimarisi nedeniyle Irak ve diğer halklar için hala önemlidir. Şehirde kalan binaların büyük çoğunluğu Osmanlı döneminden kalmadır. Bunlar o dönemin anıtlarıdır. Farklı desen, şekil ve amaçlara sahip mimari süsleme sanat eserlerinden oluşan Erbil kalesinin binaları, Erbil'in ev estetiği sanatını ve zevkini yansıtmaktadır (R. I. Ibrahim, S. A. Mushatat, & M. G. Abdelmonem, 2015a). Bu nedenle, Erbil Kalesi'nin tarihi yapılarının başarılı bir şekilde yeniden işlevlendirilmesi çok önemlidir.

Bir UNESCO kriteri olarak Erbil Kalesi, çevresinden hala gözle görülür bir şekilde gelişen tabakalı bir arkeolojik höyüğün etkileyici bir örneğidir. Osmanlı döneminin kalıcı kentsel tasarımı ve höyüğün üstündeki sokak düzeni, Kale kentinin fiziksel yapısını tanımlamaktadır. Kentsel dokudaki değişimler kısmen şehrin belirgin sınırlara sahip şekli tarafından belirlenmiştir. Yerel yönetimin bu eşsiz orta çağ kentini korumak ve güçlendirmek için HCECR'yi kurması 2007 yılında Erbil Kalesi'nin Yeniden Canlandırılması Yüksek Komisyonu (HCECR) kurulmuştur. 2010 yılında Kale, restorasyon için kamu finansmanı almasının ardından UNESCO Dünya Mirası'na dahil edilmek üzere Irak'ın ön listesine dahil edilmiştir. O tarihten bu yana UNESCO ve diğer bazı uluslararası kuruluşlar, Hisar için kapsamlı bir koruma ve restorasyon projesi geliştirmek üzere HCECR ile birlikte çalışmaktadır (UNESCO, 2023). Bu girişimde Komisyon'a yardımcı olmak ve Kale için bir "Koruma ve Rehabilitasyon Ana Planı" geliştirmek üzere UNESCO ile resmi bir anlaşma yapılmıştır. Eylül 2007 ve Ağustos 2011 tarihleri arasında hazırlanan bu plan, çok sayıda dokümantasyon içermekte ve kalenin rehabilitasyonu için izlenecek yolların ana hatlarını çizmektedir. HCECR'nin elde edeceği sonuçlar için önemli bir araç görevi görmektedir. Turistler, kale hizmetlerinde çalışanlar ve kalıcı topluluk dahil olmak üzere günlük 4.000 kişilik bir topluluk öngörülmektedir. Amaç, konaklama, işletmeler, eğlence ve turizm gibi çeşitli, sürdürülebilir faaliyetleri bir araya getirerek kaleyi rehabilite etmektir (David & Moriset, 2013).

## **1.1. SORUN BİLDİRİMİ**

Erbil kalesindeki binaları korumak için, miras binalarının rehabilitasyonu ve korunmasıyla ilgilenen uluslararası kuruluşların gözetiminde HCECER tarafından orijinal işlevini yitirmiş binalar için birkaç farklı işlev seçilmiştir. Kaleye gelen ziyaretçi sayısını arttırmak için yeni işlevler arasında kültürel, karma konut, ofis birliği, turizm, sanat, zanaat ve delegasyon işlevleri bulunmaktadır. Ancak, bu yeni işlevlerden bazıları, bu binaların çekirdeği ile uyumlu değildir, alan ve mekân açısından, atanan işlev için uygun değildir. Binanın fiziksel adaptasyonu yeni gereksinimleri karşılamamaktadır; bu değerli tarihi binalarda hasar ve zararlı etki beklenmektedir. Çalışmada Erbil kalesi içinde seçilen binaların kullanım değişikliği ve yeni işlevlerin yarattığı sorunlar da araştırılmıştır. Özellikle bu üç bina (Fettah Çelebi Evi, Raşid Ağa Divanı Hanı ve Kale Hamamı) belirlenerek, binanın bu hasarlardan korunması ve yeniden işlevlendirilmesi gereklidir, çünkü bunlar Erbil kalesindeki değer açısından üçgen binalardır.

## **1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI**

Araştırma, Erbil Kalesi binalarının yeniden işlevlendirme durumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Erbil Kalesi'nde çevresel etkiyi azaltan ve ekonomik büyümeyi artıran sürdürülebilir kalkınma yöntemlerini araştırmak gibi hedeflere ulaşmayı amaçlayan yeniden işlevlendirmeye odaklanarak, Kale'nin ayırt edici mimari özelliklerini korurken ihtiyaçları karşılayan binaların modern kullanımlarını belirlemek ve Kale'nin ayırt edici özelliklerine saygı duyulmasını sağlayan bir çerçeve oluşturmak ve bunların tarihi binalara nasıl uyarlandığı, binanın yeni işlevler nedeniyle ne gibi sorunlarla karşılaştığı ve bu sorunlara ne gibi çözümler önerildiğini ve miras binaların yeni işlevler için uygunluğunu belirlemeyi amaçlamıştır.

## **1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI**

Erbil'deki kültürel ve tarihi açıdan önemli çok sayıda miras binasının yıkılmak yerine yeniden kullanılması önemli ekonomik, kültürel ve sosyal avantajlar sağlayacaktır. Bu, tarihi ve kültürel önemin ve geçmişin korunmasına ayrılmaz bir şekilde bağlıdır.

Erbil'in Eski Şehri, Osmanlı döneminden kalma kültürel açıdan önemli tarihi binalara sahiptir. Bunların çoğu değerli özelliklere ve değerlere sahiptir. Bu binalara yeni işlevler kazandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma, Erbil Kalesi'ndeki Fettah Çelebi Evi, Raşid Ağa Divan Hanesi ve Kale Hamamı için yeni işlevlerin değerlendirilmesiyle sınırlıdır.

#### **1.4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI**

Erbil Kalesi'ndeki üç binanın yeniden işlevlendirilmesine ilişkin çalışmanın kapsamı, bu eski binaların yeniden işlevlendirilmesinde rol oynayan çeşitli faktörlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesini içermektedir. Belirlenen parametreler dahilinde, çalışma aşağıdaki boyutları araştırmayı amaçlamaktadır: Çalışma, fiziksel ve tarihi değerlerini anlamak için Erbil Kalesi içindeki yapıların ayırt edici özelliklerini, inşa yöntemlerini ve kültürel bağlamlarını inceleyecektir. Orijinal binaların bütünlüğüne saygı gösterilerek, araştırma kapsamındaki mevcut ihtiyaçların gereklilikleri göz önünde bulundurularak, yeniden işlevlendiriminin anlamı tanımlanmıştır. Tarihi binaların nasıl başarılı bir şekilde yeniden işlevlendirileceği ve binaların yeniden işlevlendirilmesinin amacı incelenmiştir. Daha sonra Erbil'in tarihi geçmişi, Erbil Kalesi'nin özellikleri ve yeniden işlevlendiriminin neden önemli olduğu araştırılmıştır. Binanın mimari karakteri ve her binadaki mekanların alanı belirtilmiştir. Değerlendirme sonrasında ise üç yapının yeni işlevlere uygunluğu, yapının karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri araştırma kapsamında açıklanmıştır.

#### **1.5. METODOLOJİ**

Bu çalışma için araştırma, üç binayı vaka çalışması olarak inceleyerek nitel bir tasarım kullanmıştır: Gerçeklik çalışmasına uygunlukları, çalışma konusunun olgusunu tanımlamak ve başta HECER olmak üzere ilgili kuruluştan gerekli verileri toplamak için çeşitli ziyaretler yapılmış ve yeniden kullanılan yerleri tanımak için bazı uzmanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yeterli bilgi ve veri elde edildikten sonra kalenin kurtarılmasının neden önemli olduğunu anlamak için Erbil Kalesi'nin tarihi geçmişi, erken Osmanlı dönemi, geç Osmanlı dönemi ve Osmanlı sonrası dönem, Kalenin Ortaya Çıkış Teorileri ve Erbil'in Kentsel Dokusunun Gelişimi

hakkındaki makaleler incelenmiştir. Teorik olarak, miras yapıların restorasyon ve renovasyon sonrasında uygun şekilde yeniden işlevlendirmenin araştırılması, bu yapıların korunmasının sürdürülebilirliğini ve devamlılığını sağlar. Tasarım ve koruma standartları göz önünde bulundurularak, miras binasının yeniden işlevlendirildiğinde, yeniden kullanıldığında ve korunduğunda sağlayacağı faydanın açıklaması, üç binanın mimari karakterinin aydınlatılması ve binaların malzeme, alan ve mekanlarının yanı sıra Fethah Çelebi, Raşid Ağa Divanı Hanı ve Kale Hamamının tarihçesi açıklanmıştır. Binaları restorasyonlarından sonra, yapıldıkları işle veya mekanın iç tasarımına, konumuna ve medeni karakterine uygun yeni bir işlevle, değerlerine ve mahremiyetlerine zarar vermeden yeniden işlevlendirmek, eklenen değişikliklerin binaları inşaat, tasarım açısından etkilememesi veya onlara zarar vermemesi için onları korumak, benzersiz alan ve boyut ve özel gereklilik gibi yeni işlev gereksinimlerini belirleyerek cephe ve taşıyıcı sistemin durumunu açıklayarak ve yapısal ve kaplama malzemelerini tanımlayarak yeni işlevler uygulandıktan sonra tarihi binaların karşılaştığı sorunlar bulunmuş ve elde edilen yeni işlevlere uygunluğu değerlendirilmiştir. Yeni işlevlerin değerlendirilmesinin tarihi binalarla uyumlu olup olmadığından emin olmak için tespit edilen sorunlara yönelik bir çözüm önerileri sunulmuştur.

## **1.6. LİTERATÜR TARAMASI**

Bir yapıyı, özellikle de tarihi binaları yeniden kullanmayı tercih etmeden önce, yeniden kullanılabilirliği hakkında bilinçli bir sonuca varmak için fiziksel, somut ve tarihi özellikleri, sosyal ve kültürel önemi ve saha durumunu incelemenin hayati önem taşıdığı sonucuna varmıştır. Ayrıca, yapının savunma amaçlı inşa edildiği sonucuna varılmıştır; bu nedenle, cepheleri minimum açıklıklarla sağlamdır ve kat planı, merkezinde bir avlu bulunan içe dönük bir düzenlemedir. Bu nedenle, önerilebilecek kullanımlar arasında bir müze, kalıcı ve geçici sergiler, kültürel etkinliklerin kutlanacağı bir yer veya tarihi öneminin yanı sıra kalenin fiziksel yönleriyle de ilgilenen ve onu hem bölge sakinleri hem de ziyaretçiler için erişilebilir kılan başka herhangi bir amaç yer alabilir. (Mustafa ,2022). Öte yandan, Mafaz T. ve Anwar M. (2019), binanın tarihi ve sanatsal öneminin ve kazanılmış olan özgün kimliğinin korunmasının, yeniden işlevlendirilmesi için temel ve gerekli özellikler

olduğu sonucuna varmıştır. Konumları ve şehir merkezine yakınlıklarının yanı sıra, bu binaların ana yola ve tarihi bryk pazarda yakınlığı da yeniden işlevlendirme olasılığını artırmaktadır. Yeni avlu, yeniden işlevlendirilmesinin ardından çok kullanımlı bir alana ve çeşitli kltrel etkinliklere izin vermektedir.

Tarrad ve arkadaşları (2021), miras niteliğindeki bir binayı yeniden işlevlendirirken gzy nnde bulundurulması gereken en önemli faktörlerin binanın özellikleri, yeni işlevi ve gereksinimleri olduğu sonucuna varmıştır. Yeniden işlevlendirmeden önce, binanın bileşenleri ve çevresi, verilerini tespit etmek için araştırılmalıdır. Ardından yapının yeniden işlevlendirilmesi için gerekenler belirlenmelidir. Önerilen yeni kullanımlar için bir dizi seçenek oluşturulur ve ardından bina için uygun seçim yapılır. Buna ek olarak, İslamoğlu ve Yenice (2022), Türkiye'nin gneydoğusundaki Kilis ilinde restorana dönüştürülen tarihi bir hamam için kullanım sonrası bir değerlendirme gerçekleştirmiştir. Eski Hamam, 16. yüzyıl tasarım ve uygulama yöntemlerini, dokusunu, alanını, işlevini, ilişkilerini ve ilgili eserlerini koruması nedeniyle önemli tarihi değerlere sahiptir. Yeniden işlevlendirmenin bir sonucu olarak binada meydana gelen hasar ve özgünlük kaybı tespit edilmiş ve gelecekteki bozulmaları önlemek ve mülkün kltrel algı performansını artırmak için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Alkenani ve arkadaşları (2021), Khosrau Taq'ı yeniden kullanma yönteminin kentsel ortamlara ve geleceğe uygun olması gerektiğini araştırmıştır. Taq Khosra, turistik bir cazibe merkezi olacak ve binaların tarihini ve kltrelini korumak için ulusal farkındalığı artıracaktır. Çalışma, uyarlanabilir yeniden işlevlendirme yaklaşımını desteklemek için kesin ve kapsamlı dokümantasyonun gerekli olduğunu öne sürmektedir. Çalışma, orijinal formun değiştirilmesi ve yapılara zarar verilmesi sorunundan kaçınmak için yapıların, ticari ve ekonomik faaliyetlerin ve diğer faaliyetlerin tür ve leğinin belirlenmesini ve planlanmasını nemlemektedir. Ayrıca Ragheb ve Naguib (2021) Mısır'daki tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi için uygun kriterler sunmaktadır. Bu yaklaşımın niteliksel karakteri ve birçok farklı ve bazen birbirine zıt miras unsurlarına ve değerlerine olan bağımlılığı, sürdürülebilirlik bağlamında karar vermeyi karmaşık, zorlayıcı ve parçalı bir şekilde desteklenir hale getirmiştir. Bu alışma, binaların yeniden işlevlendirilmesini etkileyen değerkenleri



araştırmıştır. Önceki araştırmalardan elde edilen kriterlerin uygulanabilirliğini değerlendirmek için bir anket tasarlanmıştır. Önerilen güçlendirici kriterler ve kilit değişkenler, binaların daha verimli bir şekilde yeniden işlevlendirilmesi için hükümetlere yol göstermektedir.

Shawky ve Yassin (2022) alternatif kullanım önerilerini ve ister fiziksel açıdan ister kullanıcı memnuniyeti açısından, isterse iç yönetim süreçleri açısından olsun, değer inşasını etkileyebilecek olumsuzluklardan kaçınmak için yeniden işlevlendirme aşamalarının sürekli olarak değerlendirilmesi ihtiyacını incelemiştir. Finansal açıdan bakıldığında, model harcamaların kontrol edilmesine ve binanın yatırım getirisinin ve kar marjının en üst düzeye çıkarılmasına yardımcı olur. Bu aşama, sunulan alternatiflerin istenen sonuca ulaşip ulaşmayacağını görmek için gözden geçirildiği aşama olduğundan, başlangıç maliyeti azaltılır. Buna ek olarak, Zerenin (2015) tarihi binaların yeniden işlevlendirilmesinin kentin kimliğini koruduğunu, yerleşik mahalleleri canlandırdığını, arazi kullanımını ve kentsel yayılmayı en aza indirdiğini, estetik olanakları, kültürel tarihi ve yer duygusunu koruyan sokak peyzajlarını muhafaza ettiğini araştırmıştır. Yeni işlev uygulanmadan önce, yeni işlevin mekânsal organizasyonu tarihi binanın mekânsal organizasyonu ile uyum içinde olmalıdır.

Son olarak, Alhojaly ve arkadaşları (2022) tarihi binaların özgünlüklerini ve değerlerini korumak amacıyla uyarlanarak yeniden işlevlendirilmesini değerlendirmek için bir sistem oluşturmuştur. Nitel bir yaklaşım kullanmakta ve referanslar ile tüzükleri incelemektedir. Modelin iki ana eksenine vardır. Birincisi temel yapısal bilgileri sağlarken, ikincisi yeniden işlevlendirme, koruma ve rehabilitasyon gereksinimlerini içermektedir. Uzmanlar bunu değerlendirdi. Bu çalışma, miras yapıların korunmasından sorumlu olanların, yeniden işlevlendirme sırasında tarihi alanların bütünlüğünü ve korunmasını sağlamak ve faaliyetlerin devam etmesi veya durdurulması gerekip gerekmediğini belirlemek için çerçeveyi kullanarak gerçekleştirilebilecek, binalar hakkında kanıta dayalı kararlara duyulan ihtiyaç konusundaki farkındalığını artıracaktır. Bu araştırma, uzmanlar tarafından değerlendirilen bir anket aracılığıyla yapılmıştır.

## BÖLÜM 2

Tarihi yapılar söz konusu olduğunda, koruma, yeniden işlevlendirme, rehabilitasyon, muhafaza, yeniden inşa ve restorasyon temel bileşenlerdir. Bu yaklaşımlar, tarihi, kültürel ve mimari değerlerini koruyarak bu tür yapıların yaşam sürelerini ve günümüzdeki geçerliliklerini devam ettirmelerini sağlamaya çalışır. Miras binalar, koruma, yeniden işlevlendirme ve restorasyon teknikleri uygulanarak gelecek nesillerin takdir etmesi ve keyif alması için paha biçilmez kültürel hazineler olarak korunabilir. Bu girişimler, eski binaları yıkıp yenilerini inşa etmek yerine yeniden değerlendirerek yapıyı tarihimizin korunmasına yardımcı olur ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eder. Ayrıca, tarihi yapıların restore edilmesi genellikle olumlu ekonomik ve sosyal etkilere sahiptir; turizm ve toplum gururu yoluyla yerel ekonomileri canlandırır. Yeniden işlevlendirme terimlerini anlamak için, tarihi binaların rehabilitasyonu, korunması, yeniden inşası, muhafazası ve bakımı gibi diğer terimleri tanımlamak ve bunlar hakkında bilgi vermek çok önemlidir.

### 2.1. TARİHİ BİNALARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

Son birkaç on yılda, yeniden işlevlendirme hem kültürel varlıkların korunması hem de sürdürülebilir kentsel büyüme için uygulanabilir bir yaklaşım haline gelmiştir. Yeni yapılar inşa etmek yerine eski yapıları yeniden değerlendirmenin, daha az olumsuz çevresel etki, somutlaştırılmış enerji ve malzemelerin korunması ve tarihi özelliklerin sürdürülmesi gibi çeşitli avantajları vardır. Miras yapıların yeniden işlevlendirilmesi, eski, tarihi yapıların kültürel ve tarihi önemlerini koruyarak çağdaş ihtiyaçları karşılayacak şekilde değiştirilmesini içerir (Yung & Chan, 2012). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesine, kent merkezlerinin canlandırılmasına ve daha yaşanabilir mekanların kullanıma sunulmasına yardımcı olur. Yeniden işlevlendirme, yeni kullanışlı alanlar eklerken yapının tarihi önemini de korur. Bu süreçte erişilebilirlik, sürdürülebilir kalkınma ve yapının yapısal bileşenleri genellikle dikkatle dikkate alınır (Mohamed, Boyle, Yang,

& Tangari, 2017). Yeniden işlevlendirme, bir binanın karakterini kaybetmeden yeni işlevlere uyarlanmasıdır. Orijinal kullanımını yitirmiş miras yapılarının uyarlanarak değiştirilmesi, dönüştürülmesi veya amacının değiştirilmesi yeniden işlevlendirilme olarak adlandırılır. Yapıların güvenliğini koruyarak modern talepleri karşılayacak şekilde değiştirilmesi, yeni işlevi için binada inşaat veya mekânsal ayarlamalar yapılması bu yeniden kullanım faaliyetine örnektir (U. ICOMOS, 1964).

## **2.2. TARİHİ BİNALARIN BAKIMI**

Bakım, bir binanın görünümünü ve yapısal bütünlüğünü korumakla ilgili olması bakımından onarımdan farklıdır. Herhangi bir şeyi restore etmek veya yeniden yaratmak, bir binanın orijinal görünümünü korumak ve bozulmasını önlemek “onarım” anlamına gelir (Forster & Kayan, 2009). Bakım, bir binayı veya yapıyı zarardan korumak ve sürekli korunmasını sağlamak için verilen sürekli dikkat ve bakımı tanımlar. Bina yapılarının ve parçalarının temizlenmesi, restore edilmesi, değiştirilmesi ve güncellenmesi, bakım kapsamına dahil edilebilecek birçok görevden sadece birkaçıdır. Tarihi bir yapıyı doğru bir şekilde korumak için kendine özgü mimari unsurlarını, yapı malzemelerini ve tarihi önemini kavramak çok önemlidir (G. A. ICOMOS, 2011). Genel olarak bakım, zarar meydana geldikten sonra hızlı düzeltmeler yapmak yerine bütüncül ve proaktif bir şekilde ele alınır. Irak'ın kültürel varlıklarının korunması ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için UNESCO çeşitli bakım önerileri sunmuştur.

UNESCO, Irak'ın kültürel miras alanları için kapsamlı yönetim planlarının oluşturulması ve yürütülmesi konusunda rehberlik sunmaktadır. Bu girişimlere yönelik planlar, koruma, yeniden inşa ve bakım görevlerini ele alırken alanın mali, sosyal ve çevresel faktörlerini de dikkate almalıdır (Lababidi, Qassar, & Studies, 2016). UNESCO, Irak'ın kültürel mirasını korumak ve muhafaza etmek için çalışanların bilgi ve becerilerini geliştirmek için kapasite geliştirme projelerine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Teknik destek, seminerler ve eğitim kursları yerel bilginin geliştirilmesine yardımcı olabilir ve sağlam bakım prosedürlerini garanti altına alabilir. UNESCO, ülkenin kültürel öneme sahip alanlarını bulmak, arşivlemek ve durumlarını takip etmek için kapsamlı dokümantasyon sistemlerinin

oluşturulmasını tavsiye etmiştir. Böylece eğitimli kararlar almak kolaylaşır ve bakım işlerine öncelik verilir. Sivil katılımı teşvik etmek ve yerel paydaşları kültürel varlıkların bakımına dahil etmek çok önemlidir. Topluluklar genellikle mirasın koruyucuları ve yararlanıcıları olduğundan, UNESCO topluluk katılımını güçlendiren ve teşvik eden kapsayıcı yöntemleri savunmaktadır. UNESCO, Irak'taki bakım faaliyetlerine yardımcı olmak için uluslararası iş birliğini ve diğer uluslar ve kuruluşlarla ortaklığı teşvik etmektedir. Kaynakların, bilginin ve deneyimlerin paylaşılması kültürel varlıkların yönetilmesine ve korunmasına yardımcı olabilir (Kashkool, Al Ali, & Management, 2020).

### **2.3. TARİHİ BİNALARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ**

Tarihi binaların mimari ve kültürel önemini koruyarak yeni bir işlev için dönüştürülmesi veya yeniden işlevlendirilmesidir. Başlangıçta bir kullanım için inşa edilmiş ve tasarlanmış tarihi bir yapının başka bir kullanıma veya modern gereksinimleri karşılayacak şekilde uyarlanmasını gerektirir. Dönüşüm, binanın tarihi değerini, mimari bütünlüğünü ve yeni amaca uygunluğunu dikkate alan dikkatli bir değerlendirmeyi içerir. Amaç, binanın tarihi önemini korumak ile mevcut ortamda kullanılabilirliğini ve sürdürülebilirliğini garanti etmek arasında bir denge bulmaktır. Tarihi unsurları onurlandırıp korurken binanın düzenlemelerini, altyapısını ve hizmetlerini yeni kullanımın ihtiyaçlarına göre değiştirmektir (Purwantiasning, Mauliani, & Aqli, 2013). Buna ek olarak, UNESCO'nun Irak'ta kullandığı strateji, önemli kültürel miras alanları için paydaşlarla iş birliği içinde oluşturulan koruma ve yönetim planlarının oluşturulmasıdır.

UNESCO, Irak'ın kültürel miraslarından biri olan Erbil Kalesi için bir koruma planı oluşturmuştur. Koruma ve restorasyon projelerinde geleneksel inşaat malzemeleri ve yöntemlerinin kullanılması, UNESCO'nun Irak'taki koruma stratejisinin önemli bir bileşenidir. Bu sayede tadilatların binaların özgünlüğüne zarar vermediğinden emin olmak kolaylaşır. UNESCO, yerel zanaatkarları ve inşaatçıları gelecekteki koruma çalışmalarına hazırlamak için onlara geleneksel yöntemleri de öğretmeye çalışır. Ayrıca UNESCO, Irak'ın kültürel mirasının değeri konusunda farkındalığı artırmak ve yerel halkı bu mirası koruma çabalarına dahil etmek için çeşitli projeler

başlatmıştır (A. Abbas, 2018). Bina işlevi her zaman sosyal açıdan faydalı bir amaç için anıtların korunmasına yardımcı olur. Sonuç olarak, bu tür bir kullanım idealdir, ancak binanın düzenini veya dekorunu değiştirmemelidir. Sadece bu parametreler dahilinde işlev değişikliğinin gerektirdiği değişiklikler dikkate alınabilir ve bunlara izin verilebilir. Yeni işlevlerin taleplerini yerine getirmek ve uygun mekanlar sunmak için bir binanın orijinal amacını yeni ve tamamen farklı amaçlarla değiştirerek yeniden işlevlendirilmesidir (P. A. Bullen & Love, 2011).

#### **2.4. TARİHİ YAPILARIN RESTORASYONU**

Restorasyon, bir yerin mevcut karakterini, yeni malzeme eklemeyen birikintileri kaldırarak veya mevcut bileşenleri yeniden birleştirerek bilinen ilk durumuna döndürme sürecidir (G. A. ICOMOS, 2011). Tarihi bir bina, zaman içinde bozulduktan sonra orijinal haline veya tarihinin belirli bir anına geri döndürmek için onarılıp yeniden canlandırıldığında restore edilmiş olur. Restorasyonun amacı, binanın orijinalliğini, tarihsel uygunluğunu ve yapısal sağlamlığını korumaktır (Efthimiadou, Nikolaidis, & Baniotopoulos, 2017). Aşağıdaki temel aşamalar genellikle restorasyon sürecine dahil edilir: Binanın durumunu, tarihi ortamını ve özgün tasarımını anlamak için tam bir inceleme yapılır. Fotoğraflar, eskizler ve metinsel belgeleri içeren dokümantasyon yoluyla binanın orijinal özellikleri ve inşaat yöntemleri hakkında tam bir bilgi sağlanır. İnceleme, binanın tarihi önemi, düzeni, tasarımı ve inşaat malzemeleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için yapılır. Restorasyon planı, çalışmanın kapsamını, izlenecek koruma ilkelerini ve yapı için hedeflenen sonucu belirler (Miran & Husein, 2023).

Düzeltilme eylemleri, yapısal bütünlüğü bozulmuşsa binanın sağlamlığını ve güvenliğini garanti altına almak için kullanılır. Bu, temelin, duvarın veya tavanın sabitlenmesini veya güçlendirilmesini içerebilir. Hasar veya bozulma dikkatli bir şekilde ele alınırken, yapının ilk görünümü korunmalıdır. Mümkün olduğunda, orijinal unsurlar ve özellikler korunur ve hasarlı olanlar orijinal inşaat edilme şekline uygun malzeme ve yöntemler kullanılarak restore edilir veya değiştirilir. Restorasyon süreci boyunca binanın özgünlüğü ve kültürel bütünlüğü mümkün olduğunca korunur. Bu, orijinal kaplamaların, süsleme unsurlarının ve mimari detayların

korunmasının yanı sıra tarihi veriler ve belgeler kullanılarak kaybolan özelliklerin yerine konmasını da içerir. Restore edilen tarihi yapılar, çevreleriyle ve kültürel bağlarıyla yeniden bütünleştirilir. Bu, binanın tarihi cazibesini korurken çağdaş operasyonlara izin vermek için peyzaj ve iç mekan değişiklikleri gibi saha geliştirmelerini içerebilir (Efthimiadou ve arkadaşları, 2017) .

## **2.5. TARİHİ BİNALARIN YENİDEN İNŞASI**

Yeniden inşa, bir yapıya yeni malzemeler eklemeyi içeren Restorasyonun aksine, bir alanı ilk haline döndürmektir, kültürel veya tarihi öneme sahip eski binaların yenilenmesi veya inşa edilmesi sürecidir. Yapısal bütünlüğü garanti ederken ve çağdaş güvenlik düzenlemelerine uyarken orijinal mimari detayların, bileşenlerin ve tasarımın korunmasını gerektirir. Yapı özgün kalacak ve tarihi önemini koruyacak, aynı zamanda hem şimdiki hem de gelecek nesiller için kullanılabilir ve erişilebilir hale getirilecektir (Subbotin, 2018).

## **2.6. TARİHİ BİNALARIN REHABİLİTASYONU**

Tarihi yapıların, görevlerini daha etkili veya daha gelişmiş bir şekilde yerine getirebilmeleri için rehabilitasyonunu ifade eder. Sosyal değişkenlerin ihtiyaçları ile uyumsuz olduğu için rehabilitasyon, tarihi bütünlüğü korurken işyerinde esneklik sağlar. Bu, genellikle bir binanın iç ve dış yönlerinin korunmasını ve yeni ve çağdaş talep ve gereksinimlere uyarlanması için binanın iç alanlarında ayarlamalar yapılmasını gerektirir. Bu, yapının içinde ve dışında hasar görmüş veya bozulmuş olan her şeyin restore edilmesini gerektirir (Cyrenne, Fenton, & Warbanski, 2006).

## **2.7. TARİHİ BİNALARIN YENİDEN MODELLENMESİ**

Bu strateji, şekillerini, özlerini veya özel tarzlarını koruyacak kadar tarihi veya arkeolojik açıdan önemli olmayan binalar ve eski komşularla ilgilenir. Arkeolojik alanın etrafında bir dizi aşamada gelişen ve sanatsal ya da tarihi değeri olmayan yapılar yıkılabilir (Brooker, 2006).

## **2.8. TARİHİ YAPILARIN GELİŞTİRİLMESİ**

Kullanıcıların işlevsel ihtiyaçlarını karşılamak için belirli yönlerin yıkılması ve yeniden inşa edilmesi de buna dahildir. Tarihi binalar söz konusu olduğunda, yapının genel karakterini ve tarihi önemini korumak için geliştirme çalışmaları asgari düzeyde tutulmalıdır (U. ICOMOS, 1964).

## **2.9. TARİHİ BİNALARIN YENİLENMESİ**

Bu, değerli bir yapının veya bir dizi binanın ve bunların çevresinin toplum için taşıdığı değer nedeniyle yenilenmesi sürecidir. Bunu bazen bir binanın iç bölümlerinin ve alanlarının ve strüktürünün desteklenmesinin yenilenmesi izler. Sonuç olarak yapı, sanatsal ve tarihi önemini korurken yeni bir işlevsel görev için uygun hale getirilecektir (Penttilä, Rajala, & Freese, 2007).

## **2.10. MİRAS BİNALARIN YENİDEN KULLANIMINA İLİŞKİN HEDEFLER**

Bu hedef genellikle yapılar ve onların tarihi önemiyle ilgilidir. Bu yapılar, farklı bir kültürün ifadesi ve ulusal kimliğin bir yansıması olarak korunması gereken türünün tek örneği eserler oldukları için korunmaya değerdir. Yeniden işlevlendirme, toplumun manevi köklerini ve daha önceki sanat ve mimarinin kendine özgü ruhuyla bağlantısını ortaya çıkarır. Sürecin bir parçası olarak yeniden işlevlendirme, yüksek bakım gereksinimlerinin karşılanmasını sağlar. Bina ile ilgili özel yatırımların çekiciliğini artırır. Sonuç olarak, yeniden işlevlendirilen binaların gayrimenkul değeri artar. Bu nedenle, bu tarihi yapılar için inşaat güvenliği, Yeniden İşlevlendirme öncesinde inşaat değerlendirmeleri ile sağlanmalıdır (Al-Hashimi, 2016). Yeniden işlevlendirme, bir şeyin orijinalinden farklı bir amaç için yeniden kullanılmasıdır ve genellikle yok edilmesi veya terk edilmesinden daha tercih edilir olarak görülür (Jokilehto & time, 2006), (Conejos, Langston, & Smith, 2011). Yeniden işlevlendirme, bir yapının orijinal işlevinden başka amaçlar için kullanılmak üzere değiştirilmesidir. Yeniden işlevlendirme, sürdürülebilirliğin sağlanmasında bütüncü bir yaklaşımdır. İnsanlar, örneğin tarihleri nedeniyle yerel çevreleriyle daha derin bir bağ kurarlar. Tarihi yapıların korunması toplumun refahını, yer

duygusunu ve dolayısıyla sosyal sürdürülebilirliği etkiler (P. A. Bullen & Love, 2011).

Yapısal bileşenin doğrudan ya da dolaylı olarak yapıya zarar vermesini önlemek için sürecin bir parçası olarak tekrarlanan bakım gereklidir. Sonuç olarak, tarihi yapıların göz ardı edilmemesi ve terk edilmemesi gibi uzun vadeli bir gözetim şekli geliştirilmelidir. Yeniden işlevlendirme, sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik binaların ömrünü uzatan, para tasarrufu sağlayan, malzeme üretimi için madenlerin kullanımını azaltan, geri dönüştürülebilir ve inşaat atıklarını kapsayan maliyetleri azaltan ve işçilik maliyetlerini, ekolojik zararı vb. azaltan iklim dostu bir çözüm ve yeni enerji verimli binaların üretimi olarak hareket eden en iyi yaklaşımlardan biridir (Douglas, 2006). (Conejos ve arkadaşları, 2011). Yıllar boyunca, tarihi yapıları topluma göre yenilemek için çok sayıda yol keşfedilmiştir. Antik dönemde, yapıların arazi kullanımı kullanıcının işlevsel gereksinimlerine bağlı olarak değiştirilmiştir. Daha sonra bu teknik, tarihsel-kültürel mirasın anlamsal uygunluğunu yansıtacak şekilde değiştirilmiştir.

Bu yapılar kültürel kimliğin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynadığından, bir önceki çağda yaşayanların yaşam tarzını ve kültürünü temsil ettikleri için korunmaları ve muhafaza edilmeleri gerekmektedir. Tarihi yapıların yeniden kullanımı, günümüzde bu yapıların korunmasına yönelik en etkili yaklaşımlardan ve sürdürülebilirliği sağlamanın en önemli yollarından biridir. İşlev değişikliği ile ilgili olarak, bazı yeniden işlevlendirme girişimleri, bölgenin taleplerinin yetersizliği veya binanın yeni arazi kullanımına uygun olmaması nedeniyle başarısız olmuş ve geri dönüşü olmayan hasarlara yol açmıştır. Ayrıca, tamamlanmış projeleri değerlendirmek için belirli bir tekniğin olmaması nedeniyle, her proje, hata ve ihmal olasılığını sınırlamak için önceki projelerin güçlü ve zayıf yönlerine atıfta bulunulmadan yürütülen yeni bir deneyimdir. Bu nedenle, uygun yeniden işlevlendirme sürecinin oluşturulması için bir çerçeve geliştirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir.



## 2.11. ULUSLARARASI ZAMAN SÖZLEŞMESİNDE YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Bakış açılarının çeşitliliği nedeniyle, bir kentin yapısal ve arkeolojik mirasının korunması en karmaşık meselelerden biridir (Plevoets, Van Cleempoel, & adaptation, 2013). Ülkeler çabalarını Uluslararası Hükümet ve Sivil Toplum Kuruluşları Birliği aracılığıyla koordine etmektedir. Sosyal, ekonomik ve çevresel kaygıların entegre bir şekilde ele alınması söz konusu olduğundan, insanları antik kentlerin ve arkeolojik alanların risklerine karşı uyarmak ve onları kurtarmak için seminerler, uluslararası konferanslar ve atölye çalışmaları düzenlenmektedirler (Ruggles & Silverman, 2009). Koruma ve Restorasyon Sözleşmesi'nin Venedik kararı 1964 yılında alınmıştır. Bu karar, tarihi yapıların pratik, sosyal ve toplumsal amaçlar için kullanılmasına yönelik kılavuz ilkeleri belirlemektedir. Ayrıca, tarihi bina gruplarında kullanılmak üzere çağdaş mimari üzerine bir çalıştay düzenlenmiştir. Bu, Yeniden İşlevlendirmenin, tarihi unsurları veya bina gruplarını, bağlantılı varlıklarını korumak için iç, dış veya yapısal yapılarını değiştiren yeni kullanımlar ekleyerek canlandırmak için nasıl kullanıldığını göstermektedir.

Uluslararası sempozyumun küçük tarihi kentlerin ve bunlarla ilişkili yeni kullanımların korunmasına ilişkin kararı, yeni kullanımların ve faaliyetlerin kentin veya metropoliten alanın tarihi karakteriyle tutarlı olması gerektiğini ortaya koymuştur (U. ICOMOS, 1964). Yeniden İşlevlendirme fikri, tarihi alanların korunması ve mevcut işlevi ile ilgili bildirdede koruma kavramına dahil edilmiştir. Koruma, tarihi veya geleneksel yerlerin ve ortamlarının yenilenmesi, önlenmesi, bakımı, onarımı ve yeniden canlandırılması dahil olmak üzere koruma eylemlerini kapsar (U. J. T. ICOMOS & Areas, 2011). Yapılı çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için yapıların yeni işlevlerine hizmet etmesi gerektiğini kanıtlamıştır. Restorasyon gerektiğinde, yeni kullanıcılar orijinal geleneklere bağlı kalmalıdır (U. J. T. ICOMOS & Areas, 2011). Koruma, tarihsel açıdan önemli alanlarla ilgilenir. Sosyal, kültürel ve ekonomik çıkarlara hizmet ettiklerinde miras alanlarının korunmasının önemini altını çizmiştir. Değişiklikler ve eklemeler bazen alanın kullanılmasına devam etmesine izin veriyorsa veya koruma süreci bunlar olmadan tamamlanamıyorsa onaylanır. Toplumun çeşitliliğini ifade eden günlük yaşam

faaliyetleri için bir şemsiye görevi görmesi gereken koruma faaliyetlerini kapsayan konuların bir birleşimidir.

## **2.12. BAŞARILI YENİDEN İŞLEVLENDİRME**

Eski bir bina veya yapının tarihi veya mimari önemini koruyarak yeni bir amaca uyarlanması prosedürü başarılı yeniden işlevlendirme olarak bilinir. Modası geçmiş veya az kullanılan bir alanın, orijinal binanın kişiliğinden veya bütünlüğünden ödün vermeden mevcut talepleri karşılayan kullanılabilir, ekonomik olarak uygulanabilir bir alana dönüştürülmesini gerektirir (Wang & Zeng, 2010). Etkin yeniden işlevlendirmenin temel bileşenleri şunlardır: Binanın önemli mimari özelliklerinin, tarihi detaylarının veya kültürel mirasının korunması ve onarılması; modern normlara ve kriterlere uymasını sağlarken alanın yeni bir işlevi veya birçok amacı yerine getirecek şekilde değiştirilmesi; yenilenebilir kaynaklara, enerji verimliliğine ve minimum çevresel etkiye odaklananlar gibi sürdürülebilir tasarım kavramlarının ve tekniklerinin kullanılması; piyasa talebi, satın alınabilirlik ve olası gelir yaratma gibi hususları dikkate alarak yeniden işlevlendirme projesinin finansal uygulanabilirliğinin teyit edilmesi; istihdam yaratılması, mahallenin yeniden geliştirilmesi ve kültürel zenginleşme dahil olmak üzere bölge üzerindeki avantajlı etkilerin dikkate alınması.

## **2.13. YENİDEN İŞLEVLENDİRMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER**

Binaların yeniden işlevlendirilmesinin, destekçilerinin başarılı olmasını zorlaştırabilecek sorunları vardır. Faktörler miras binaların yeniden işlevlendirilmesinin sonucunu etkiler. Başarılı miras yeniden işlevlendirmesi; (“yeni kullanım”) Yaşam döngüsü zorlukları (kültürel ve sosyal), binalara yönelik değişen tutumlar (ekonomik temelli ve mevzuat temelli faktörler), giderlerin arttığı izlenimi (ekonomik temelli konular) ve devlet teşvikleri, (P. Bullen, Love, & Technology, 2011), yeniden İşlevlendirmenin en belirgin olumlu yönleridir. Miras binalar için Yeniden İşlevlendirme tekniklerinin etkinliğine katkıda bulunan unsurlar keşfedilmiştir. Fiziksel, ekonomik, yerel, çevresel, lojistik, sosyal ve kültürel unsurların tümü, tarihi binalar için Yeniden İşlevlendirme fikirlerini etkilemede rol

oyunmaktadır (Burchell & Listokin, 1981; Florentina-Cristina, George-Laurențiu, Andreea-Loreta, Constantin, & Sciences, 2014). Bir bina için yeni bir işlev seçmek zordur. Bu seçim analitik ve bilimsel bir yaklaşım gerektirir çünkü rastgele hareketler binanın benzersizliğini ve sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilir (Mısırlısoy, Günçe, & society, 2016). Her yapının kendine özgü gereksinimleri olduğundan, tarihi binaların bakımı hala belirsizdir ve bu da her bina için koruma stratejilerini farklı kılmaktadır (Robles & Sites, 2010). Çok sayıda araştırma, bu tür yerler için değerlendirme ve yönetim metodolojilerinin ve fikirlerinin netleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Buna ek olarak, kültürel miras yönetim kriterleri şu şekilde tanımlanmıştır; sürdürülebilir turizmin kültürel miras ortamı ve ekonomik, kentsel, çevresel ve kültürel-sosyal çevreleri (Alhojaly ve arkadaşları, 2022).

Yeniden işlevlendirme projelerinin, özellikle de günümüzde mevzuat, yönetmelik ve tasarım standartlarına uyum konusunda karşılaştığı sorunları teyit etmiştir. Binalarda değişiklik yapılırken şu ilkelere uyulmalıdır: miras dokunun önemini tanımlanması ve anlaşılması; yeni işlevin uygunluğunun, önemini ve bina ile uyumluluğunun değerlendirilmesi; yapıyı miras üzerinde en az etkiye sahip geçişin değerlendirilmesi; mekanı gelecek için korumak amacıyla kökenini düşünme ilkesinin uygulanmasının garanti edilmesi; konum ve tarih arasındaki bağlantının korunması (Conejos, Langston, Chan, Chew, & Information, 2016). Tarihi binalara yönelik yeniden işlevlendirme planlarının son aşamadaki sonuçlarının bir diğer belirleyicisi de temel gereklilikleri karşılayabilmeleridir: binanın mimari özellikleri, süslemeleri, iç tasarımı ve mekân dağılımı ile temsil edilen tasarım ve kavramsal değerlerini korumak; binanın miras niteliğindeki atmosferini korumak, binaya tarihi önemine uygun yeni bir işlev kazandırmak ve binanın miras niteliğindeki karakterini korumak. Bu, iç mekanların özenli bir şekilde tasarlanması, konumun ve sosyal ortamın analiz edilmesi yoluyla gerçekleştirilir (Hussein, 2019).

### **2.13.1. Mimari ve İnşaat Faktörleri**

Yeniden İşlevlendirmenin tarihi yapının formlarına, boyutlarına, iç bölümlerine ve işlevsel özelliklerine uyarlanması tarihi yapının yeni kullanımının mimari, güvenlik

ve teknolojik gereksinimlerini karşılması, mimari ve estetik unsurlarından veya yapısal özelliklerinden ödün vermeksizin binanın içinin veya dışının değiştirilmesidir. Tarihi yapının cephesi, mimari unsurları ve genel tarihi sokak görünümü gelişmiş estetik performans gösterir (Haroun, Bakr, & Hasan, 2019). Binanın yapısal sağlamlığı gibi bazı yapısal ve mimari faktörlerin kontrol edilmesi, altyapı iç ve dış kaplama malzemelerinin uygunluğu, yapıların ve bileşenlerinin sağlamlığını ve güvenliğini etkilemeden ziyaretçi sayısının dikkate alınması, mekanik hizmetlerin, yangın sistemlerinin, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin ve özel ihtiyaç hizmetlerinin binanın yapısını veya dokusunu etkilemeyecek şekilde esnek bir şekilde sağlanması miras binaların yeniden işlevlendirilmesi için mimari ve yapısal önerilerdir (Tootoonchi, Fadaei Nezhad Bahramjerdi, & Development, 2021).

### **2.13.2. Kültürel Faktörler**

Kentsel dokusunda, alanın karakterine, tarihi ve estetik önemine ve ruhuna uygun yeniden işlevlendirme yapılmalıdır. Bir topluluğun geleneksel ve kültürel kaynaklarını yansıtan alışkanlıklar, gelenekler, değerler, tarih, kimlik ve geçmiş yoluyla toplumsal deneyimin sonucu, başarılı bir yeniden işlevlendirmeyi etkiler. Miras niteliğindeki bir bina, kültürel kimliğin korunması veya geliştirilmesinde önemli bir rol oynar, yeniden işlevlendirmenin binaların ömrünü uzattığını ve tasarım temelleri aracılığıyla kültürel kimliğin bir çağdan diğerine aktarılmasına katkıda bulunduğunu, böylece farkındalığı koruduğunu veya geliştirdiğini ekleyerek bu sonucu detaylandırır (Wang & Zeng, 2010). Binanın orijinal yaratıcı, mimari ve inşaat süreçlerinin korunması, tarihi önemini bozmadan veya ona müdahale etmeden yapılmalıdır. Yeniden İşlevlendirme ve kültür arasındaki simbiyotik ilişkileri araştırarak miras binaların yeniden işlevlendirilmesi yoluyla kültür ve banliyöleşme hakkında ileri düzeyde bilgi sahibi olunması, bireylerden geçmiş, mevcut ve gelecekle ilgili sağlam bir duygu seti oluşturulması, kullanılmayan binaların, yer, yapı ve toplum kültürel ihtiyaçlar için faydalı olması kültürel alanlarda yeniden işlevlendirilebileceğini bulmuştur (Gholitabar, Costa, & Desenvolvimento, 2018).

### **2.13.3. Ekonomik Faktörler**

Miras yapıların yeniden işlevlendirilmesi, ziyaretçi sayısının artırılması ve turizmin teşvik edilmesi, bakım, onarım, yönetim ve işletme giderlerinin karşılanması için yapının kendi kendini finanse etmesi, yatırım çekerek yerel ekonominin canlandırılması ve toplum için istihdam yaratılması açısından önemli bir etkiye sahiptir. Mali teşviklerin sunulması, miras yapıların yeniden işlevlendirilmesini desteklemesi gereken kriterlerden biridir. Ancak, binaların yeniden işlevlendirilmesine karar verilirken, inşaat projelerine sağlanan ekonomik katkıların, bina sahipleri ve geliştiricileri yeniden işlevlendirme projelerine katılmaya teşvik eden en cazip unsur olduğu keşfedilmiştir (Burchell & Listokin, 1981). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi için ekonomik hususlar çok önemlidir. Tarihi yapılarda büyük çaplı onarım ve rehabilitasyon çalışmalarının gerçekleştirilmesi yaygın olarak para gerektirir. Yapısal sorunları düzeltmek, altyapıyı onarmak ve bina kurallarına uymak için yapılan harcamalar, bu faaliyetlerin maliyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Teşvikler ve finansman seçenekleri de önemlidir (Abdul-Jabbar & Alwehab, 2022). Projeyi mali açıdan uygulanabilir kılmak için, tarihi binaların doğasında var olan zorluklar, özel finansman yapıları veya hibeler gerektirebilir. Hükümetler ve gruplar, tarihi binaların yeniden işlevlendirilmesini teşvik etmek için genellikle finansman, vergi indirimleri veya düşük faizli krediler sağlamaktadır (Haroun ve arkadaşları, 2019).

### **2.13.4. Çevresel Faktörler**

Sağlıklı ve güvenli toplumlar, biyolojik çeşitliliği koruyan ve iklim değişikliğinin sonuçlarını hesaba katan kalkınma ve arazi kullanımını teşvik ederek korunur. Eski bir binanın yıkılmasının, düşen moloz ve toz tehlikesinin yanı sıra tehlikeli maddelerin ve kirlenmiş toprakların bozulmasını artırabileceği tespit edilmiştir. Yeniden İşlevlendirmenin, yıkımın neden olduğu ekstra çevresel hasar ve bozulmayı önlemeye nasıl yardımcı olabileceği belirtilmiştir (Tam & Hao, 2019). Binaların yeniden işlevlendirilmesi, enerji tüketimini azaltarak iklim değişikliğiyle mücadele etmek için önemli bir fırsat sunarken, binanın tüm yaşam döngüsü boyunca sürdürülebilirlik etkisini artırır (P. A. Bullen & Love, 2011).

### **2.13.5. Yasa ve Yönetmelik ile İlişkili Faktörleri**

Tarihi eserin korunması, koruma ve restorasyon çalışmalarının devamının garanti altına alınması ve yasal mülkiyet sorunlarının çözüme kavuşturulması için sağlam bir idari yapı gereklidir (P. A. Bullen & Love, 2011). Örneğin, böyle bir İl kültürel miras kaynaklarını korumak için bir politika çerçevesi oluşturmak isterse, planlama yetkililerini yazılı bir yönetmelik yoluyla belirli düzenlemelere uymaya zorlayabilir. Örneğin belediyelerin imar yönetmelikleri, belediye sınırları içindeki arazilerde yapıların kullanımını, boyutunu, yüksekliğini, yoğunluğunu ve konumunu düzenleyerek neyin, nerede ve ne kadar inşa edileceğini belirler (Ikiz Kaya, Pintossi, & Dane, 2021). Öte yandan planlama politikası, Yeniden İşlevlendirmenin sonuçları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. Örneğin, bir şehir merkezine yatırım çeken bir Ekonomik Kalkınma Modeli, miras binaların yeniden işlevlendirilmesinin etkisi olabilir. Planlama kuralları gibi yasal hususlar, bir Yeniden İşlevlendirme projesinin başarısını önemli ölçüde etkiler. Belediye planlama uzmanları ve diğer karar mercileri, bir politika yeniden işlevlendirmeyi teşvik ediyorsa, planlı bir uyarlama programında planlama değerini savunabilirler. Herhangi bir yeniden işlevlendirme çalışması söz konusu olduğunda, miras sınıflandırması ve yasal kriterler nihai olarak başarı ve başarısızlığı belirler (Mısırlısoy ve arkadaşları, 2016).

### **2.13.6. Yerel Faktörler**

Bir binanın yeniden işlevlendirilmesi, kısmen arzu edilen bir amaca hizmet ederek arzu edilen bir alan yaratabilir. Yeniden İşlevlendirmenin çevredeki araziyle uyumlu yeni bir kullanım oluşturabilir bu olguya katkıda bulunan bir faktördür. Yeniden işlevlendirmenin, çevredeki alanda uygun bir kullanım sağlayarak tarihi bir binanın korunmasına ve geliştirilmesine yardımcı olduğu da görülmüştür (P. Bullen ve arkadaşları, 2011). Binanın sahalara ve sahalardan erişilebilirliği, bir bütün olarak toplum ve araç park yeri gibi sahaya özgü olanaklar yeniden işlevlendirme projelerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Florentina-Cristina ve arkadaşları, 2014; Mısırlısoy ve arkadaşları, 2016).

### **2.13.7. Yeni Kullanım Faktörleri**

Yeni işleve ilişkin temel faktörlerden biri, binanın miras değeri ve mimari bütünlüğü ile uyumluluktur. Yeni işlev, yapının tarihi önemine saygı göstermeli ve onu geliştirmeli, benzersiz karakterini ve mimari özelliklerini korumalıdır. Yeni kullanıcının gereksinimleri ile koruma ihtiyacının dengelenmesi, özenli bir planlama ve tasarım gerektiren bir zorluk teşkil etmektedir. İşlevsellik ve pratiklik, tarihi miras niteliğindeki bir binanın yeni işlevini belirlerken göz önünde bulundurulması gereken önemli hususlardır. Alan, önerilen faaliyetin işlevsel gereksinimlerini karşılayacak şekilde uyarlanmalı ve aynı zamanda bina yönetmeliklerine ve düzenlemelerine uyulmalıdır (P. Bullen ve arkadaşları, 2011).

### **2.13.8. Sosyal Faktörler**

Sosyal faktör, varlıkları genellikle mirasın yeniden işlevlendirildiği binaların varlığından etkilenen bir tür toplumsal sermayedir, sosyal faktörler kültürel alanların yeniden kullanımının başarısını ve zorluklarını ölçmek için; toplumun hakları, hedefleri ve isteklerinin yanı sıra sosyal ve kültürel faktörlerin uygunluğunun dikkate alınması için kullanılabilir (Günçe & Mısırlısoy, 2019). Yerel toplumun sosyal gelişiminin artırılması, mahalleler ve onların sosyal çerçevesi üzerinde bir etkiye sahiptir. Kültürel etkinlikler, sergiler ve bölgesel sanat, gelenek ve mirası destekleyen faaliyetler için yer sağlanması yoluyla, yeniden işlevlendirme projeleri bir topluluğun kültürel yaşamını geliştirebilir. Yeniden işlevlendirme girişimleri yerel topluma sosyal düzeyde de fayda sağlayabilir (Haroun ve arkadaşları, 2019; Wang & Zeng, 2010).

Bir binanın nasıl kullanılacağına karar vermeden önce onu ve potansiyel değerini anlamak bir gerekliliktir. Bunu başarmak için, bir bina projenin kısıtlamaları ve sosyal ve çevresel etkileri açısından objektif olarak değerlendirilmelidir. Etkileri taşınabilir bir çözüm, önceki başarılı girişimlere bakılarak yine de etkilenebilir. Çok sayıda tarihi yapı olduğundan, bir binayı yeniden işlevlendirirken hangi faktörlere öncelik verilmesi gerektiğini belirlemek için net kurallar oluşturmak çok önemlidir. Bu standartlar sosyal, çevresel, kültürel, yeni kullanım, yerel, yasal ve ekonomik

faktörler olarak gruplara ayrılabilir (P. Bullen ve arkadaşları, 2011). Herhangi bir yeniden işlevlendirme ve tadilatın önce, mal sahipleri ve mimarlar için hangi tadilatların zarar verip hangilerinin vermeyeceğini belirlemek zor olabileceğinden bu çok önemlidir. Buna ek olarak, bazen uygulamaları değerlendirmek zor olabilir çünkü bazıları bazı değerlere zarar verirken diğerlerini artırabilir. Örneğin, bir konut yapısından orijinal mobilyaların ve dekorun kaldırılması, o yerin tarihi önemini azaltabilir. Çok sayıda akademisyen çok sayıda değerlendirme aracı oluşturmuştur

## **2.14. MİRAS BİNANIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDEN SONRA BİNA İŞLEVLERİNİN TÜRLERİ**

Alandaki tarihi katmanlar ve binalar Kale'nin yeniden işlevlendirildiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Mevcut binalar, yeni yönetim otoriteleri ve mimari tarzlar geliştiğinde zamanın gerekliliklerine uyacak şekilde sıklıkla değiştirilmiş veya yeniden işlevlendirilmiştir. Erbil Kalesi, yakın zamanda, bir yandan tarihi ve kültürel önemini korurken diğer yandan da modern talepleri karşılayacak şekilde modifiye edilerek koruma ve restorasyon çalışmalarından geçmiştir. Kale'nin mimari mirasını korumak ve uzun vadede ayakta kalmasını sağlamak amacıyla çeşitli restorasyon ve koruma girişimleri gerçekleştirilmiştir. Erbil Kalesi artık bölgesel el sanatlarının, geleneksel ürünlerin ve kültürel öğelerin sergilendiği bir yerdir.

### **2.14.1. Kültürel İşlev**

Yapıların halk kütüphaneleri, konferans ve sergi mekanları olarak yeniden işlevlendirilmesi kültürel faaliyetlere bir örnektir. Bir müze, şehirdeki pratik iyileştirmeleri, farklı türde arkeolojik ve tarihi antikalara veya belirli bir döneme ait mobilya örneklerini sergilemeyi gerektirir. Halk kütüphanelerinin geniş bir kültürel kapsama sahip kütüphaneler olabilmeleri için tesislerle donatılmış olmaları gerekir. Ayrıca, bölgenin tarihi çekirdeği ile bağlantılı özel seminerler ve kültürel konferanslar için mekân olarak ya da güzel sanatlar gibi sanatlar için sergi alanları olarak hizmet verebilirler.



### **2.14.2. Zanaat İşlevi**

Bu sektördeki binalar, öğrencilere alçı, demir, ahşap, tekstil, kilim, cam, kuru ot, geleneksel giysiler vb. geleneksel zanaatları öğretmek için kullanılabilir.

### **2.14.3. Ticari İşlev**

Geleneksel kültürel ürünler ve doğal ilaçlar binalarda sergilenmekte ve satılmaktadır.

### **2.14.4. İdari İşlev**

Antik kent veya tarihi bölge ölçeğindeki bakım ve restorasyon çalışmalarını izlemek için arkeolojik veya mühendislik yönetimini belgeleyen bir merkez olmalıdır. Bu merkez aynı zamanda antik kentte yaşayan insanlar için bir tavsiye kaynağıdır. Özel evlerin yeniden inşası için tavsiye ve kılavuzlar sağlamaya, bu faaliyeti yönlendirmeye ve ilerlemesini izlemeye odaklanabilir (MacGinnis, 2013).








### **2.14.5. Sosyal İşlev**








Çeşitli faaliyetleri bir araya getirirler. Bir seminer odası, belirli bir müze türü veya bir sanat sergisi işletmek gibi şeyleri içerirler. Geleneksel zanaatlar için küçük bir okul ve mallarını pazarlamak için bir mağaza gibi ekonomik ve sanatsal uğraşları içerirler.

### **2.14.6. Eğitsel İşlev**

Bilimsel ekipler kurarlar ve öğrencilere eğitim vermek için bir tesiste yer alırlar. En etkili eğitimler işe alınmalıdır. Tarihi bölgenin vatandaşları bu tesis sayesinde okuma becerilerini geliştirebilir.

Tablo 2. 1. Yeniden İşlevlendirilen Önemli Erbil Kalesi Binaları

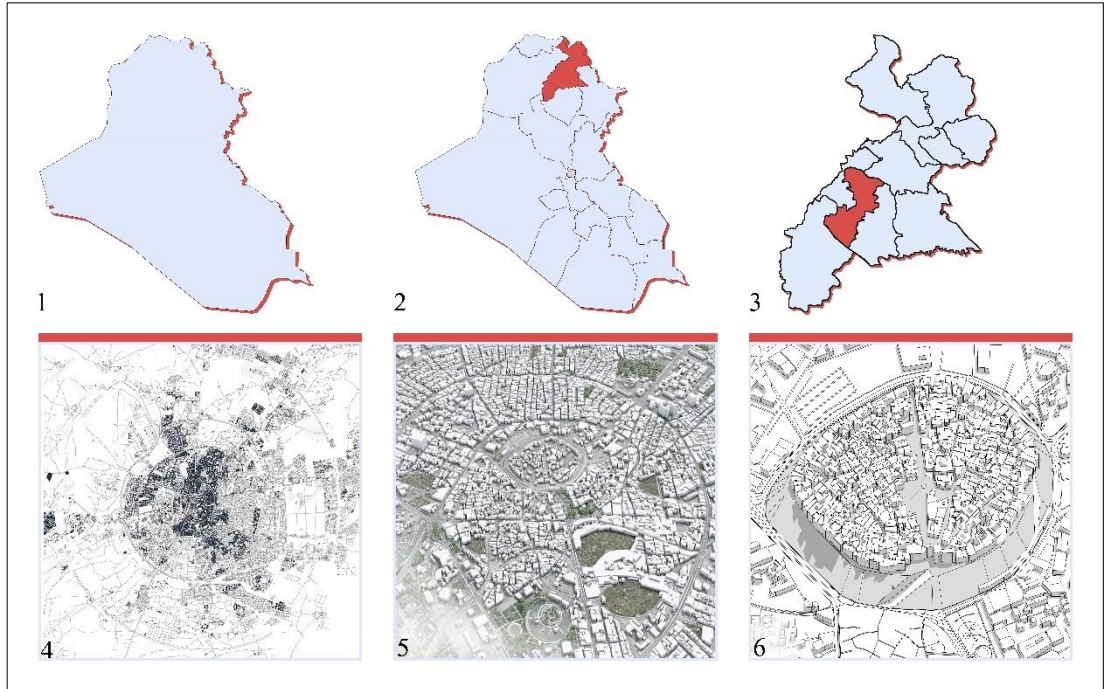
Numara	Bina adı	Mevcut işlev	Bina şekli
1	Fransız Yakın Doğu Enstitüsü	Kültürel işlev	
2	Erbil Kalesi Kültür Merkezi	Kültürel işlev	
3	Erbil Tekstil Müzesi	Kültürel işlev	
4	Erbil Kalesi Büyük Kapısı	Kapı	
5	Erbil Kalesi Antikaları	Kültürel işlev	
6	Erbil Taşlar ve Değerli Taşlar Müzesi	Ticari işlev	
7	Türkmen Kültür Evi	Kültürel işlev	

Numara	Bina adı	Mevcut işlev	Bina şekli
8	HCECR Merkez Ofisi Erbil (Erbil Kalesi Yeniden Canlandırma Binası için Yüksek Komisyon)	İdari işlev	
9	Erbil Minyatür Sergisi	Kültürel işlev	
10	Erbil Müzik Arşivi	Ticari ve Kültürel işlev	
12	Erbil Kalesi Ulu Camii	Cami	
13	Kale Yorumlama Merkezi	Kültürel ve idari işlev	
14	Kale Ziyaretçi Merkezi	Kültürel ve idari işlev	
15	Ahmedi Kapısı	Kapı	

## BÖLÜM 3

### 3.1. ÇALIŞMA ALANININ KONUMU

Erbil şehri Irak'ın kuzey batı bölgesinde yer almaktadır. Irak'ın başkenti Bağdat'ın yaklaşık 350 kilometre kuzeyinde yer almaktadır. Erbil Şehri, Şekil 3.1'de görüldüğü gibi Erbil Ovası'nın orta bölümündedir. Erbil şehir alanı, kuzeyde (Bastora) Nehri, batıda (büyük Zap) Nehri arasında kalan Erbil vadisinin geniş bir bölgesinde yer almakta olup kuzey enlemlerinde ( $36^{\circ} 11'$ ) ve doğu boylamlarında ( $44^{\circ} 00'$ ) bulunmaktadır. Yaylanın en yüksek kotu Erbil Şehri'nin kuzeydoğu yönünde yer almaktadır. Erbil Kalesi deniz seviyesinden yaklaşık 960 metre yüksekliğe sahiptir. En düşük yükseklik ise güneybatıda deniz seviyesinden yaklaşık 260 metre yüksekliktedir (R. I. Ibrahim, S. A. Mushatat, & M. G. J. C. Abdelmonem, 2015b).

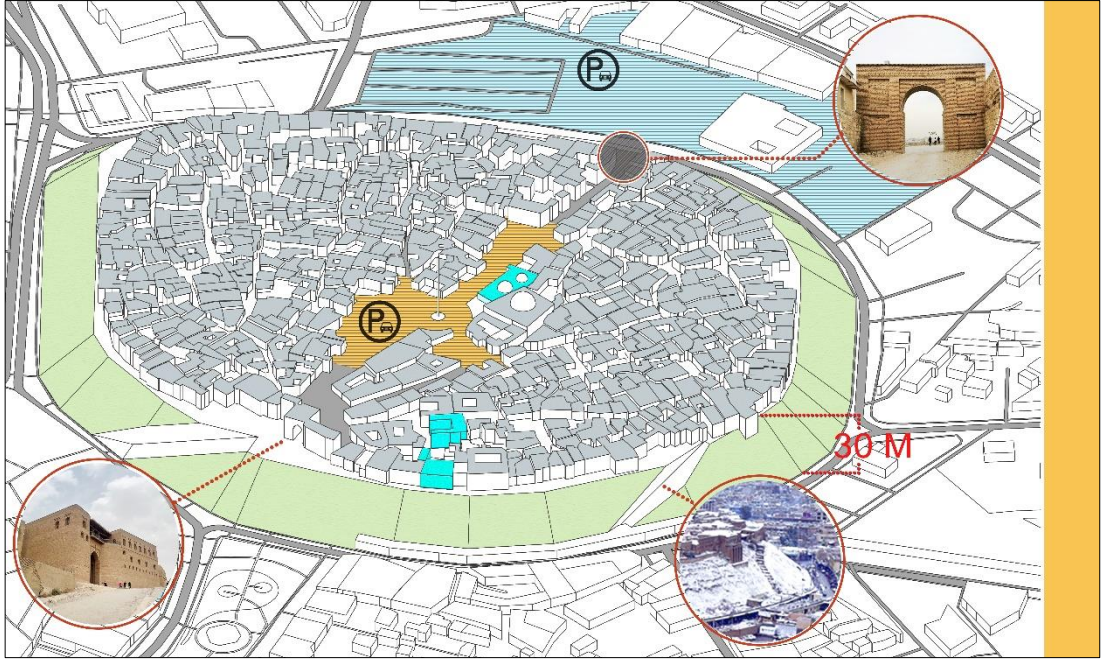


Şekil 3. 1. 1: Irak haritası, 2: Erbil şehir konumu 3: Erbil Şehri ilçeleri, 4: Erbil Şehir Haritası, 5: Erbil şehir merkezinin 3 boyutlu grafiği, 6: Erbil Kalesi'nin 3 boyutlu grafiği

Erbil Kalesi, 28 ila 32 metre yüksekliğindeki yapay bir kil höyüğün tepesinden aşağıdaki çağdaş şehre bakmaktadır. Köyde yaklaşık 6000 yıldır sürekli yerleşim olduğuna inanılmaktadır. Yeryüzünde sürekli yerleşim bulunan en eski yer olduğuna inanılmaktadır. Arkeolojik yüzey araştırmaları sayesinde Ubeyd dönemi çanak çömlek parçaları (MÖ 5500-4000) keşfedilmiştir (A. Abbas, 2017; Yaqoobi, Michelmore, & Tawfiq, 2012). Bir kale olarak tarihi ve yüksek bir tepedeki konumu nedeniyle, kasaba birçok acımasız istila ve kuşatmadan kurtulmuştur. Kale'nin etrafındaki yamaçlar 35 ila 60 derece arasında değişmekte olup, kuzeybatıdaki tepe diğerlerinden çok daha diktir (Jasim, Hanks, & Borsi, 2020). Kalenin ayakta kalan kısımları sadece birkaç yüz yıllıktır. Erbil'in iklimi, yaz ve kış mevsimlerinin yanı sıra gece ve gündüz boyunca önemli sıcaklık farklılıkları gösteren sert hava koşullarıyla karakterize edilir. Yazlar kuru ve sıcak geçer, Temmuz ve Ağustos aylarında ortalama sıcaklık 47°C'yi aşar. Buna karşılık, yılın en soğuk ayları Aralık ve Ocak olup, sıcaklıklar 2°C'nin altına düşmektedir (Algburi & Beyhan, 2019).

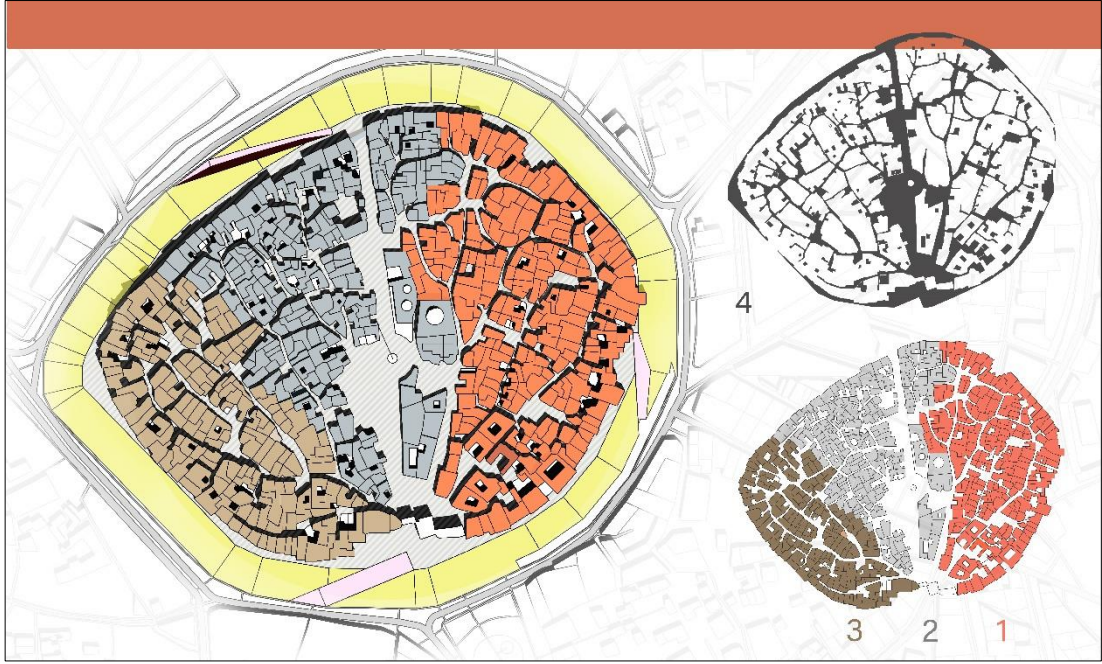
### **3.2. ERBİL KALESİ**

Kale elips şeklindedir ve 430'a 340 metrelik toplam alanıyla 10 hektarlık ya da yaklaşık 102.000 metrekarelik bir alana yayılmaktadır. Yeni şehir, Şekil 3.2'de gösterildiği gibi, deniz seviyesinden ortalama 430 metre yükseklikten 30- 32 metre daha yüksektir. Kırmızımsı kahverengi tuğlalardan yapılmış evler, antik avluların etrafında kümelenerek kentsel çerçeveyi oluşturmaktadır. Ayrıca, üç cami de dahil olmak üzere birkaç önemli kamu yapısı, hamamlar, üç kapı ve diğer açık kentsel alanlar da Şekil 3.2'de gösterildiği gibi yakınlarda yer almaktadır (A. Abbas, 2019). Karmaşık bir geçit ağı konut alanlarını birbirine bağlamaktadır. Sokak planı, şehrin en önemli güney girişinden itibaren ağaç benzeri bir formda yayılmaktadır (R. I. İbrahim ve arkadaşları, 2015a).



Şekil 3. 2. Üç kapılı Erbil kale binası 1: Güney kapısı (Büyük Kapı), 2: Kuzey Kapısı ,3: Doğu kapısı

Yaya geçitleri sisteminin ağaç benzeri formu, yayaların Kale içindeki dolaşımı için mantıklı ve pratik bir yaklaşımdı. Tüm geçitler merkez-güney kapısından her yöne doğru dallanıyordu. Şehrin ana girişi bu güney kapısıydı ve iki kapısı daha vardı. Bu girişten, Şekil 3.3'te gösterildiği gibi kasabanın tüm alanlarına giriş olarak hizmet veren dairesel ve eş merkezli şeritlerden oluşan bir sistem de dahil olmak üzere başka alternatif dolaşım modelleri de kullanılabilirdi (Algburi & Beyhan, 2019). Kale'nin dış duvarı en hayati amaca hizmet etmiştir ve şimdiye kadar keşfedilen en görkemli kasaba duvarlarından biridir. Kasabanın dış duvarı ona kale benzeri bir görünüm verir ve komşularına hakimdir (Nováček, 2008).



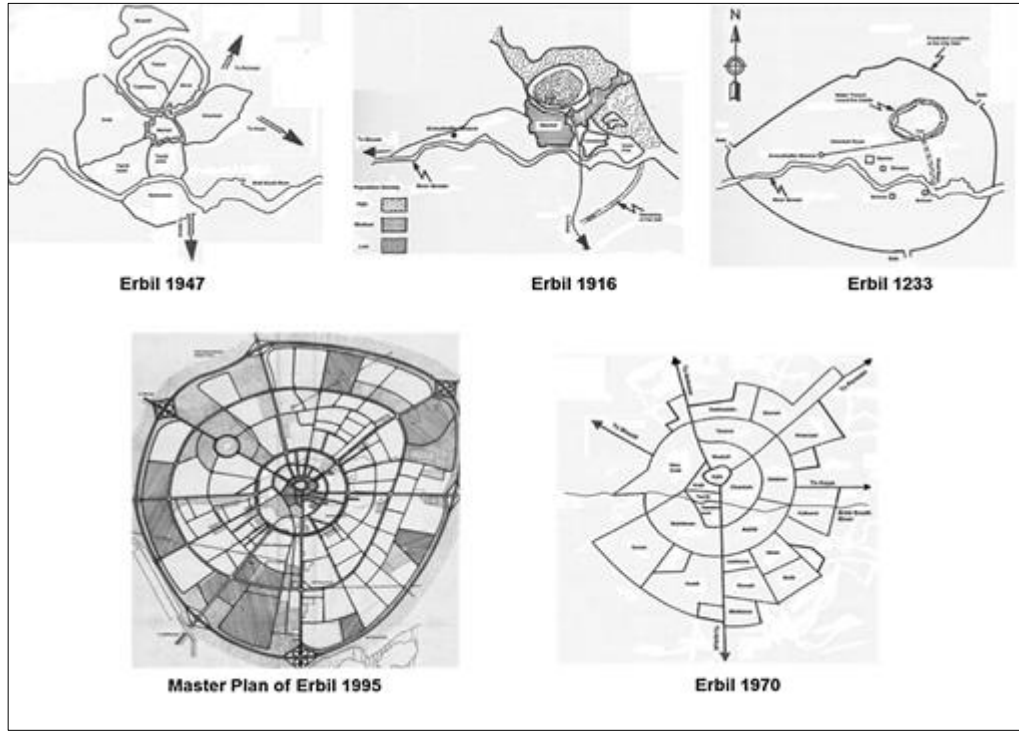
Şekil 3.3. 1: Saray, 2: Takaya, 3: Tophane, 4: Kalenin kentsel düzeni patikalarının yerleşimlerini göstermektedir

Kale tarih boyunca üç bölgeye ayrılmıştır. Ayrım somut olmasa da her bir bölgenin ayrı bir kişiliği vardır ve farklı işlevlere ev sahipliği yapar. Bunlar doğudan batıya doğru sırasıyla; Saray, Takaya ve Tophane'dir (A. Abbas, 2019). Birinci bölge, şehrin doğu ucunda yer alan ve adını aynı adı taşıyan güney kapısından alan bölgedir. Zengin Çelebiler, devlet memurları ve soylular çoğunlukla bu Mahalle'de (Ağa) yaşarlardı. Erbil Kalesi'nin ikinci bölgesi ise Takya'dır ve Kale'nin orta ve kuzey bölgelerini ifade eder. Adını dervişler için çok sayıda takya olduğu için almıştır. Tophane'ya ek olarak, Kale'nin batı kısmı olan Tophane, Şekil 3.3'te gösterildiği gibi çoğunlukla tüccarlar ve köylü aileler tarafından doldurulmuştur. Bu isim, kasabayı saldırganlara karşı savunmak için topların kullanıldığını ima etmektedir.

### 3.3. ERBİL ŞEHRİNİN ORTAYA ÇIKIŞ TEORİLERİ VE TARİHSEL ARKA PLANI

Erbil Şehri'nin tarihi M.Ö. 2048-2095 yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde şehir "Urbilum" olarak bilinmekteydi. Ancak Al-mudaris'e (2003) göre, Erbil

Şehri'nin tarihsel öneminin çoğu, şehrin “söz konusu dört tanrının şehri” “Arba-ilu” olarak bilindiği 7.-10. yüzyıl Yeni Asur döneminde ortaya çıkmıştır. UNESCO (2012) ise Erbil'in, şehre tatlı su sağlayan 22 kilometrelik bir su kemerinin inşası ile kayda değer hale geldiğini iddia etmektedir. Asur İmparatorluğu'nun M.Ö. 609'da yıkılmasının ardından Kral Cyaxares Arbela'yı Medlere vermiş, ancak bir sonraki yıl Perslerin eline geçmiştir HCECR (2007). MS 216'da adı “Arabistan” olarak değiştirildi, ancak Adiabene'nin eski bir bölgesi haline geldi. Bu dönemde topluluk büyümüş ve birçok kişi güçlü bir Doğu Hıristiyan soyu geliştirmiştir. Ancak kentin büyüme faaliyetleri 1295 yılında Tadj Al-decree Din'in Yakubi etnik kökenli halkın Erbil'e taşınmasına izin vermesiyle görünür hale geldi. Erbil'de 1310 yılında Hıristiyanlara karşı bir çatışma patlak verdikten sonra, birçok eski bina ve anıt tahrip edilmiştir..(Al Yaqoobi, Michelmores, & Tawfiq, 2016).



Şekil 3. 4. Erbil Şehri'nin kentsel gelişiminde Kale, tarih boyunca her zaman odak noktasını oluşturmuştur.

Osmanlı Sultanı Süleyman'ın etkin yönetiminin ardından, Zap Savaşı da dahil olmak üzere art arda savaşlar gerçekleşmiş ve 1534 yılında siyasi bir sistem kurulmuştur. Son olarak, 1638 yılında Sultan Dördüncü Murad, Erbil'i bugün Irak olarak bilinen



bölgenin yetki alanına sokmuş ve Erbil bundan sonra Osmanlı hükümdarları tarafından yönetilmiştir (UNESCO, 2012). Erbil Şehri, artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için komşu araziler pahasına bir konut gelişim süreci yaşamıştır. Bu nedenle, genişlemenin her morfolojik aşamasında kentin siyasi ve ekonomik durumundan etkilenen birçok mekânsal çerçeveye yayılmıştır. Erbil, sakinlerinin yirminci yüzyılın ikinci yarısında yükselmeye başladığı tarihi bir şehirdir. Erbil Kalesi, on yıllar boyunca Erbil Bölgesi'nin merkezi olmuştur. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar tüm şehri temsil ettiğini iddia etmektedir, Erbil Şehrinin kentsel gelişimi Şekil 3.4'te gösterilmektedir (Osborne, 2015).

19. yüzyılda Sultan Muzafferuddin Alkobbri, 1190 yılında konut, ev ve kültürel özellikleriyle Erbil Şehri'nin kurulmasında hayati bir etkiye sahip olan Atabak'ın hükümdarlığı altında Muzafferiye Minaresi, camiler, barınaklar, toplum, hastane ve eğitim kurumları inşa ettirmiştir (Al-Mudaris, 2003). Erbil Şehri'nin tarihindeki en önemli kentsel büyüme 1233 yılında, halkın Kale'den kalenin güneydoğusundaki yakın bölgelere göç etmesiyle gerçekleşmiştir. Al-Muzzaffaria Minaresi ve Khanaqa bölgesi de dahil olmak üzere o dönemden kalma tarihi eserler bugün hala varlığını sürdürmektedir. Erbil Şehri surlarla çevriliydi. Bu dönemde Erbil Şehri'nin mahalleleri darlık, kıvrılma ve mahkûmiyet eksikliği ile ayırt edilen organik yollara sahipti ve bazıları uç noktalardan birinden kapalıydı. Bu cadde o dönemde insanlar ve hayvanlar için uygundu (Al-Mudaris, 2003). Erbil, stratejik olarak Zagros Dağları'nın dibinde yer alır ve İran ile Mezopotamya arasında doğal bir geçiş yolu oluşturur. Buna ek olarak, batı ovaları güçlü bir tarım ekonomisini desteklemektedir. Kale, Asur döneminde M.Ö. 1365 ile 612 yılları arasında inşa edilmiştir. Ancak arkeologlar, sitenin Neolitik dönemden Orta Tunç Çağı'na kadar, yani M.Ö. 6000 ila 1500 yılları arasında var olduğundan emindir. Erbil Kalesi'nin kökeni ve bugünkü haline gelişi ile ilgili çeşitli fikirler mevcuttur (R. Ibrahim, Mushatat, & Abdelmonem, 2014).

1. Kademeli genişleme: Bu fikir, önceki kasabaların kalıntılarından inşa edildiği için tepenin yüksekliğinin zaman içinde arttığını öne sürmektedir. Tabakaların yüksekliği şu anki 32 metre seviyesine ulaşana kadar kademeli olarak artmıştır.

Eğer Kale yaklaşık 6000 yıl önce inşa edilmiş olsaydı, yüksekliği her 200 yılda bir metre artacaktı. Arkeolojik veriler göz önüne alındığında bu kabul edilebilir görünüyor (Nováček, 2008).

2. Asur Köyü: Bu fikre göre Kale, ortasında bir ziggurat ya da çevresinde tapınaklar bulunan bir Asur yerleşim yeri idi. Bu köyün yıkıldığı ve terk edildiği, geriye sadece kalıntıların kaldığı söylenmektedir. Ancak, alanın malzemeleri sıkıştırıldığında, insan yerleşimi için oldukça kullanışlı ve güvenli bir tepe olduğu ortaya çıkmıştır.
3. İnsan Yapımı Höyük: Bu düşünceye göre höyük, verimli bölgede bir kaleye ihtiyaç duyan bireyler tarafından yapay olarak inşa edilmiştir. Bu, Mezopotamya'nın insan yerleşimi tarihinde eşi benzeri olmayan büyük bir insan çabasını gerektirmiş olmalıdır. Sonuç olarak, bu fikre göre, tepenin organik olarak evrimleşmesi de mümkündür (Al Yaqoobi ve arkadaşları, 2016; Yaqoobi ve arkadaşları, 2012)

### **3.4. ERBİL KALE BÖLGELERİNİN YENİDEN CANLANDIRILMASI**

Kentsel dokunun gelişimi, Erbil'in bağımsız Atabeg Emirliği'nin kurulduğu döneme kadar uzanmaktadır. (Hussein, 2014)'e göre Erbil kalesi Kokipri dönemi boyunca genişlemiş ve büyük bir metropol haline gelmiştir. Diğer kaynaklara göre Erbil, H3 630 yılında emir Kokipri'nin hükümdarlığı altında büyümüştür. Sonuç olarak, bol miktarda refah gördü ve istikrarlı ve güvenli bir konuma sahip oldu. (Saleh, 2009)'e göre bu da çok kültürlü ve bilimsel faaliyetlerin eşlik ettiği bir medeniyetin oluşmasıyla sonuçlanmıştır (Mzoori, 2014). Nüfus artışı ve Kale'nin sıkışıklığına ek olarak, bu genişleme aynı zamanda toplumun o dönemde geçirmekte olduğu kültürel gelişimin de bir yansımasıydı. Evler, camiler, okullar ve umumi tuvaletler veya hamamlar, her bir İslam şehrinin nüfus artışı ihtiyaçlarını karşılamak için çoğaltılan kentsel unsurlar arasındaydı.

### **3.5. ERBİL KALE YAPILARININ DÖNEMLERİ**

#### **3.5.1. Erken Osmanlı Dönemi 1750 - 1880 arası**

Bu dönemde havalandırma için kullanılan binanın duvarlarında sadece küçük pencereler vardı. Odalar loş bir şekilde aydınlatılıyordu. Erken Osmanlı dönemine ait evler en gizemli olanlarıdır. İçeride, büyük iç duvarlar dekoratif duvarlar olarak kullanılmıştır. Erken dönem evlerinin diğer özellikleri, girişin karşısındaki duvarda yüksek üçgen girintiler ve iç duvarların kenarlarındaki dikdörtgen niş sıralarıdır. Karmaşık duvar işçiliği, süsleme motifleri ve özenli ahşap detaylar Erken Osmanlı mimari süslemesinin ayırt edici özellikleriydi. Yapıların iç ve dış süslemelerinde genellikle Arap kaligrafisi ve geometrik desenler kullanılmıştır. Kale içindeki camiler de bu dönemde oldukça önemliydi. Bu dönemde taş ve kerpiç binaların kullanımı öne çıkan bir mimari unsurdu. Sağlamlık ve uzun ömürlülük için taş genellikle binaların en alt katlarında, kerpiç ise daha üst katlarda kullanılıyordu. Balkonlar ve süs aksanları gibi ahşap bileşenlerin kullanılması da tipikti. Bu süre zarfında kalenin yapısı klasik avlulu ev tarzında düzenlenmiştir. Çok katlı evlerin çoğu merkezi bir avlunun etrafında düzenlenmişti. Üst katlar konut olarak kullanılırken, alt katlar depo ve hizmet alanı olarak kullanılıyordu (Al-Hashimi, 2016; Jaff).

#### **3.5.2. Geç Osmanlı Dönemi 1880 – 1918 arası**

Erbil 1885 yılında bir belediye olarak kurulmuştur. İlk motorlu araçların girişi 1913 gibi erken bir tarihte yasaklanmıştır. Örgütsel değişikliklerin bu döneme denk gelmesinin ardından, Erbil Kalesi'nin güney kesimindeki Saray bölgesinde yer alan büyük evlerin tümü daha fazla refah ve ekonomik faaliyeti yansıtmaktadır. Bu dönem siyasi sorunların yaşandığı bir dönem olsa da evlerin iç kısımlarına ışık girmesini sağlamak için duvarlarında ve pencerelerinde nişler bulunan büyük bir inşaat dönemidir. Ahşap sütunlarla desteklenen revaklar pencereleri güneşten korur. Bunlardan birkaçı avlulardaki büyük Musul kaymaktaş kemeri içerir (Al-Hashimi, 2016; Jaff).

### 3.5.3. Osmanlı Sonrası Dönem 1918 - 1960 arası

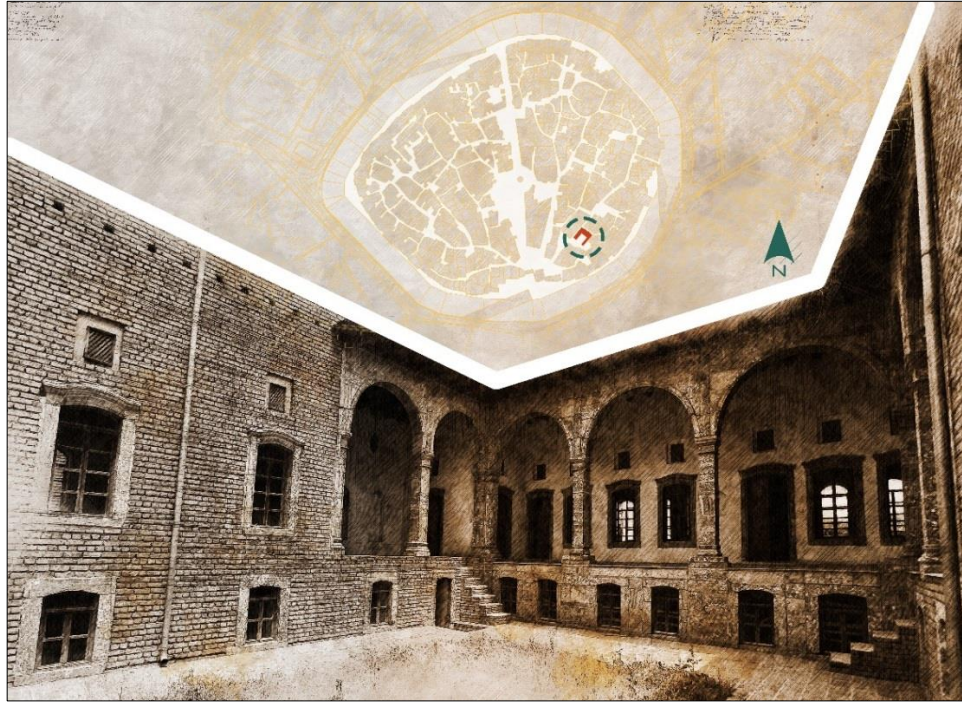
Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra geliştirilen evler, muazzam yüksek pencereleri ve havalandırma delikleriyle pratik bir tasarıma sahiptir. Bunlardan bazıları demir kirişlerle desteklenmiş ve çok sağlam kemerlerle örtülmüştür. Demir sütunlar yapıda kullanılan revakları destekler. İç nişlerin çatıları dilimli ve kemerlidir. Parapetlerde diyagonal olarak döşenmiş tuğlalardan oluşan paneller kullanılabilir. 18. yüzyıldan bu yana Erbil Kalesi büyük ölçüde değişmeden kalmıştır. İngilizlerin 1918'de Erbil'e gelmesinden ve ardından 1921'de Irak devletinin kurulmasından önce, bu dönemdeki en önemli malzeme unsurlarından biri çatıda ve pencere lentosunda I kesitli çelik kullanılmıştır (Al-Hashimi, 2016; Jaff).

## BÖLÜM 4

### 4.1. FETTAH ÇELEBİ

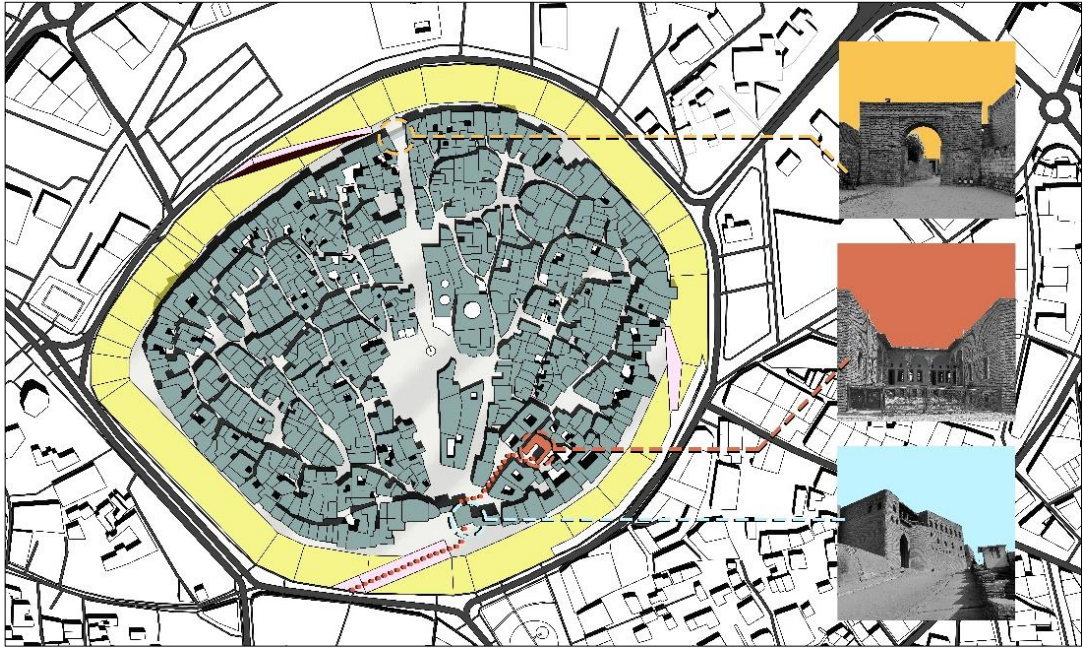
#### 4.1.1. Fettah Çelebi'nin Tarihçesi

Kale'deki tarihi yapıların büyük çoğunluğu 19. yüzyılın ortaları ile 20. yüzyılın başları arasında inşa edilmiş olup, bazıları 1800'lü yıllara kadar uzanmaktadır. Fettah Çelebi evinin tarihi, bina yapım tekniği ve yapı malzemesi ile binanın mimari tarzına göre geç Osmanlı dönemine (1880 – 1918 arası) aittir. Fettah Çelebi evi gibi avlulu iki katlı konutlar (serdab) adı verilen yarı bodrum katlıdır. Binanın iç duvarlarını nişler süsler ve ahşap kapılar süslü bir şekilde oyulurken, taş sütunlar çıkıntılı revakları destekler. Ahşap kirişler çatıları desteklemektedir, çatılar Şekil 4.1'de gösterildiği gibi sıkıştırılmış kil ile kaplanmıştır. bu bina yapım teknikleri geç Osmanlı döneminde kullanılmıştır, bu nedenle bu bina bu döneme aitti (Al-Hashimi, 2016; Jaff).



Şekil 4. 1. Fettah Çelebi binası4.1.2. Mimari Özellikleri

Binanın, kalenin güneydoğu tarafında yer alan ve şehrin en varlıklı ailelerine, devlet memurlarına ve ileri gelenlerine ev sahipliği yapan görkemli Saray bölgesinde yer alması, Fettah Çelebi Binası'nın sakinlerinin de aynı şekilde toplumda önde gelen kişiler olduğunu göstermektedir. Kale, Osmanlı İmparatorluğu döneminde her birinde farklı meslek ve sosyal statülere sahip kişilerin yaşadığı üç bölgeye ayrılmıştı. Fettah Çelebi, Şekil 4.2'de gösterildiği gibi kalenin güneydoğusunda, kalenin lüks kısmında yer alan Büyük Kapı'ya yaklaşık 100 metre mesafededir.



Şekil 4. 2. Fethah Çelebi binası, Ahmedi ve büyük kapının konumu

Sokaklar, dar ve kıvrımlı yollardan oluşan Erbil kalesinin içinde organik bir görüntü oluşturuyor. Bu organik tasarım, bölgenin uzun süredir devam eden inşaat geleneklerine atıfta bulunuyor; bu gelenekler genellikle yerel olarak elde edilen malzemelerin kullanılmasını ve araziye uyulmasını içeriyor. Bu sokaklar, büyük yollara ihtiyaç duymayan, zikzaklı ve küçük patikaların mükemmel uyum sağladığı, çevre açısından faydalı bir ulaşım şekli oluşturuyor. Bunlar kalenin iklim duyarlı tasarım teknikleri arasında yer alıyor ve yerleşimin havayı serinletmesine yardımcı oluyor (Algburi & Beyhan, 2019). Erbil Kalesinin çoğu, özellikle Tophane semtinde bulunan binalar olmak üzere küçük bir alandadır, ancak Saray semtinde, bu semtte kalan ailelerin çoğu varlıklı ailelerdir. Fethah Çelebi binası Saray semtinde yer

almaktadır. Binanın arsa alanı yaklaşık 390 m ve toplam alanı 482 m'dir. Bu alanların 115 m'si avlu alanından oluşmaktadır.

Tablo 4. 1. Fettah Çelebi binası detayları

Fettah Çelebi'nin evinin ölçüleri	
Binanın arsa alanı	390 m <sup>2</sup>
Avlu ölçüsü	124 m <sup>2</sup>
Avlu ölçüleri (uzunluk ve genişlik)	12.6 m * 10.2m
Çatı	Birinci Katta Ahşap Düz Çatı, Yarı Bodrum İçin Tuğla Tonoz
Çatı kalınlığı	0.45 m
Açı (yerleştirme/durum) Bina durumu	40
Ön cephe Yan cephe	Southeastern

Fettah Çelebi binası kil harçla yapıştırılmış kerpiç tuğlalardan inşa edilmiştir. Kuzey-güney yönünde uzanan bir duvar alt katı ikiye bölmektedir. U şeklindeki bina, Şekil 4.3'te gösterildiği gibi avlunun (yarı kapalı avlu) etrafını sarmaktadır. Bina, kale kullanımının büyük kapısına çok yakın olan Çelebi Meydanı'nda yer almaktadır. 2007 yılında yenilenen bina, plan düzenlemesinde dikdörtgen bir avluya sahiptir. Alt katlar (Arapça'da Serdab olarak bilinir) normalde 2,7 ila 2,9 metre yüksekliğinde kalın tuğla döşeme taşlarıyla desteklenen tonozlu tavanlara sahiptir. Yaz aylarında, bu oda alanı sıcaktan kurtulmayı sağlar. Zemin kat tavanları yaklaşık 4,8 metre yüksekliğindedir ve oda pencereleri açık avluya bakar. Ev, odalar arasındaki açık avluya bakan sütunlu veya kemerli (arkad) yerleşik bir veranda içerir. Binanın kuzeydoğu kısmında yer alan küçük bir kanatta konumlandırılan Fettah Çelebi binasında odalar ve tuvaletler genellikle açık avlunun bir köşesine yerleştirilmiş ve buradan kolayca erişilebiliyor. Odaların iç duvarları sıklıkla nişler için kullanılıyor. Fettah Çelebi'deki pencereler ve kapılar çapraz havalandırmaya ve doğal ışığa izin verecek şekilde konumlandırılmıştır. Bu düzenleme doğal havalandırma ve aydınlatma sağlamak üzere oluşturulmuştur. Bu kalın tuğla duvarlar hem kış hem de yaz aylarında ısı yalıtımı görevi görür.



Şekil 4. 3. Fethah Çelebi binasının planı (1-zemin kat planı, 2- yarı bodrum planı (Serdağ))

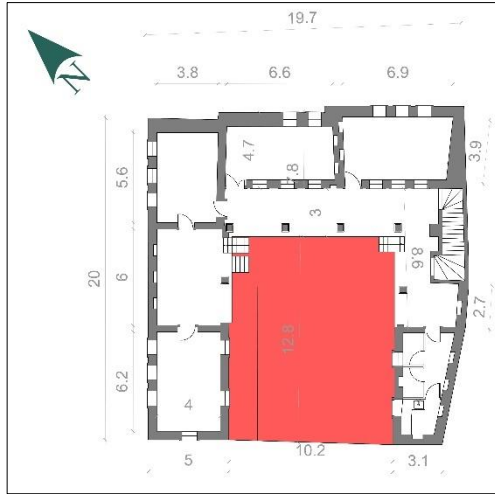
#### 4.1.2.1. Plan Özellikleri



Şekil 4. 4. Fethah Çelebi Zemin Kat, 1: Odalar, 2: Revak, 3: Çatıya Çıkan Merdiven



Fettah Çelebi'nin binası U şeklindedir. Bina düzeni Şekil 4.4'te gösterildiği gibi zemin katta 19,7 m'ye 20 m'dir. Bina konut amaçlı kullanılmıştır. U formunun kuzey batısındaki üç oda, avluya bağlanan bir arkad ile yarı açık bir alanla birleştirilmiştir. Binanın çatısına çıkan merdiven boşluğu ve kuzey-doğuda yer alan metrelerce genişlikteki küçük bir oda, iki küçük pencere aracılığıyla doğrudan avluya açılmaktadır. Binanın kuzey-batı tarafında ikisi avluya açılan beş küçük penceresi olan tek bir oda bulunmaktadır. Pencerelerden biri Çelebi meydanının cephesinde, diğer ikisi ise Fettah Çelebi'nin evinin arkasındaki küçük bir sokağın dış duvarında yer alıyor. Doğu ve Batı tarafındaki odalar genellikle en alçak ve en az açıklığa sahip. Kışın, binaların güney odaları daha fazla ısı aldıkları ve daha uzun süre güneş ışığına maruz kaldıkları için yemek yeme ve oturma alanı olarak kullanılmaktadır. Şu anda bakımsız ve restore edilmemiş olan güneybatı kısmı Çelebi Sokağı'nın bir parçasıdır.

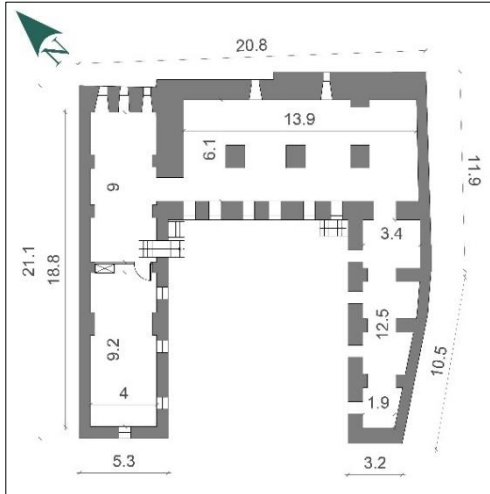


Şekil 4. 5. Fettah Çelebi Avlusu

Fettah Çelebi binasının merkezinde Şekil 4.5'te gösterildiği gibi avlu olarak adlandırılan açık bir alan bulunmaktadır. Avluların büyük çoğunluğu, zaman içinde iç avlulu yapıların tarzının evriminde önemli bir rol oynamıştır. Bu avlular çevresel ve sosyal mimarinin hayati unsurlarıdır ve korunmaları gerekmektedir. Farklı sosyal, kültürel ve dini etkilere rağmen avlunun sıcak mekânlarda sıklıkla kullanılması, avlunun pek çok işlevsel hedefe ulaşmak için başarılı bir mimari çözüm olduğunu göstermektedir. Çünkü avlu, bir binanın iç çevresinin iklimsel ve sosyolojik yönlerini

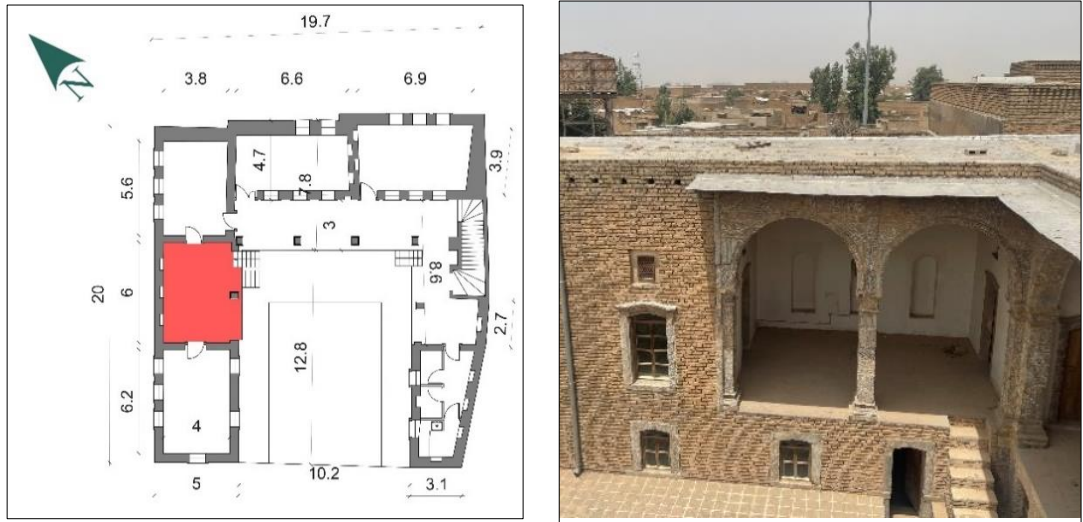
ele almada çok önemlidir. Sonuç olarak, doğal havalandırma ve aydınlatma açısından iç avlu en iyi iklimsel alternatiflerden biri olarak kabul edilmektedir (Hafsa Ramzi Alomri & S Ahmed Alnumman, 2014).

Fettah Çelebi'nin avlusu 13,0 x 10 m boyutlarındadır. Açık bir avlunun amacı sadece geleneksel insanlar için gerekli olan mahremiyeti sağlamak değil, aynı zamanda doğal bir esintinin eve girmesine izin vererek termal konforu iyileştirmektir. Ayrıca, avlular çeşitli aile aktiviteleri için planlanmış ve o dönemde önemli bir iklime duyarlı teknik olan çevreyle (gökyüzü, gün ışığı ve rüzgâr) güçlü bir ilişki kurmuştur. Temiz hava, evin tamamını serinleten merkezi avluda hapsedilmiştir. Avlu yaz aylarında kapalı bir açık alan sağlamaktadır. Bu da iç atmosferin kalitesini artırmaya yardımcı olur. Fettah Çelebi binasında iç avlu dikdörtgen şeklinde tasarlanmıştır. İç avluyu veya yanlarını çevreleyen boşlukların birikmesi bu yapıya şeklini verir.



Şekil 4. 6. Fettah Çelebi yarı bodrum katı (Serdab)

Birçok klasik Erbil evinde, özellikle de zenginlerin evlerinde bodrum katı bulunur. Bodrum katları iki kategoriye ayrılır. Bir tür yarı bodrum evin altında yer alır ve avluya bakan tavan pencerelerine sahiptir. Alt bodrum ise tamamen yer altındadır. Yarı bodrum önemli bir role sahiptir. Sıcak boyunca serin tutmak için kullanılır. Yarı bodrum (serdab) kış boyunca depolama için kullanılmıştır. Avlu katındaki pencereler buranın aydınlatılmasını sağlar. Yarı bodrum, tahıl ve yiyecek depolamak da dahil olmak üzere çeşitli işlevler için sıklıkla kullanılır. Fettah Çelebi evi Şekil 4.6'da gösterildiği gibi u şeklinde bir yarı bodruma sahiptir. 13.9\*6.1 boyutlarında, 2.6 yüksekliğinde, kuzey doğuda yer alan ana kanat tuğla tonozlarla örtülüdür, tonozlar kalın duvarlar ve üç sütunla desteklenmektedir ve sütunlarla duvarları birbirine bağlayan revaklar avlu tarafına yerleştirilmiş 6 pencere ile aydınlatılmaktadır. İkinci kanat kuzeybatıdadır, avluyu 80 cm genişliğindeki merdivenle yarı bodruma bağladığı için yarı bodrum için bir giriş görevi görür ve 18.8\*4 m boyutlarındaki ikinci bölümü aydınlatmak için 3 pencereye sahiptir ve 12.5 m uzunluğunda ve (1.9-3.4) m genişliğindeki kuzeydoğu kanadı binanın küçük kanadında yer alır.



Şekil 4. 7. Zemin Kat Eyvan

Binada Al-Tarmah (eyvan) bulunmaktadır. Bu, Şekil 4.7'de gösterildiği gibi zemin katın kuzey-batısında yer alan ve dışarıya erişimi olan iki oda arasındaki büyük bir açık alandır. Avlu, iç avlu veya açık kiler girişi manzaralı açık bir koridorla önlenebilir. Avlu ile doğrudan teması vardır. Bu girişte bitişik odalara açılan kapılar vardır. Yüksek bir çatısı vardır. Erbil'deki evin toplanma alanlarından biri olan

oturma ve toplanma alanıdır. Tuğlalarla kaplanmıştır. Eyvan, Erbil'in hanesinde önemli bir yere sahip. İlbaharda sıcaklık ılıman ve güneş ışınları güvenli olduğu için insanlar güneşlenmek için burada oturuyor. Yazın ise çok sıcak olur. Bu yüzden hava serin olduğu için öğleden sonra geç saatlerde Al-Tarmah'ta otururlar. İnsanlar gece geç saatlerde de aynı amaçla orada otururlardı. Binada şu anda üçü binanın merkezinde (kuzey doğu) ve geri kalanı binanın kuzey batı kısmında bulunan 4 oda var. Bunlar Eyvan tarafında yer almaktadır. Avluya bakan pencereleri olan bir ya da iki oda var, biri ışık almak ve avluyu yönetmek için, diğeri ise ailenin toplanma yeri olarak hizmet veriyor. Odalar birbirinin aynısı değil. Binanın odalarında iki oda vardır. Birincisi yatak odası olarak kullanılırken, ikincisi farklı mevsimlerde değiştirilebilen bir depolama tesisi olarak kullanılıyor. Küçük bir odanın büyüklüğü evin büyüklüğüne göre belirleniyor. Bazılarının duvarlarında niş olarak bilinen bir derinlik vardır. Odanın çatısı, özel bir kille kaplanmış kirişler halinde ahşaptan yapılıdır. Odanın pencere çerçevesi genelde düz taştan inşa edilir.

#### **4.1.2.2. Fettah Çelebi Binasının Dış Cephesi**

Binanın yüksekliği, açıklığa kıyasla kütle oranı çok yüksektir ve bina yaklaşık 6,7 ila 7 m yüksekliğindedir, Fettah Çelebi evinin yüksekliği, merkezi yeri kaplayan ve her iki tarafta iki kemere sahip üç kemere sahiptir, her kemer, Şekil 4.8'de gösterildiği gibi tuğla ile inşa edilen diğeri yapı malzemesi Frome'den farklı olarak taşla inşa edilmiştir. Bu taş, Erbil şehrinin 81 km batısında bulunan Musul şehrinde getirilmiştir. Binanın ortasındaki revakta altı küçük pencere ve zemin katta iki kapı, bu açıklıkların üzerinde ise havalandırma için küçük bir açıklık bulunmaktadır. Yarı bodrum, avluda düzenlenmiş 14 küçük pencereden doğal aydınlatma ile aydınlatılan zemin seviyesinden 1,7 m yüksekliğe sahiptir, tüm kapılar ve pencereler, pasajlar için kullanılan aynı tipte özel bir taş çerçeveye sahiptir. Ve binanın doğu kısmında zemin seviyesinden zemin kata ve diğeri merdivenlerden çatı seviyesine kadar 7 basamaklı merdivenler ve binanın batı kısmında yarı bodrum katına bağlanan bir merdiven vardır.



Şekil 4. 8. Fethah Çelebi Binasının Dış Cephesi

Miras binaların dış cepheleri, doğal, tarihi ve kültürel nedenlerden dolayı tuğlalarda kullanılan sağlam yapı taşları ile karakterize edilir. Zemin katlardaki evlerin cepheleri, dış mekânı önlemek için pencere kullanımının azlığı ile karakterize edilmiştir. Konfigürasyonlar açısından, büyük pencerelerden sokaklara bakan bir oda, genellikle binanın bu konumunda küçük pencereler ve mahremiyet için insan ölçeğinin daha yüksek konumunda bulunan pencere kullanılarak arka taraftadır ve bu küçük pencereler, ışığın yoğunluğunu belirlemek, esintiyi getirmek ve özellikle Erbil kalesinde tam tersi olmadan kadınların dışarıyı görmesini sağlamak için iklimsel yöne sahiptir. Fethah Çelebi binasının avlusunda detaylı bir yükselti, dış duvarında ise küçük bir açıklıkla sade bir yükselti yer alıyor. Binanın yarı bodrum katlar üzerinde konumlandırılmış üç kanadı bulunuyor. Üç oda içeren ana kanat, Musul'dan gelen kaymaktaşı bir arkad tarafından desteklenen bir portiko ile karşı karşıyadır ve her yan kanat tek bir oda içerir. Güneydoğu kanadına sarmal bir merdivenle çıkılmaktadır. Avlu eskiden tamamen kapalıydı, ancak ev yeniden inşa edildiğinde güneybatı kanatları yeniden inşa edilmemiştir. Arka cephe farklı bir hizada inşa edilmiştir ve orijinal duvarın sadece alt yarısı kalmıştır.

#### 4.1.2.3. Aydınlatma



Şekil 4. 9. Fethah Çelebi binasında aydınlatma

Binalar için doğal aydınlatma ana aydınlatma kaynağıdır. 75 cm genişliğinde ve 105 cm yüksekliğinde, üstte segmental kemerli 13 dikdörtgen pencere kullanılmıştır. Bu pencereler avlu seviyesinden 10 cm yukarıda konumlandırılmıştır. Zemin katta ise Şekil 4.9'da gösterildiği gibi 75 cm genişliğinde ve 130 cm yüksekliğinde 22 pencere bulunmaktadır. Cepheler tipik olarak simetriktir ve her zaman içten tasarlanmıştır. Açıklık, ışık ve havalandırma sağlamak için tavana yakın konumlandırılmıştır. Pencere, karmaşık tasarım ve desenlere sahip ahşap pencere kasaları ile çiftleştirilmiştir. Duvarların genişliği, doğuya özgü yere oturma geleneği nedeniyle 40 ila 80 santimetre arasında değişebilir ve aynı zamanda iç mekanlar için gölgeleme amaçlı olarak da kullanılabilir. Alçak bir pencere ile bir oturma platformunun birleştirilmesi gelişmiştir. Doğal havalandırma ve gündüz aydınlatmasına yönelik çevresel stratejilerde küçük açıklıklar kullanılmıştır. Tasarımı ve işlevi nedeniyle oda için dekoratif bir unsur olarak hareket eder ve ışık içinden geçerken odalara farklı bir his verir. Küçük açıklıklar belirli duvarların üst kısmında yer almıştır. Havalandırma açıklıkları ise hâkim esintilere göre konumlandırılmıştır. Her odanın ortasında asma aydınlatma ve her bir pasaj arasındaki iç koğuştaki projektörle yönlendirilen aydınlatma kullanılmıştır.

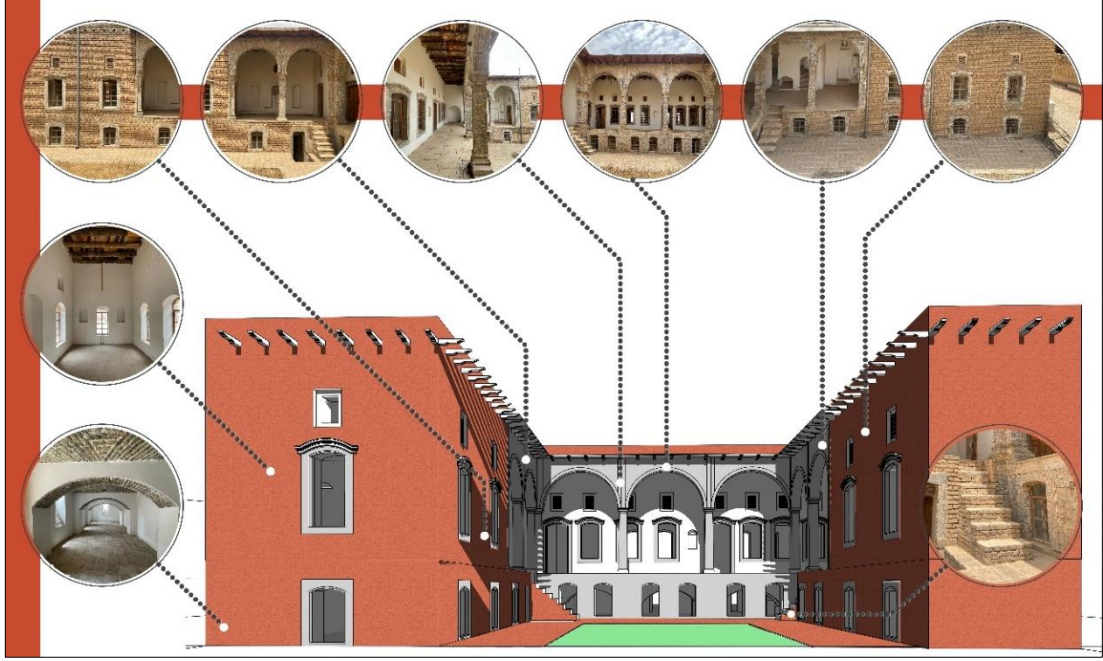
#### 4.1.2.4. Süslemeler



Şekil 4. 10. Fethah Çelebi Binasının Süslemeleri

Yapımlarında kullanılan malzemelerin başında taş gelmektedir; Şekil 4.10'da gösterildiği gibi süslemeler taştan yapılmıştır. Bu malzemenin bolluğu, hazırlanmasının zorluğu ve elde edilmesi için yüksek düzeyde dekorasyon gerektirmesi nedeniyle, Fethah Çelebi binasının dekorasyonunda taş süslemeler kullanılmıştır. Ancak taş süslemelerin yapımı sıva veya ahşap süslemelere göre daha zordur ve diğer malzemelere göre daha dayanıklıdır. Binanın dekoratif formlarında insan ya da hayvan unsurlarına rastlanmamıştır. Dekoratif korniş kemerlerin, kapı ve pencere çerçevelerinin, oda ve avlu duvarlarının süslenmesinde kullanılır.

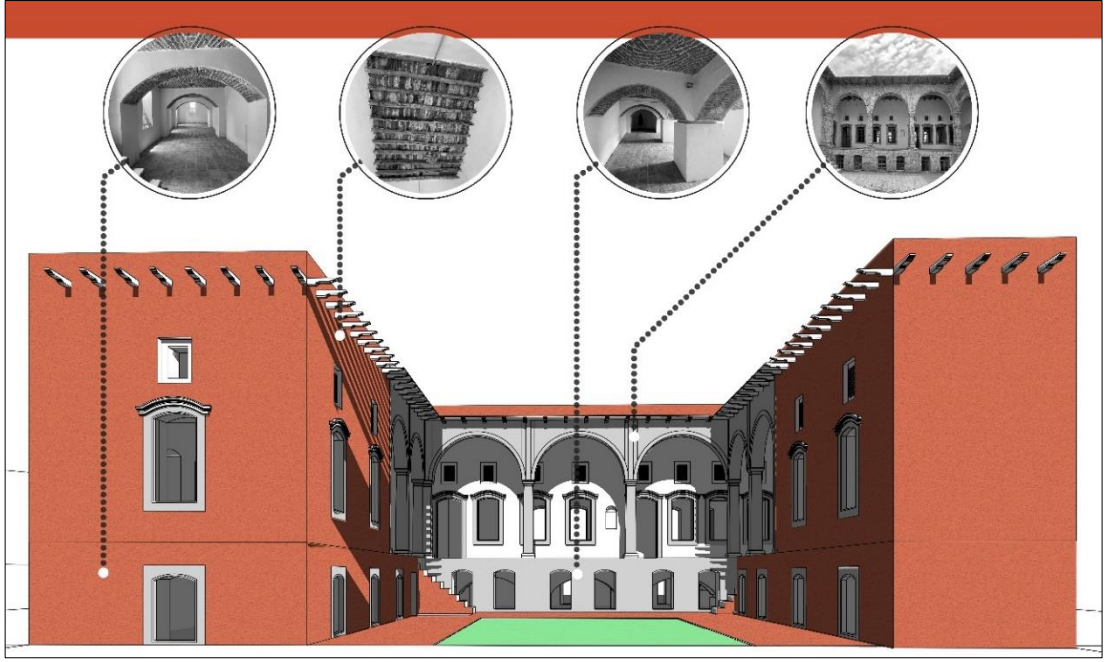
#### 4.1.2.5. Yapım Tekniği ve Malzeme



Şekil 4. 11. Fettah Çelebi Bina Malzemesi Diyagramı

Erbil Kalesi'nde tuğla tercih edilen malzemedir. Gerçekçi ve uygulanabilir bir seçenek olduğu için toprak, neredeyse tüm sıcak-kurak iklim bölgelerinde inşaat malzemelerinin en popüler tedarikçisi olmuştur (Liu, Hu, Wang, Yang, & China, 2010). Bu malzemeler mükemmel termal özelliklere sahiptir ve bu da onları bölgedeki iklim koşulları için mükemmel kılar. Bölgeyi kışın sıcak, yazın ise serin tutmak için çok önemlidirler. Doğal olarak bulunabilmeleri nedeniyle tuğlalar Erbil kalesinin başlıca yapı malzemesiydi (Algburi & Beyhan, 2019). Fettah Çelebi binasının yapımında kullanılan tonozlar, döşemeler, duvarlar, kemerler ve süsleme veya dekorasyon nesnelerinin tümü bu kırmızımsı kahverengi tuğladan yapılmıştır. Tavanlarda genellikle aralarında dar açıklıklar bulunan ahşap kirişler kullanılmıştır. Şekil 4.11'de gösterildiği gibi, tuğladan yapılmış dış duvarların ahşapla kaplanmış üst kısmında birkaç küçük açıklık, Orta avluya bakan iç duvarlarda ise daha büyük açıklıklar yer almaktadır. Bu bina, özellikle sıcak ve kuru iklimler nedeniyle, normalde evin merkezinde konumlandırılan bir avlu içermelidir.





Şekil 4. 12. Fethah Çelebi bina inşaatının şeması

Buna karşılık, kereste ve ahşap konstrüksiyon, özellikle Fethah Çelebi binasının zemin katında zemin ve çatıları inşa etmek için ahşap kirişler ve paneller kullanmış ve serdab çatı bileşenleri tuğla tonoz ile inşa edilmiştir. Kerpiç, taş ve ahşap konstrüksiyona ek olarak. Kalelerin inşası sırasında, yapıların duvarlarına ve zeminlerine uygulanan bir tür sıva üretmek için kil ve saman karışımı kullanılır. Sıva beyaz, parlak bir yüzey oluşturur. Duvarlarda, yarı bodrumdaki revaklarda, tonozlarda, merdivenlerde, avluda ve yarı bodrum döşemelerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Duvarların bitirilmesinde sıva kullanılmıştır. Avludaki revaklar, pencere ve kapı çerçeveleri taştan yapılmıştır. Bunlar Şekil 4.12'de gösterilmiştir.

Duvarlar: Hizalar arasında temas olmayan bir duvar tasarımında (değişen yangın derecelerinde) yer alan masif tuğla dizilerinden oluşur.

Temeller: Derinliği nadiren 1,5 metreyi aşan bir şerit temel, tuğla ve sıkıştırılmış çakılla doldurulmuş küçük destek kirişlerinden oluşur.

Zemin yapısı: Sadece bir kiriş gibi, düzenli boyuttaki kalaslar, farklı çaplardaki ahşap kirişler tarafından desteklenir. Çatı kaplaması. 40 santimetre kalınlığında çamur sıva katmanları. Serdab'da tonozlu ve kemerli zemin yapısı vardır.

Duvar kaplaması: Duruma bağlı olarak kerpiç sıva (1 ila 3 cm) kireç ve alçı kaplamalarla işlenir.

#### **4.1.3. Yeniden İşlevin İrdelenmesi Ve Yapılan Müdahaleler**

Fettah Çelebi Evi, GEMA ART'ın Irak'taki şubesinin kayıtlı ofisi oldu. Bu evin yeniden canlandırılması projesi, 2006 yılında GEMA ART liderliğindeki Çek uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından yürütölen kapsamlı bir kale alanı araştırmasını takip etti. Fettah Çelebi Evi, amacına uygun olarak donatılmış ve Erbil Kalesi'nde gerçekleştirilecek projeler için yönetim ve eğitim kurslarının yanı sıra miras üssü olarak kullanılmaya hazır hale getirilmiştir (s.r.o., 2023a). GEMA ART kuruluşu UNESCO himayesinde anıtların korunması alanında geniş deneyim kazanmıştır. Çek ve Iraklı tarafların niyeti, binanın kalenin miras merkezi ve arşivi olarak kullanılmasına ve iş birliğinin ve Çek Cumhuriyeti'nin yardımlarının sunulması için kalıcı bir konut olarak kullanılmasına izin vermektir. Fettah Çelebi, Erbil sakinleri arasında “Çek Evi” olarak biliniyordu (s.r.o., 2023b). Çalışmalar, Şekil 4.13'te gösterildiği gibi, öncelikle tarihi kaynak araştırması ve proje dokümantasyon tasarımını ve ardından moloz temizliği, inşaat işleri, çatının yeniden inşası, yarı bodrum girişinin tadilatı, pencere ve kapıların üretimi ve montajı, elektrik, su ve atık dağıtımının uygulanması ve son olarak avlu ve çevresinin peyzaj düzenlemesini, merdivenlerin yeniden inşası dahil olmak üzere iç duvarların tamamen yeniden inşasını, avlu yüzeyinin tesviyesini, bodrum ve avlunun fayans kaplamasını, orta ve doğu terasın yenilenmesi, çatının izolasyonunu, taş elemanların restorasyonunu, mimari parçaların ve güney terasın yeniden inşasını içermektedir.

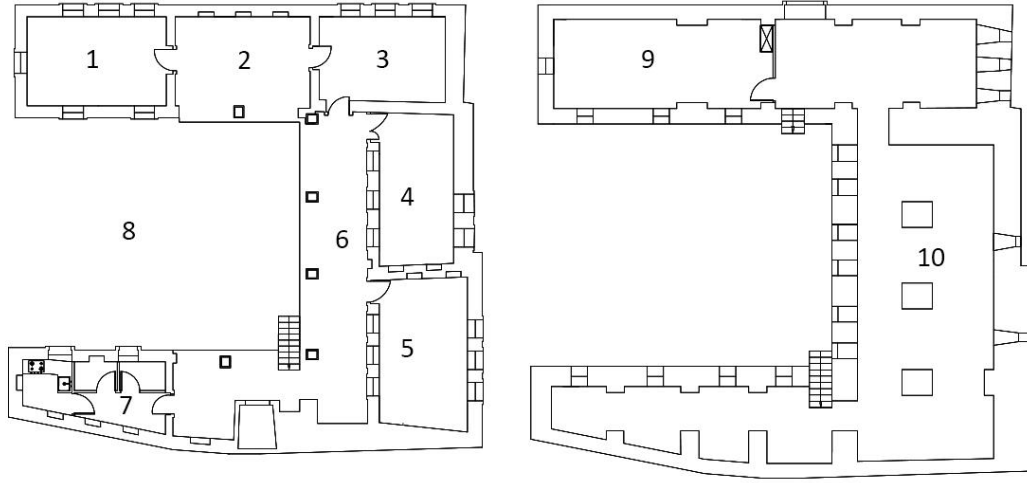


Şekil 4. 13. GEMA ART Organizasyonunun Fethah Çelebi Binasını Koruma ve Muhafaza Çalışması

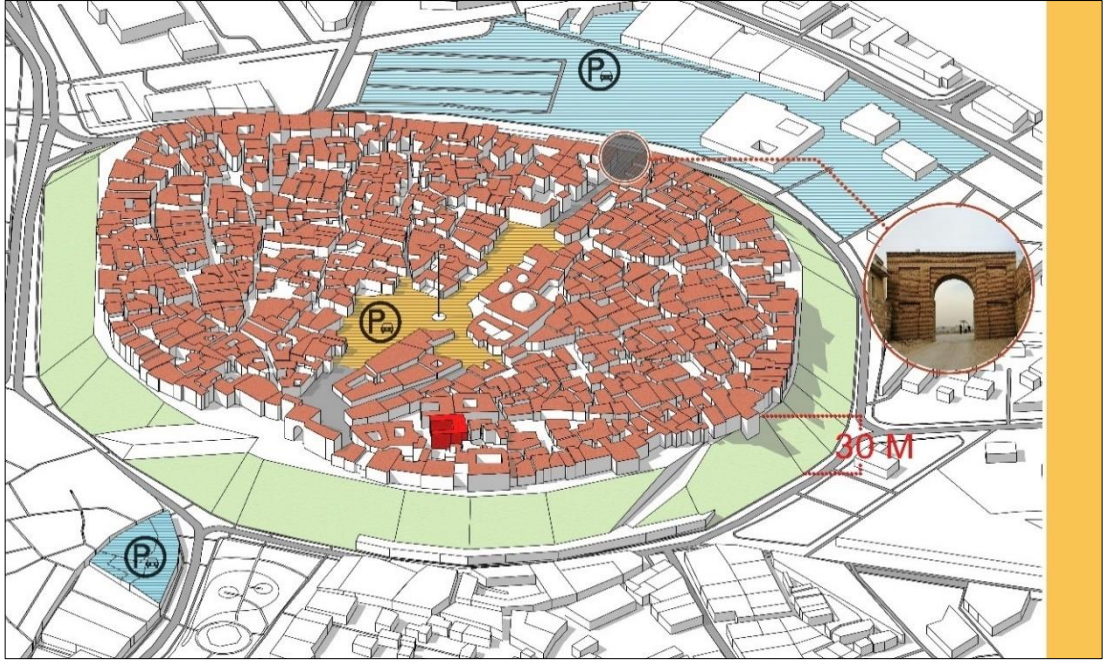
#### 4.1.3.1. Yeniden İşlevin Değerlendirilmesi

Eskiden varlıklı insanların yaşadığı Çelebi Mahallesi ve Çelebi Caddesi'ne bir avludan ve kalenin işlevlerini çeşitlendiren bir merkezden ulaşılabilir. 2007 yılında HCECER kaleyi kurtarmak için girişimde bulunmuş ve binaları koruyup rehabilite ettikten sonra yeniden işlevlendirmeye karar vermiştir. Bu binalardan biri de Fethah Çelebi Evi'dir. Tarihi bir yapının çekici niteliklerini çağdaş kullanımla birleştirerek ve binayı idari amaçlar için kullanarak, binanın tarihi ve kültürel önemini korur ve gelecek nesillerin tarihi değerine saygı duymasını sağlar.

Tablo 4. 2. Fettah Çelebi Binasının Mekân Dağılımı, Fonksiyonları ve Alanı



Kat	Mekân No	Orijinal İşlev	Yeni İşlev	Alan
Zemin Kat	1	Yemek odası	Ofis	23.8 m
	2	Al- (Eyvan)	Toplanma alanı	24.3
	3	Oda	Ofis	20.8
	4	Oda	Ofis	21
	5	Oda	Ofis	25.4
	6	Koridor	Koridor	35
	7	WC	WC	14.5
	8	Avlu		115
Yarı Bodrum Kat (Serdab)	9	Depo, yaz aylarında çalışma alanı	Eğitim ve seminerler	33
	10	Depo, yaz aylarında çalışma alanı	Depo	141.1



Şekil 4. 14. Fethah Çelebi binasının Erişilebilirlik Diyagramı

(Yung & Chan, 2012)'e göre herhangi bir değişiklik veya restorasyonun koruma kriterlerine uygun olduğundan emin olmak çok önemlidir. Binaya erişilebilirlik de miras binalarının başarılı bir şekilde yeniden işlevlendirilmesini etkileyen önemli bir faktördür. Kale, Fethah Çelebi Evi ve Çelebi Meydanı'na çok yakın olan yayalar için Güney Kapısı'nda (Büyük Kapı) çevresinden 30 metre daha yüksektir. Ayrıca kalenin kuzey kısmında Ahmedi Kapısı bulunmaktadır ve iki kapıyı birbirine bağlayan yol otomobiller ve araçlar için kullanılabilir. Diğer yolların çoğu organik ve arabalara izin verecek yeterli genişliğe sahip değildir. Kalenin merkezinde 100 ila 120 araç kapasiteli bir otopark bulunmaktadır ki bu da kalenin tüm faaliyetleri için yeterli değildir. Büyük kapı ile bina arasında Şekil 4.14.'te gösterildiği gibi 100 metrelik bir mesafe vardır ve bu da ziyaretçilerin Fethah Çelebi binasına ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca kalenin farklı katlarında, özellikle yaşlılar, çocuklar ve engelli ziyaretçiler için çevrenin 30 metreye ulaşması da ek bir zorluk teşkil etmektedir. Erbil Kalesi yaya yollarında kaldırım bulunmamaktadır, ki bu da yağmurlu zamanlarda çamur, yaz aylarında ise yol için toz oluşturur. Kaldırım işaretlerinin ve mülkiyet yürüyüş yollarının olmaması, insanların binanın dış cephesinde hareket etmesini zorlaştırmaktadır. Bu da tekerlekli sandalye kullanan,

hareket ettirici cihazlar kullanan ya da yürüme güçlüğü çeken kişiler için zorluklar yaratmaktadır.



Şekil 4. 15. Fethah Çelebi Binası Altyapısı

Kalenin bazı sorunları Erbil kalesinde bulunan tüm binalar için genel sorunlardır ve binaların onarımını ve yeniden işlevlendirilmesini etkileyebilir, şu anda kaledeki binaların su, kanalizasyon ve elektrik hizmetleri gibi altyapı sorunları vardır, Bu nedenle bazı binalar boş kalmaktadır, hatta bazıları yenilenmiştir. Kale çamurdan yapılmış bir tepededir, bu nedenle Şekil 4.15'te gösterildiği gibi tüm binaların genel sorunlarından biridir. Binaların yapısına bakıldığında bu sorunlar binanın verimliliğini etkilemektedir. Konutlar organik bir şekilde düzenlenerek kamusal, özel ve yarı özel alanlar hiyerarşisi oluşturulmuştur. Yüksek bina yoğunluğu, serin ve gölgeli alanlar sağlayarak insanları kısa mesafelerde gezinmeye teşvik ettiği için önemli bir çevresel faydaya sahiptir. Bu özelliklerin geleneksel kentsel çerçeve içinde bir araya getirilmesi, binanın güneybatı kanadının kaybedilmesi nedeniyle binanın karakterini değiştiren binanın yeniden işlevlendirilmesi ve yenilenmesinden sonra, insanların mahremiyet, güvenlik ve sosyal ilişkilere yönelik temel taleplerini yeterince karşılamaktadır (Nooraddin, 2012).

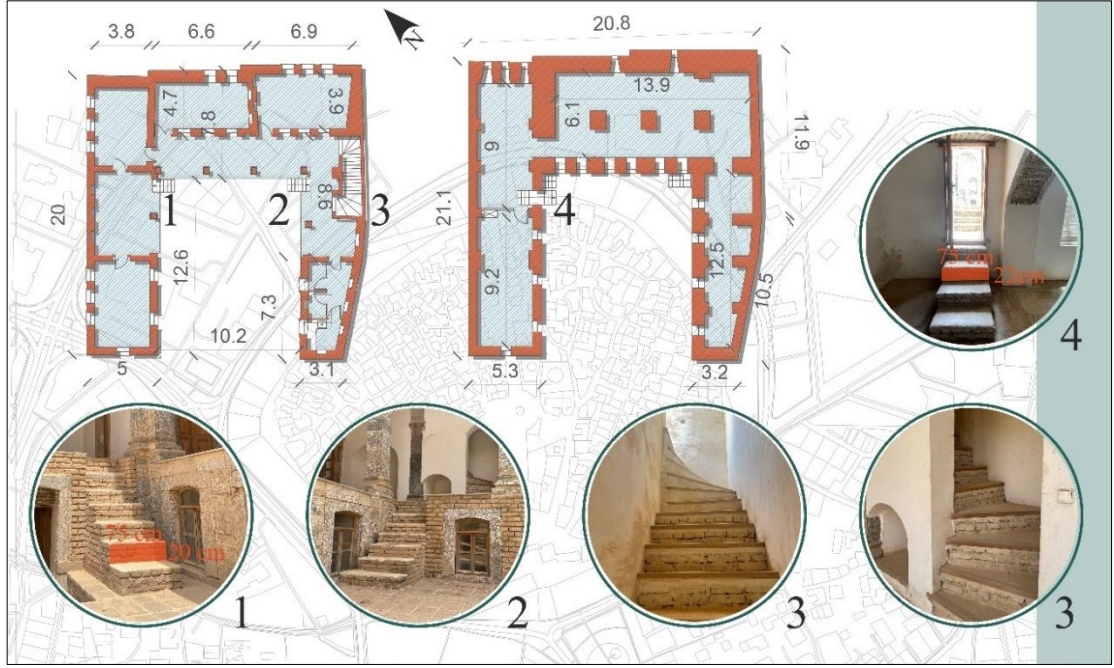


Şekil 4. 16. Binanın Bir Kısımının Kaybedildiğini Gösteren Zemin Kat Planı, 2: Binanın Bir Kısımının Kaybedildiğini Gösteren Yarı Bodrum Kat Planı

Fettah Çelebi binası, Erbil kalesindeki diğer binalarla karşılaştırıldığında, merkezi avlu etrafında düzenlenmiş mekanlara sahip büyük bir binadır. Fettah Çelebi binası da bu cadde üzerinde yer almaktadır. Binanın cephelerinin çoğu tuğladır, ancak revaklar taştan inşa edilmiştir, Bina avlu aracılığıyla Çelebi mahallelerine bağlanmaktadır. Binanın arazi şekli, arazinin düzeltilmesine neden olan bir avlu aracılığıyla düzensiz bir dikdörtgendir. Önceden bina dört tarafla çevriliyken, Şekil 4.16'da gösterildiği gibi şimdi sadece üç tarafı kalmıştır. Üç tarafı oda ve boşluklarla çevrili olan avlunun dördüncü tarafı kaldırılmış ve bina sokağa açılmıştır. Çelebi Meydanı'nın yakınında yer alan bu binalardan Fettah Çelebi binasının güneybatı kısmının, Fettah Çelebi binasının yanındaki yolları genişletmek için yıkılması mahallenin kimliği değişerek tarihi açıdan daha az önemli hale getirecektir. Ayrıca, yolların genişletilmesi, alanların sıcaklığını artırarak ekosisteme zarar verebilir ve bu da yerel halkın, turistlerin ve bu binaları işleten ve yöneten üye kuruluşların sağlığına zararlı olabilir.

Fettah Çelebi binasında güneybatı, başlangıçta mutfak ve kadınların yaşam alanı için kullanılan yöne göre işlev görür, çünkü genellikle mutfak için güney yönü kullanılır. ve mahremiyet sağlamak için küçük bir açıklık kullanılır, ancak daha dikkat çekici

bir alan için Fettah Çelebi binasının bu kısmı yok edilmiştir. Alan görünür ve açık hale gelmiş, daha fazla ilgi ve görünürlük çekmiştir. Bu nedenle daha etkin bir şekilde etkinlikler ve sergiler için kullanılmıştır. Ancak, binanın bu kısmının yıkılması mahallenin karakterini değiştirmiş ve bu da yer duygusu üzerinde etkili olmuştur.



Şekil 4.17. Fettah Çelebi Binasındaki Merdivenlerin Şeması

İç avlunun sonunda ikisi zemin kata çıkan üç merdiven bulunmaktadır. Merdivenlerin genişliği 80 cm'yi geçmemektedir, bu nedenle küçük merdivenler güvenlik endişelerine, erişilebilirlik sorunlarına ve önemli sayıda bireyin barındırılması gerektiğinden işlevsel sınırlamalara neden olmaktadır. Merdivenler tuğladan yapılmıştır ve her bir merdivenin yüksekliği Şekil 4.17'de gösterildiği gibi 20 ila 25 cm'dir. Çok yüksek olan basamaklar ziyaretçiler için düşme tehlikesi yaratabilir ve engelli veya hareket sorunu olan kişilerin basamakları çıkmasını zorlaştırabilir. Fettah Çelebi binasındaki merdivenlerde tirabzan bulunmaması ciddi bir güvenlik endişesi yaratmaktadır. İnsanlar dengelerini kaybedebilir, tökezleyebilir veya düşebilir ve bu da çok ciddi yaralanmalara yol açabilir. Korkuluklar merdivenleri kullanan insanlara destek sağlar. Bu durum özellikle yaşlılar, küçük çocuklar ve engelli kişiler için geçerlidir. Tekerlekli sandalye rampası bulunmaması



da binanın bir diğeri ciddi erişilebilirlik sorunudur. Bu durum, tekerlekli sandalyeye veya diğeri hareket yardımcılara bağımlı olan ve hareketlilik sorunları yaşayanlar için bir zorluk teşkil etmektedir. Bu kişilerin binaya girmeleri, binanın kültürel ve tarihi öneminden yararlanmaları ve etkinliklere ya da hizmetlere katılmaları engellenmektedir.



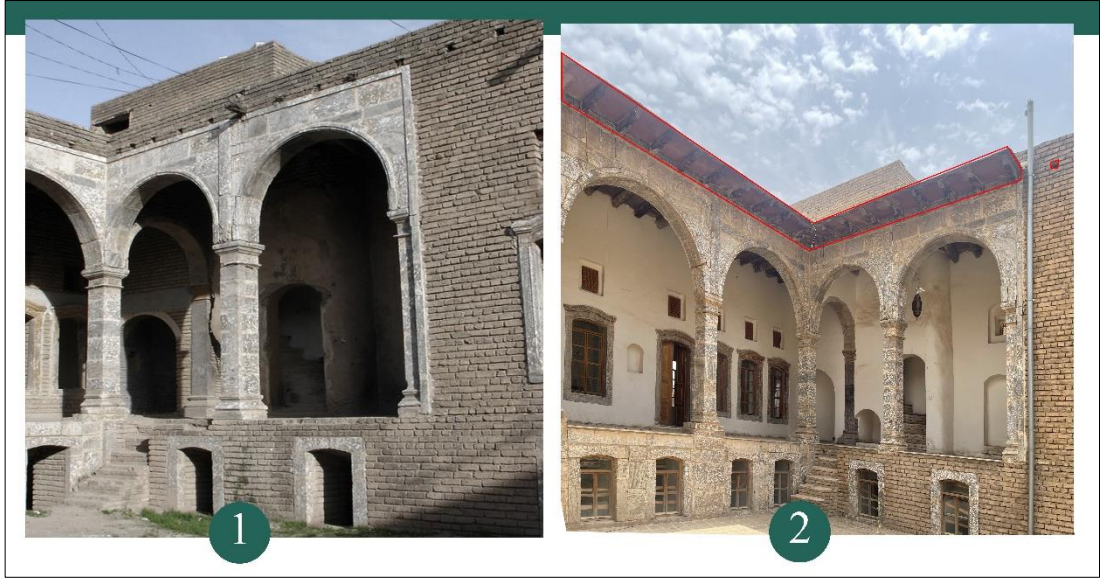
Şekil 4. 18. Avlu kaldırım alanı

Bina yeniden işlevlendirildikten sonra iç avlunun bir kısmı yayalara, bir kısmı da yeşilliklere ayrılmıştır, Kale yapısı kum ve çamurdan oluşmaktadır. Bu nedenle suyun çok kolay geçmesine izin verir ve binaların yapısına, özellikle de Şekil 4.18'de gösterildiği gibi serdab (yarı bodrum) gibi yer altına düşen kısımlara zarar verebilir.



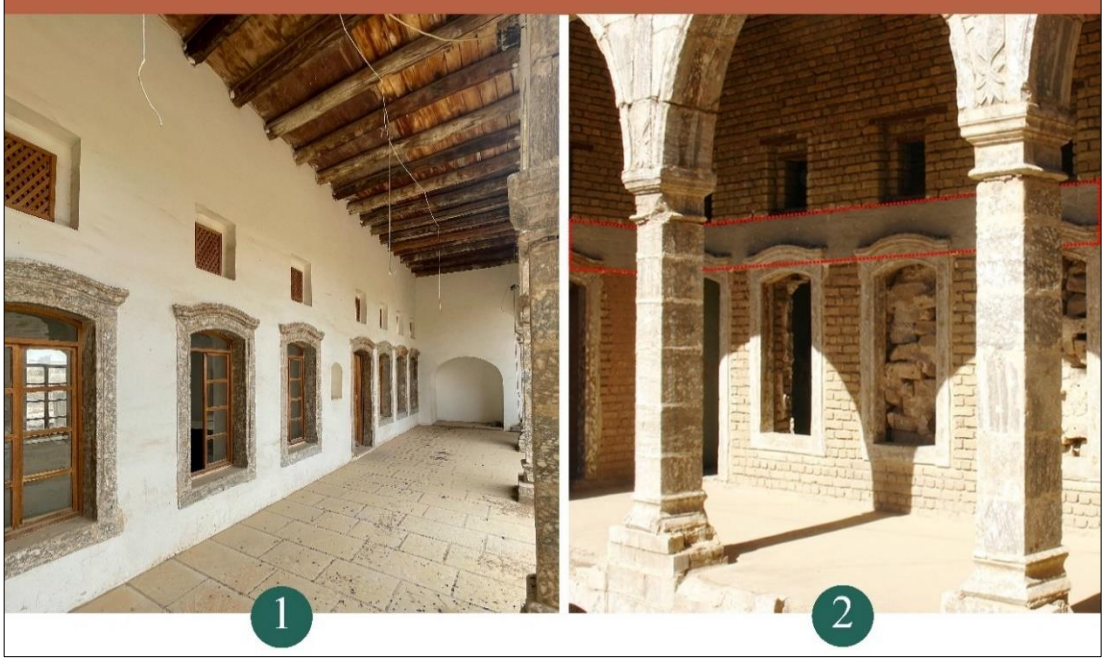
Şekil 4. 19. Avlu Ahşap Çiti ve Su Boruları

Avluya uygunsuz bir şekilde akan çatı suyundan kurtulmak için bina cephesinin her iki tarafına su boruları yerleştirilmiştir. Fettah Çelebi'nin drenaj boruları, binanın yapısal sağlamlığı ve karakteri için tehlike oluşturabileceğinden, binanın tarihi öneminin zarar görmesini veya tehlikeye girmesini önlemek için dikkatle ele alınmalıdır. Bu suyun varlığı binanın sağlamlığına ve dayanıklılığına zarar verebilir ve modern bir unsur olduğu için cepheye uygunsuz bir görünüm kazandırabilir. Buna ek olarak, Fettah Çelebi binasını Çelebi Caddesi'nden ayıran ahşap bir çit, restorasyondan sonra yeniden inşa edilmeyen güney batı kısmında yer almaktadır. Miras niteliğindeki yapılarda, özellikle de Erbil kalesindeki geleneksel ya da tarihi evlerde sıklıkla ahşap kullanılmaktadır. Şu anda çit büyük ölçüde kırıktır ve uygun bir tasarıma sahip değildir ve binanın tarihi tarzına uymamaktadır, bunlar Şekil 4.19'da gösterilmektedir.



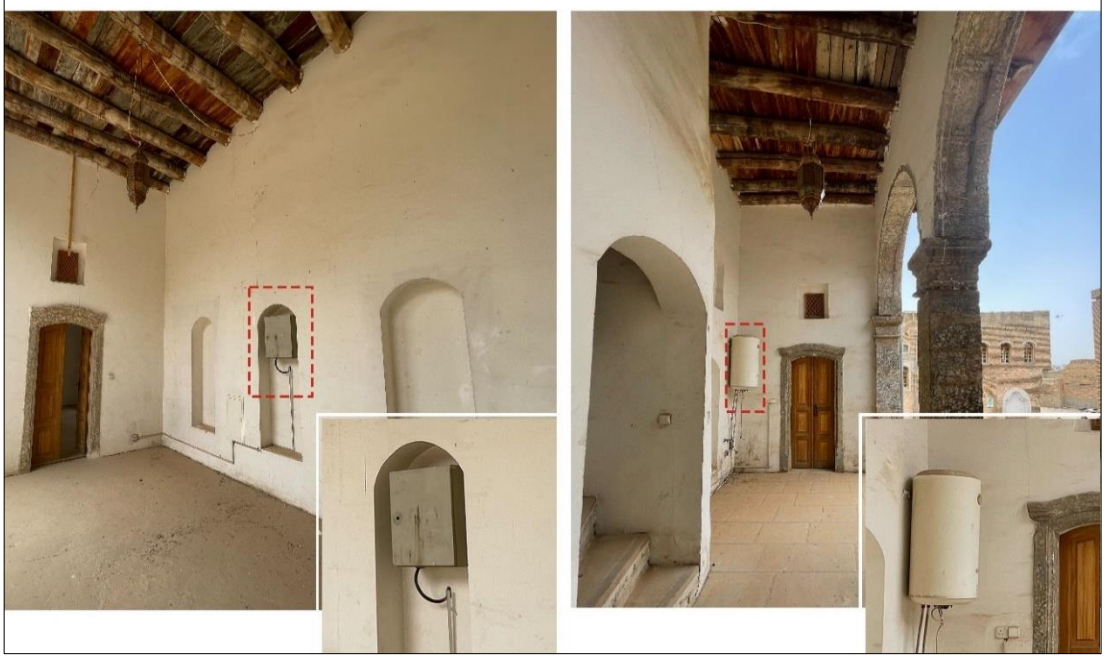
Şekil 4. 20. Fethah Çelebi binasındaki gölgeleme elemanı, 1; Yeniden İşlevlendirmeden Önce, 2; Yeniden İşlevlendirmeden Sonra

Şekil 4.20.'de iç avlu cephesinde gölgeleme olarak kullanılan 80 cm'lik bir yapı gösterilmektedir. Gölgeleme, duvarların aşırı ısınmasını ve zamanla gölgelemenin deforme olmasına, kırılmasına ve hatta çürümesine neden olabilecek doğrudan güneş ışığını önler, perdeleme yardımcı olabilir. Bu yapının perdeleme kullanımı, uzun ömürlülüğünü ve enerji verimliliğini artırabilir. İç avlunun dış duvarına düz parçalar yerleştirilmiştir. Bu düz parçalar gölge oluşturmak için estetik olarak kullanılmış ve izleri binanın duvarlarında kalmıştır. Yenilemeden sonra, Fethah Çelebi evi bu gölgelendirmenin bir kısmını kaybetmiştir. Gölgelemeyi destekleyen elemanların yeri olarak avlu duvarındaki boşluk kalmıştır.



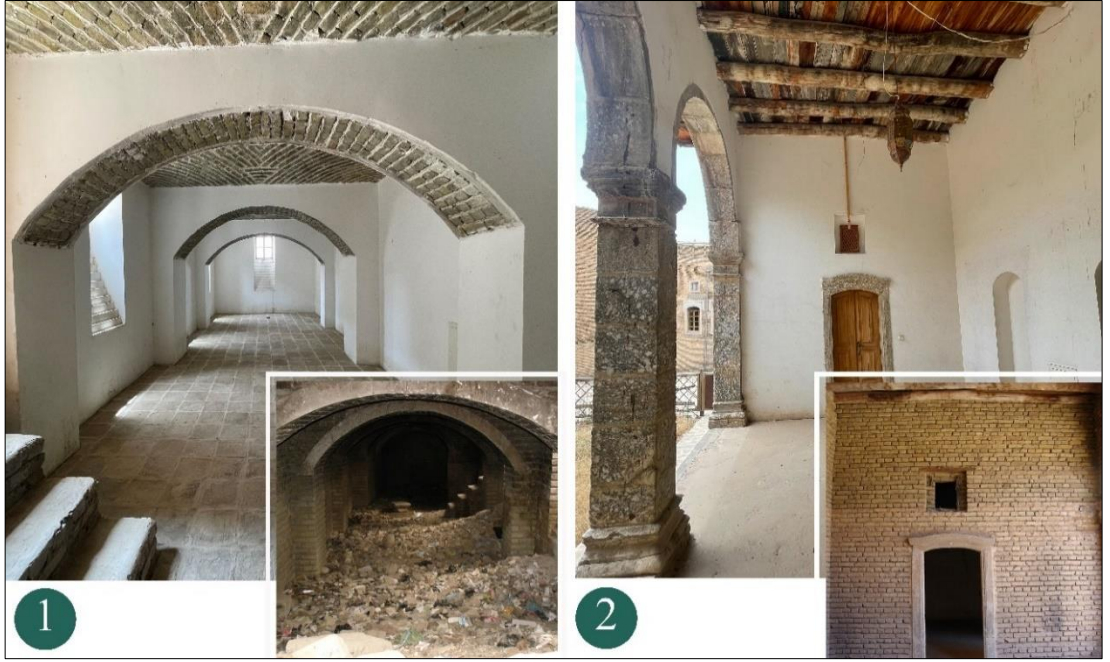
Şekil 4. 21. Binanın Restorasyonundan Sonra Beton Lentoların Kullanılması

Fettah Çelebi binasının restorasyonunda beton lentoların kullanılması, Şekil 4.21'de gösterildiği gibi yapının bütünlüğünü ve tarihi doğruluğunu riske atabileceğinden bir zorluk teşkil etmektedir. Fettah Çelebi binasında beton kullanılması çeşitli sorunlara yol açabilir. Bir binanın eski görünümü ve kimliği, beton gibi modern malzemelerin kullanımıyla azalabilir. Beton lentolar tuğla malzemedен daha ağır olduğu için alttaki tuğla yapı üzerinde daha fazla baskı oluşturur. Eklenen ağırlık, taş yapının bükülmesine ve hatta çökmesine neden olabilir. Gelecekteki yenileme veya onarımlarda bu beton lentonun değiştirilmesi veya düzeltilmesi zordur.



Şekil 4. 22. Tarihi Yapı İçinde Çağdaş Unsurların Sergilenmesi

Şekil 4.22'de gösterildiği gibi, binanın elektrik sistemini ve tuvaletler için su kaynağını sağlayan yeni işlevler için yeniden işlevlendirildikten sonra tarihi yapılarda bariz bir elektrik kutusu ve tuvaletler için kazan gibi çağdaş unsurların sergilenmesi, binanın tarihi meşruiyetini ve görsel çekiciliğini azaltabilir. Tarihi yapıların görünüm ve tavırları, özgün tasarımlarını korumalarını sağlamak için dikkatle korunur. Elektrik kutusunun yerleştirilmesi, özellikle yangın kazalarında toplanma yerlerinde bulunması nedeniyle ziyaretçileri tehlikeye atabilir.



Şekil 4. 23. Fethah Çelebi Eyvanı'ndaki tuğla duvarın ve yarı bodrumun sıva ile kaplanması

Fethah Çelebi'de, bu binanın yenilenmesinden sonra yarı bodrumun duvarları ve revakları kaplanmış ve zemin katta bulunan (eyvan) benzer değişiklikler temiz ve pürüzsüz bir yüzey sağlamıştır, ancak Şekil 4.23'te gösterildiği gibi gelecekte bina için sorunlar ortaya çıkabilir. Tuğla yapının üzeri kapatılmıştır, altta yatan sorunları bulmak zor olabilir çünkü sıva çatlakları, hasarı veya düzeltilmesi gereken diğer yapısal sorunları gizleyebilir. Tarihi veya mimari açıdan önemli bir yapıda orijinal tuğla yapının üzerine sıva yapılması, binanın görünümünü değiştirerek kültürel değerini azaltabilir.



Şekil 4. 24. Fettah Çelebi Binası'nda yapay aydınlatma

Buna göre, yapının tarihi veya mimari estetiğine uygun olmayan aydınlatma armatürleri binanın genel estetiğini azaltmaktadır. Oda ve koridorlarda ya da yarı bodrumda kullanıldığında, özellikle Şekil 4.24'te gösterildiği gibi Fettah Çelebi'deki odalar gibi yerlerde bu durum sorun yaratabilir. Son olarak, geometrik tasarımlar, detaylı oymalar ve kabartmalar Fettah Çelebi binasının taş dekorasyonunu oluşturmaktadır. Bu tasarımlar sıklıkla bina taş yüzeylerinde, pencere ve kapı içlerinde ve çevrelerinde, sütun ve kemer gibi süslemelerde görülmektedir. Kale, detaylı süslemeleri ve desenleri nedeniyle en dikkat çekici yapılardan biridir. Kemerler, üçü ortada, ikisi her iki yanda olmak üzere yedi adet taştan yapılmıştır. Taş yüzeyinin aşınmasını önlemek için yağmurun ve hava koşullarının etkisiyle taş yüzeyinin temizlenmesi gerekmektedir.

#### 4.1.4. Çözüm Önerileri

Fettah Çelebi'nin yeniden işlevlendirilmesi amacıyla Çelebi binası avlusunun yarı avluya dönüştürülmesinden sonra kültürel ve tarihi önemini yitirmiştir. Avlu, sosyal ve kültürel toplantılar için bir odak noktası olarak işlev görmektedir. Avlunun mimarisinin değiştirilmesi binanın potansiyelini değiştirebilir. Bina karakterindeki

bir değişiklik ekstra havalandırma ihtiyacı yaratır. Alanda bina standartlarını karşılayacak ve hoş bir atmosfer sağlayacak yeterli doğal ışık ve havalandırma olmasını sağlamak için, bina için yeterli aydınlatma ve havalandırma gerekli olmalıdır. Öte yandan, erişilebilirliğin artırılması da göz önünde bulundurulmalıdır. Fettah Çelebi binasının dar merdivenleri güvenlik ve hareketlilik açısından risk teşkil etmektedir. Fettah Çelebi'deki küçük basamakların güvenli ve daha kullanılabilir hale getirilmesi için yenilenmesi veya değiştirilmesi gerekebilir. Tüm merdivenlere korkuluk takılması, hareket sorunları olan kişiler için güvenliği ve erişilebilirliği artırabilir. Engellilere farklı alanlarda Fettah Çelebi'ye ulaşmaları için farklı bir yol sağlamak amacıyla tekerlekli sandalye rampaları inşa edilebilir. Engelli bireyler için basamakları daha basit hale getirecek şekilde değiştirmek mümkün olabilir. Tarihi koruma konusundaki sınırlamalar nedeniyle, taşınabilir bir rampa sağlanmalıdır.

Fettah Çelebi binasının tarihi değerine uygun olmadığı ve binaların tarihi öneminin korunması önemli olduğu için aydınlatma armatürlerinin değiştirilmesi gerekmektedir. Aydınlatma armatürlerinin tarihsel olarak doğru olanlarla değiştirilmesiyle binanın kimliği ve orijinal görünümü ve hissi korunmuş olur. Mimari cephe detaylarına göre, işlev değiştiren açıklıklar genellikle açıklıklar ve malzeme dahil olmak üzere orijinal cepheyi korur, ancak orijinal yüzeyleri sağlamak için binanın bir kısmını kaldırılması gereken sıva ile kaplar. Ancak kalıcılık ve dayanıklılık fikri, tuğla yığma duvarlarla beton kirişlerin kullanılması nedeniyle yenilemede yapının hayatta kalmasına ve uzun vadeli güvenliğine izin verecek şekilde yapıya uygulanmamıştır.

Fettah Çelebi binasının cephelerinde mevcut form bozulmamıştır. Bu, cephenin kırılmalara ve diğer hasar belirtilerine karşı direncini ifade eder. Bina tasarımı korunmuştur, bu nedenle avludan yarı avluya bina formundaki değişiklikler, avludaki gölgeleme elemanlarının onarılması ihtiyacı ve drenaj borusunun kaldırılarak yerine yağmur suyunu Fettah Çelebi ve diğer bina çevresini etkilemeyecek bir yere yönlendiren daha etkili boruların yerleştirmesi ihtiyacı nedeniyle özelliklerinden ve özgünlüğünden ödün vermeden yeni kullanımları barındıramaz. Ayrıca, sıva ve alçı gibi kaplama malzemelerini kullanmadan önce tuğla işçiliğini iyice değerlendirmiş olmaları gerekmektedir. Bu, onarıma başlamadan önce tuğlaları incelemek ve altta



yatan sorunları ele almak için mevcut çimento kaplamanın kaldırılmasını içerebilir. İstenen estetik veya kullanışlı sonuçları elde ederken orijinal tuğlayı koruyan alternatif yeniden inşa teknikleri kullanmak mümkündür. Bu nedenle, Fettah Çelebi binasına gerekli işlevi değiştirdikten sonra eklenen kaplama malzemesinin kaldırılması gerekir.

Hareketlilik yolları yeterli olmadığı için Erbil Kalesi yaya yürüyüş yollarında onarım ve iyileştirmeler planlanmalı ve gerçekleştirilmelidir. Erbil Kalesi'nin hareketliliği vurgulaması ve engelli insanların gereksinimlerini dikkate alması gerekmektedir. Bu, kalede yeniden işlevlendirilen her bina üzerinde etkilidir. Erişilebilir tesislerin ve yaya yolunun bulunmaması nedeniyle insanlar sahada ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu sebeple, tarihi ve kültürel etkinliklere katılmalarını engelleyen erişilebilirlik sorunlarını çözümlenmelidir. Son olarak, Fettah Çelebi binasının tarihi ve kültürel önemini gelecek nesiller için korunmasını sağlamak amacıyla, yapıda yapılan değişikliklerin fotoğraflar, planlar ve yazılı raporlar kullanılarak doğru bir şekilde kaydedilmesi gerekebilir. Gerekli değişikliklerin yapılmasına izin verilirken, binanın özgün tasarım özelliklerinin ve bileşenlerinin mümkün olduğunca korunmasına çalışılmalıdır. Ayrıca su temini, kanalizasyon sistemi ve elektrik gibi temel olanaklar da sağlanmalıdır. Hisar içindeki her türlü bina, modern yaşam ve kurumsal faaliyetlere olanak sağlamak için altyapının güncellenmesi ihtiyacı dikkate alınmalıdır.

## **4.2. RAŞİD AĞA DİVAN HANI**

### **4.2.1. Raşid Ağa Divan Hanının Tarihçesi**

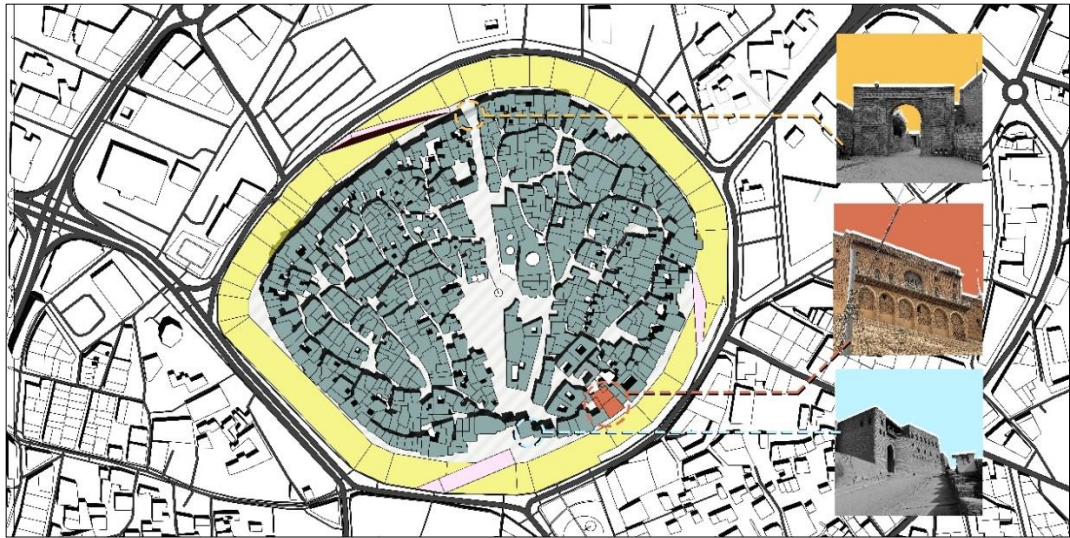
Raşid Ağa Divan Hanının girişinde 1903-05 yılı yazılıdır. 1980'li yıllarda kısmen yeniden inşa edilmiştir. Bu bina, Şekil 5.1'deki binada gösterildiği gibi, önemli meseleler hakkında konuşmak ve şehrin yönetimiyle ilgili kararlar almak için bir araya gelen şehrin ileri gelenleri ve yetkilileri için bir buluşma yeri olarak kullanılmıştır. Bu bina önemli tartışmaların yapıldığı bir toplanma yerini tanımlamak için kullanılıyordu. Şehrin valisi ve ailesi 20. yüzyılın başlarında Raşid Ağa Divan Hanında ikamet etmiştir. Bina, bir süre ihmal edildikten sonra Erbil Kalesi'nin eski

yapılarını korumaya yönelik daha geniş bir girişimin parçası olarak 2000’li yılların başında yenilenmiştir (Algburi & Beyhan, 2019).



Şekil 4. 25. Raşid Ağa Divan Hanı ve Konumu

#### 4.2.2. Mimari Özellikler



Şekil 4. 26 Raşid Ağa Divanı Hanı Binası, Büyük Kapı (Güney Kapısı), Ahmedi Kapısı (Kuzey Kapısı)

Raşid Ağa Divan Hanı, kalenin dış duvarı boyunca yer alması ve kendine özgü süslemeleri nedeniyle en büyüleyici ve güzel yapılardan biridir. Binanın temel tasarımı 19. yüzyılın görkemli Osmanlı konaklarını anımsatmaktadır. Binanın parka bakan balkonu, Şekil 5.2’de gösterildiği gibi Erbil kalesinin büyük kapısının önünde yer almaktadır. Bu konut, güzel tasarımı nedeniyle Kale ile sınır komşusudur. Divan Hanının T şeklinde bir odadan oluşan merkezi misafir odası bu tasarımın ana konusudur ve en değerli unsurlarından biri de en büyük süslemelere sahip duvarıdır. (Agha & Monnet, 2019).(Kowalczyk & Olbryś, 2019). Çevre kanadı bir yarı bodrumun üzerinde yükselmekte ve önünde beş alabaster kemerle desteklenen bir revak bulunmaktadır. Revak temelinin ön tarafında da kaymaktaş paneller bulunmaktadır.

Tablo 4. 3. Raşid Ağa Divan Hanı Bina Ölçüleri

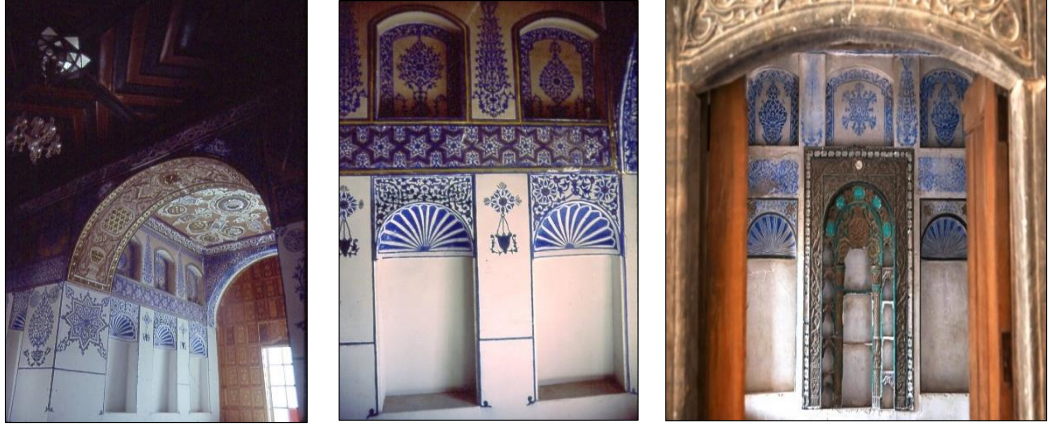
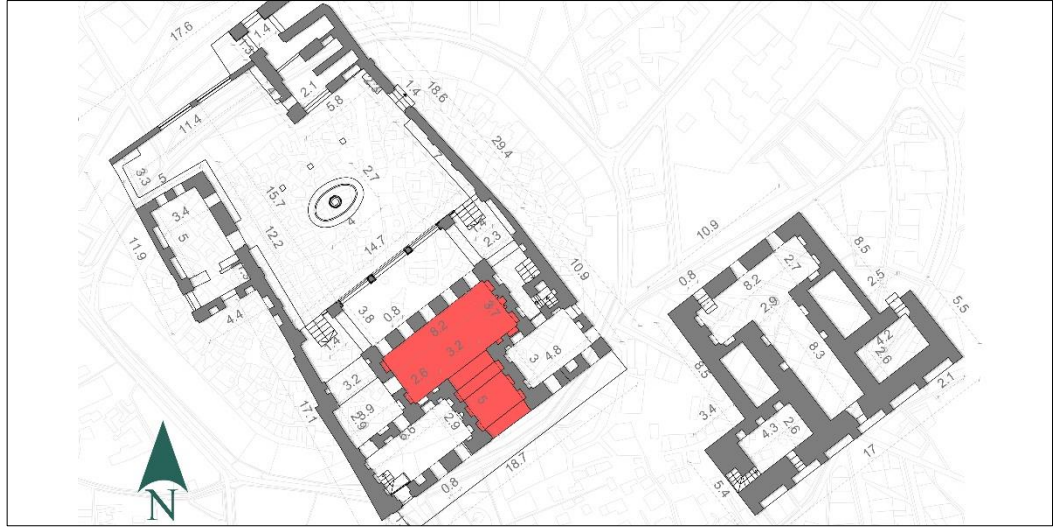
Raşid Ağa Divan Hanı Bina Ölçüleri		
1)	Ölçülen toplam alan	Arazi alanının 745 m2, 545 m2
2)	Avlu ölçüsü	198 m2
3)	Avlu ölçüleri (uzunluk ve genişlik)	15.6 m *14.7 m, dikdörtgen şeklinde değil
4)	Çatı	Zemin kat için ahşap düz çatı yarı bodrum için yuvarlak tonoz tuğla çatı
5)	Çatı kalınlığı	0.40 m
6)	Açı (yerleştirme/durum) Bina durumu	35
7)	Ön cephe Yan cephe	Kuzeybatı ve Güneydoğu’da Erbil kalesi cephesinde yükseltiyeye sahip

#### 4.2.2.1. Plan Özellikleri



Şekil 4. 27. Raşid Ağa Divanı Hamı Zemin Kat ve Yarı Bodrum Planı

Binanın arsa alanı yaklaşık 545 m<sup>2</sup>, zemin kat ve yarı bodrumun toplam alanı ise yaklaşık 745 m<sup>2</sup>'dir. Şekil 5.3'te gösterildiği gibi, 46 m<sup>2</sup>'lik merkezi oda, 14 m<sup>2</sup> ve 19 m<sup>2</sup>'lik alanlara sahip bekleme odaları olarak işlev gören daha küçük iki oda ile çevrelenmiştir. Merkezi salonun duvarları hoş detaylarla süslenmiştir. Binanın sanatsal özellikleri ve kemerli pencereleriyle mütevazı ve çekici olan cephesi özellikle dikkat çekicidir. Binanın duvarlarla çevrili ve ortasında büyük bir çeşme bulunan avlusu. Avlu konuklara sakin bir ortam sunmaktadır. Avlunun duvarları, binanın estetik değerini yükselten özenli süslemelerle dekore edilmiştir. Binanın içi de ahşap tavanları, güzel kemerleri ve iç duvarlardaki nişleriyle göz alıcıdır.



Şekil 4. 28. Merkezi T Şekli Odanın Konumu ve Fotoğrafları

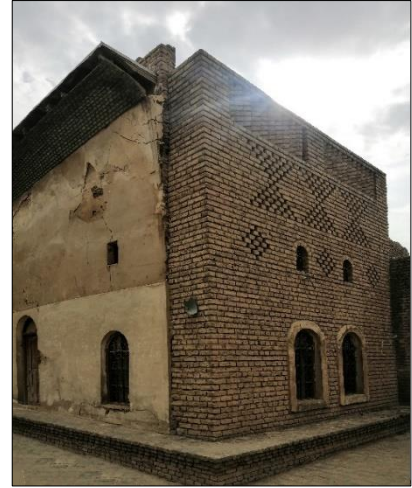
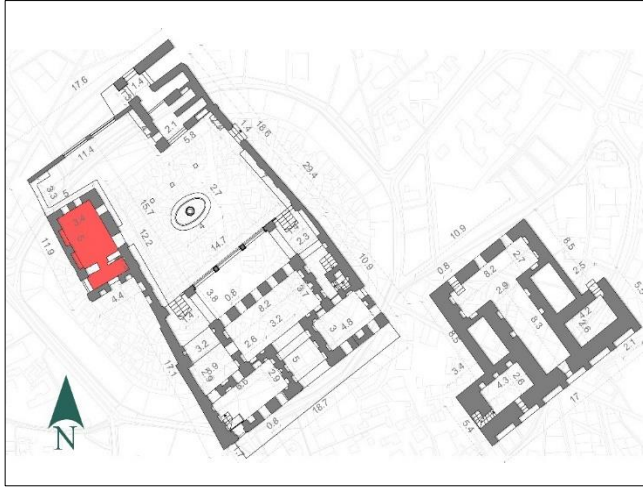
T şeklindeki ana resepsiyon alanı, Şekil 5.4’te gösterildiği gibi kalıplı sıva işleri ve mavi boyalı dekorasyonla süslenmiştir. Ahşap tavanlar ve boyalı dekor güncellenmiştir. Binanın balkonu, iç kale sınırında yer alan ana cephenin kemerli bir uzantısı tarafından desteklenmektedir. Ana resepsiyon alanının doğu köşesinde, binanın orta kısmı, Şekilde gösterildiği gibi yarı açık alan olan taştan inşa edilmiş arkad ile avluya bakan gölgelikten başlar, bu alandan sonra T şeklindeki oda ve T şeklindeki alanın her iki tarafında iki oda ile devam eder, binanın yüksekliği 4m ile 4.3 m arasında değişir ve çoğunlukla ahşap tavanla tamamlanır. Binanın merkezi salonu en görkemli bileşenidir. Ana salonu çevreleyen daha küçük odalar, yerel bölgenin zengin kültürel geçmişini temsil eden güzel oyma ve süslemelere sahiptir. Raşid Ağa Divan Hanı, Erbil Kalesi’nin büyük kapısına çok yakın olan Çelebi ağasını yaratır, Erbil Kalesi sınırında bulunan binaların çoğunun kalenin dışına küçük

bir açıklığı var ya da hiç yok çünkü kale müstahkem amaçlı kullanılıyordu. Ancak bu Raşid Ağa Divan Hanı, pazar ve Erbil şehir çeşmelerine bakan bir balkona açılan yuvarlak kemerli büyük pencere ile dışarıyla güçlü bir ilişki var. Park Erbil kentindeki en önemli kamusal alanlardan biridir.



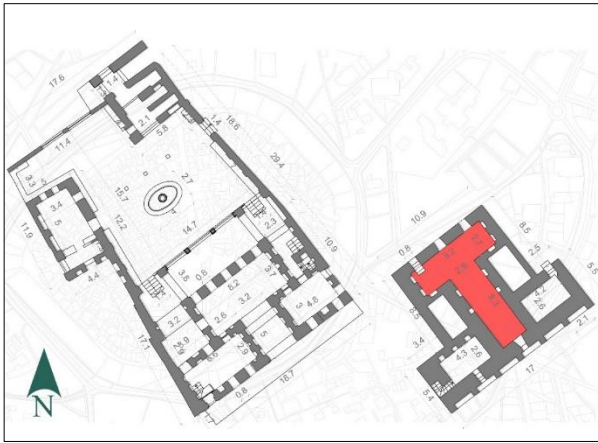
Şekil 4. 29. . Raşid Ağa Divanı Hanı Girişi

Binanın girişi Şekil 5.6'da gösterildiği gibi binanın kuzey kısmında yer almaktadır. Raşid Ağa Divan Hanının girişi, girişte yuvarlak bir kemer kullanılarak içeriden kapatıldıktan sonra sakinlere bir tür mahremiyet, güvenlik ve huzur veren önemli bir unsur olmuştur. Miras evlere eşlik eden estetik unsurlar arasında, konumları, kapasiteleri ve bu binanın doğasına göre oynadıkları rol açısından farklılık gösteren koridor, ana kapıyı iç evin avlusuna bağlamaktadır. Evin mahremiyetini ve eve giren kişinin kutsallığını koruduğu için büyük bir fayda sağlar çünkü dolaylı erişime sahiptir.



Şekil 4. 30. Raşid Ağa Divan Hanı Zemin Katı Kuzey-Batı'da yer almaktadır

İkinci kanat, Şekil 5.7'de gösterilen binanın kuzey batı kısmında yer almaktadır. Bu bölümün toplam alanı 25 m<sup>2</sup> 'ye ulaşmaktadır. 4,5 yüksekliğinde tuğla bir tonoz, zemin seviyesinden 0,8 m yukarıda bulunan 3 küçük pencere ve avluya açılan bir kapıya sahiptir. Duvar kalınlığı 0,5 m ila 0,7 m arasındadır ve sıva ile kaplanmıştır.



Şekil 4. 31. Raşid Ağa Divan Hanının yarı bodrum katı

Binanın ana kısmı, yerel olarak serdab olarak adlandırılan yarı bodrum alanına sahiptir. Bina serdabı yeraltı katında yer alır ve yeraltına inen bir merdiven vardır ve 45 m kare alana sahiptir. Şekil 5.8'de gösterildiği gibi T şeklinde olan serdabın avluya açılan 2 pencere ve bir kapı olmak üzere üç açıklığı vardır ve avlu seviyesinin yaklaşık yarım kat üzerindedir. Zemin tipi beşik tonozdur. Raşid Ağa Divan Hanının

Serdab'ı üç alana sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki avluya açılan T şeklindeki 46m<sup>2</sup> 'lik bir mekandır. Bu ev, Erbil şehrinin yüksek sıcaklığı nedeniyle bir T şeklinde yarı bodrumlardan yapılmıştır ve pencerelerden soğuk hava girecek şekilde tasarlanmıştır. Bir grup pencere ve avluya bakan cephesinde küçük bir cephe ile aydınlatılır ve çatısı tonozdan yapılmıştır. Ayrıca depolama ve bazı işler yapmak için de kullanılmıştır ve yarı bodrum kapıları ve pencereleri, demir çubuklarla serpiştirilmiş ahşap bir çerçeve şeklindedir. Ve zemin kattaki küçük odalara açılan T şeklindeki serdabın yanı sıra iki alana daha sahiptir. Yarı bodrum kapı ve pencerelerinin üzeri kemerlerle örtülüdür. Yarı bodrumun tavanı ise tuğladan yapılmış bir tonoz şeklindedir.



Şekil 4. 32. Raşid Ağa Divan Hanı Avlusu

Raşid Ağa Divan Hanı, binanın kuzeyinde yer alan iç avluya sahiptir, gökyüzüne doğru ortadaki açık avlu, 198 m<sup>2</sup>'lik Raşid Ağa Divan Hanının öne çıkan mimari özelliklerinden biridir, gece ve gündüz bir mekân perspektifi elde edilebilir. Avlunun zemini tuğla ile kaplanmıştır. Avluya bakan iç cepheler ise Şekil 5.9'da gösterildiği gibi farklı şekillerde tuğla süslemelerle kaplı kıvrımlara sahiptir. Raşid Ağa Divanı Hanı avlusu, sakinleri için iyi bir ortam sağlamak amacıyla güneş ışığının ulaşmasını kontrol eden ölçüler üzerine inşa edilmiştir. Raşid Ağa Divan Hanının avlusu, dış dünyadan güvenlik ve mahremiyet sağlayan yüksek duvarlarla çevrili bir alandır. Avludaki açık alan, doğal ışık ve havalandırmayı toplayacak şekilde inşa edildiğinden partiler, toplantılar ve buluşmalar için idealdir. Binanın avlusu sadece



mimari özellikleriyle değil, aynı zamanda kültürel ve tarihi önemiyle de dikkat çekmektedir. Yapı bir buluşma yeri olarak hizmet vermiştir.



Şekil 4. 33. Raşid Ağa Divan Hanı Portikosu

Yapının iç avlu cephesinde, özellikle güneydoğuda yer alan ana bölümünde, Şekil 5.10'da gösterilen beş adet portik adı verilen kemer bulunmaktadır. Binaların revakları, zemin seviyesinden daha yüksek bir kemerle önü avluya açık olan üç duvarlı bir alanı kaplar ve antik çağlardan beri Irak mimarisinin ana ayırt edici oluşumlarından biridir. Bu yapı 59 m<sup>2</sup>'lik bir alana sahiptir. Soğuk kış aylarında ısıtma için yeterli güneş ışığının girmesine izin veren iç avlulu evlerin şemasında net bir gelişme olmuştur. Bina odası, yaşam ve toplantı için belirlenmiş yerdir. Bu odalar, açık avludan ışık almalarını sağlayan geometrik şekillerdeki demir parmaklıklar veya yuvalarla serpiştirilmiş cam ve ahşap çerçeveli süslü pencerelerle dekore edilmiştir. Odaların tavanlarına gelince, çoğu ahşap ve süslüdür ve odanın zemini küçük, fırçalanmış karolardan yapılmıştır.

#### 4.2.2.2 Raşid Ağa Divanı Hanının Dış Cephesi



Şekil 4. 34. Raşid Ağa Divanı Hanının Avlu İçinden Görünümü ve Raşid Ağa Divanı Hanının Pazardan ve Şehir Parkı Çeşmelerinden Görünümü

Binanın iki ana cephesi vardır; birincisi bina avlusunda yer alan 6,5 m yüksekliğindeki cephe, ikincisi ise binanın iç kale duvarından 12 m yüksekliğindeki cephesidir. 9m yüksekliğinde, avlu cephesinde bina, ortada üç büyük kemer olmak üzere beş kemere sahiptir ve bu üç kemerin her iki yanında binanın girişi olarak kullanılan iki kemer vardır, her iki tarafta 6 basamak vardır, zemindeki malzemenin durumu iyidir, avlu malzemesi ve binanın diğer kısımlarında kare taş kiremitten oluşur, Şekil 5.11’de gösterildiği gibi Musul şehrinden gelen taştan yapılmış binanın cephesinde, Irak’ın güney şehirlerinde kullanılan malzeme olan sağlam bina tuğlası kullanılmıştır. Geometrik desenler, Raşid Ağa Divanı Hanı binasının dış cephesinin süsleme özellikleri arasındadır. Tuğla işçiliği bir dizi kemer ve girinti şeklinde yapılandırılmıştır ve binanın dış cephesine tarihi bir önem hissi vermektedir. Bina tarihi ve kültürel önemi, genel olarak güzel ve zarif görünümüne de yansımaktadır. Zemin katlardaki evlerin cepheleri, özellikle Erbil kalesinin arkasındaki T şeklindeki odada bulunan büyük pencere olmak üzere pencere kullanımıyla karakterize edilmiştir.

#### 4.2.2.3. Raşid Ağa Divan Hanının Aydınlatılması



Şekil 4. 35. Raşid Ağa Divan Hanının Doğal ve Yapay Aydınlatılması

Raşid Ağa Divan Hanındaki ana aydınlatma, Şekil 5.12’de gösterildiği gibi 80 cm genişliğinde ve tepesinde yuvarlak bir kemer bulunan, avluda ve kale cephesinde yer alan duvarlara yerleştirilmiş pencerelerle sağlanan doğal aydınlatmadır. Bir diğer aydınlatma ise bina için ikincil bir aydınlatma stratejisi olan yapay aydınlatmadır ve binaya ışık armatürlerinin yerleştirilmesini ve ışığın cepheyi aydınlatmak için yukarı doğru yönlendirilmesini gerektirir. Bu, spot ışıklar veya özel aydınlatma stratejileri kullanılarak gerçekleştirilebilir.

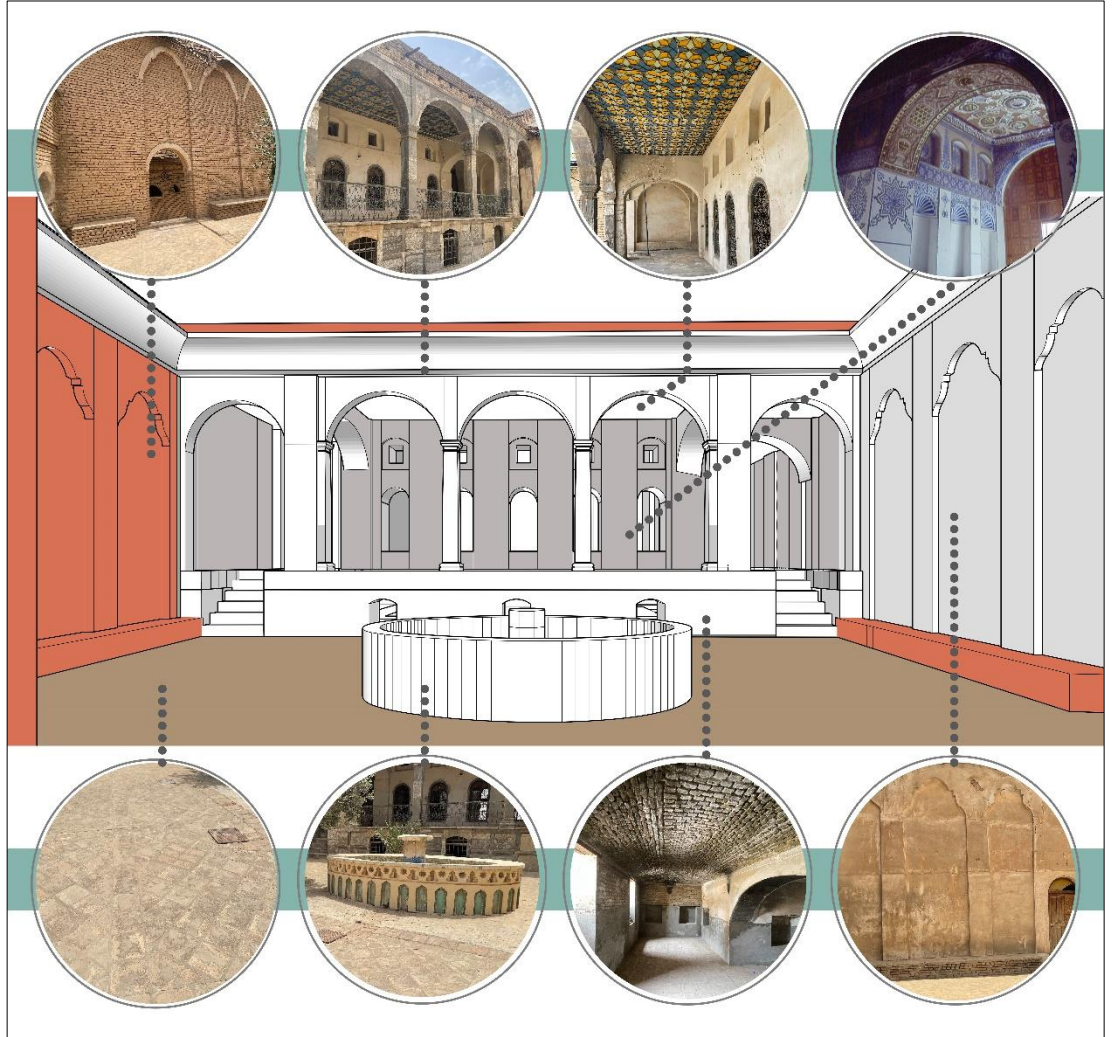
#### 4.2.2.4. Raşid Ağa Divan Hanının Süslemesi



Şekil 4. 36. Raşid Ağa Divan Hanının Duvar Süslemesi

Erbil Kalesi'ndeki Raşid Ağa Divan Hanı, duvarlarda ve tavanlarda görülmesi gereken geometrik motiflerle süslenmiştir. Yapıdaki süslemenin bir diğer önemli bileşeni de ahşap işçiliğidir. Ahşap pencere ve kapılar ile ahşap tavan, Şekil 5.13'te gösterildiği gibi özellikle asma tavanlarda kullanılan bitkisel veya geometrik desenli zarif oymalara sahiptir. Pencerelerde spiral şekilli kavisli demir çubuklar, balkonlarda ise farklı tasarım ve ölçülerde parmaklıklar kullanılmıştır. Bina duvarları sıva ya da diğer süslemelerle çevrelenmiştir. Bu binaların duvarları genellikle boyalıdır ve odalarda yoğun olarak kullanılan sıva işlerinin zenginliğinden faydalanılmıştır. Erbil'in evleri, uzun ve küçük bir raftan önce gelen, duvarlar boyunca uzanan basit bitişik sıva nişleriyle karakterize edilir. Bu detaylar en önemli estetik özelliklerdir. Tavanlar ahşap kalaslarla kaplanmış ve parlak renk desenleriyle süslenmiştir. Yarı bodrum katın tavanları tonoz tuğlalarla inşa edilmiştir. Bu detayların zenginliği, Erbil kalesinin ziyaretçilerini ağırlamak için kullanılan yeni bir işlev için uygundur. Binanın çeşmesi ve avlularındaki diğer unsurlar, süslü bir şekilde taş oyuyla mekanın huzuruna ve rahatlamasına katkıda bulunur.

#### 4.2.2.5. Yapım Tekniği ve Malzeme



Şekil 4. 37. Raşid Ağa Divan Hanının Malzeme ve Yapım Teknikleri Şeması

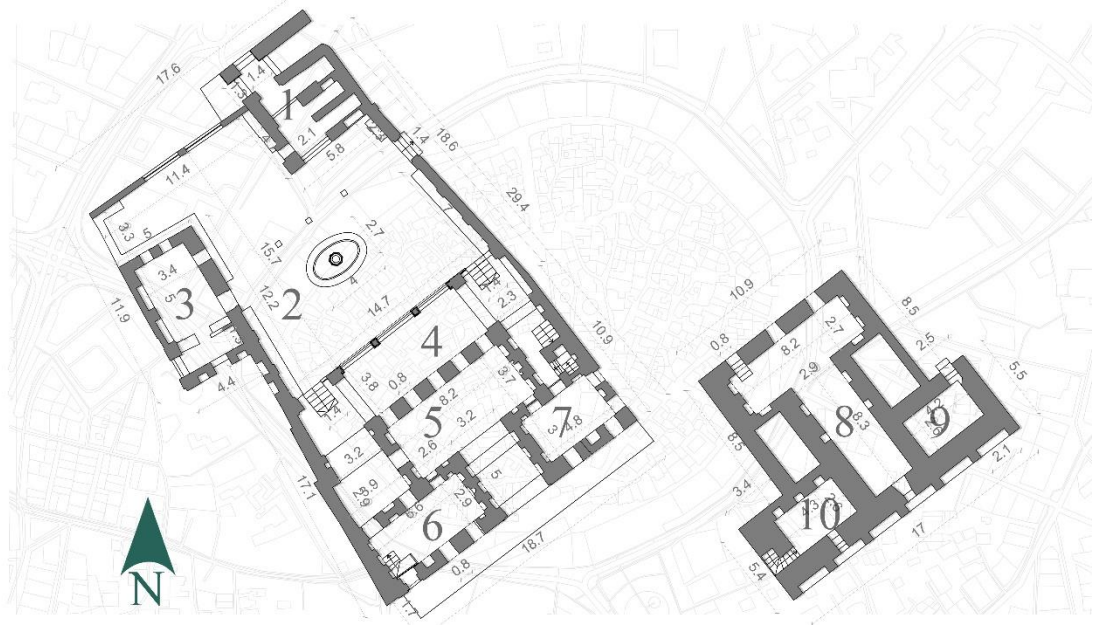
Rashid Ağa Diwan Khanah'ın dış ve iç duvarları kerpiç ve yerel taş kullanılarak inşa edilmiştir. Orta Doğu mimarisi doğal malzemeleri ve geleneksel inşaat süreçlerini vurgulamıştır. Orta Doğu'da en yaygın yapı malzemesi tuğladır. Tuğlalar, konutları çevreleyerek enerjiden tasarruf sağlar ve içeriği ısıtmak veya soğutmak için gerekli enerji miktarını üretir (Al-Yasiri & Szabó, 2021). Düz çatılı bu bina, çatıları desteklemek için yatay olarak yerleştirilmiş ahşap kereste kirişler kullanılarak inşa edilmiştir. Çatı yüzeyini ezmek ve düzleştirmek için sıkıştırılmış çamur ve saman siva tabakası kullanılmış, çatının yağmur suyuna izin vermesini önlemek için her kış mevsiminde bir silindirle sıkıştırılması gerekmiş ve tüm yapıyı suya daha dayanıklı

hale getirmiştir (Kozłowski & Kempisty, 1990). Raşid Ağa Divan Hanı, kapı girişlerinde ve koridor kemerlerinde alabaster gibi yerel hammaddeler, çatı kaplamalarında ise kereste ve ağaç dalları kullanmıştır. İnşaat duvarları olarak hem yarı bodrum zemin katta kalın duvarlı kırmızımsı kahverengi tuğla kullanılmıştır hem de yarı bodrum çatı taşları için kullanılan tuğlalar binanın avlu kotundaki revaklarının inşasında kullanılmış, bina zemininde taş kiremit ve avluda tuğla kiremit kullanılmış, iç duvarlar sıva ile kaplanmıştır.

#### **4.2.3. Yeniden İşlevin İrdelenmesi Ve Yapılan Müdahaleler**

Bu bina daha önce kalede tanınmış ve zengin bir ailenin evi, insanları toplamak ve eğlendirmek için bir VIP Resepsiyon Merkezi idi, VIP Resepsiyon Merkezi olarak değiştirilmesinin nedeni, insanları toplamak ve hizmet etmek ve yabancı insanlar için misafirperverlik merkezi olabilmesidir. Erbil kalesindeki binaların işlevini çeşitlendirmek için, daha önce kale halkı tarafından bilinen bir merkeze dönüştürülmesine karar verilmiştir. Etkinlikleri için yüksek standartta hizmet, tesis ve güvenliğe ihtiyaç duyan üst düzey ziyaretçiler, özel etkinlik alanları olan VIP karşılama merkezleri tarafından karşılanmaktadır. Bu evin işlevini değiştirmek için Raşid Ağa Divan Hanını VIP Resepsiyon Merkezi olarak kullanan bina, ana kapı olan Büyük Kapı'ya çok yakın olduğu için harika bir konuma sahiptir, bu da bu binaya ulaşmayı kolaylaştırır ve iç mekanın iki vizyonuna sahiptir. Çelebi meydanına ve dış cephede otoparka ve Erbil kültür çarşısına bakmalı, mimari özelliği Erbil kalesinin ziyaretçileri için bir resepsiyon için uygun bir ortam oluşturan harika bir ayrıntıya sahiptir. Bu bina, operasyon toplantıları, ödül törenleri ve lüks sosyal etkinlikler gibi yüksek profilli toplantılara ev sahipliği yapmak üzere uyarlanmıştır. Yabancı VIP ziyaretçilerin bu binada ağırlanması, bu binanın işleyişinin ana amacıdır.

Tablo 4. 4. Raşid Ağa Divan Hanının Mekân Dağılımı, Fonksiyonları ve Alanı

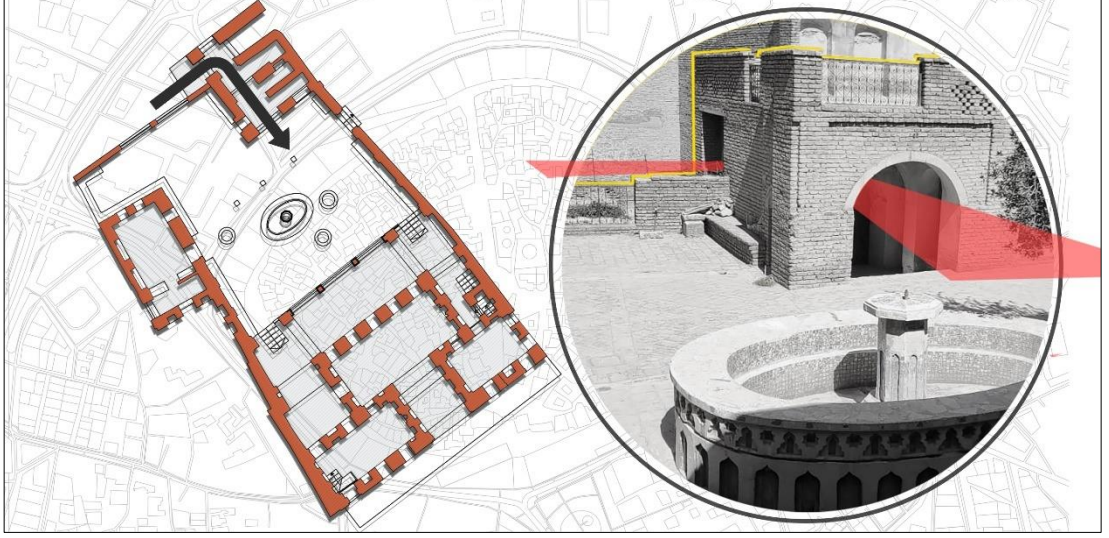


Kat	Mekân No	Orijinal İşlev	Yeni İşlev	Alan
Zemin Kat	1	Giriş	Giriş	45 m. kare
	2	Avlu	Etkinlikler için toplanma yeri	198 m. kare
	3	Oda		25 m. kare
	4	Portiko	Bekleme Alanı	56 m. kare
	5	Oda	Resepsiyon Alanı	46 m. kare
	6	Oda	Resepsiyon Alanı	19 m. kare
	7	Oda	Resepsiyon Alanı	14 m. kare
Yarı Bodrum (Serdab)	8	Mağaza, yaz aylarında çalışma alanı		46 m. kare
	9	Depo	Depo	10 m. kare
	10	Depo	Depo	11 m. kare

Bu binanın yenilenmesi ve uyarlanması süreci 2000 yılından önce gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında Erbil Kalesi'nin Yeniden Canlandırılması Yüksek Komisyonu (HCECR) kurulmuş ve bu komisyon kurulmadan önce UNISCO ile iş birliği yaparak bu binanın etkinliğin özel ihtiyaçlarına ve konuk sayısına bağlı olarak, bir VIP karşılama merkezi her birey için farklı miktarlarda alan talep edilmiştir. İyi bir kural, kişi başına en az 2,3-2,8 metrekare oturma alanı sağlamaktır.

Odanın düzenini göz önünde bulundurmak ve hareketlilik ve dolaşım için yeterli alan olduğundan emin olmak çok önemlidir.

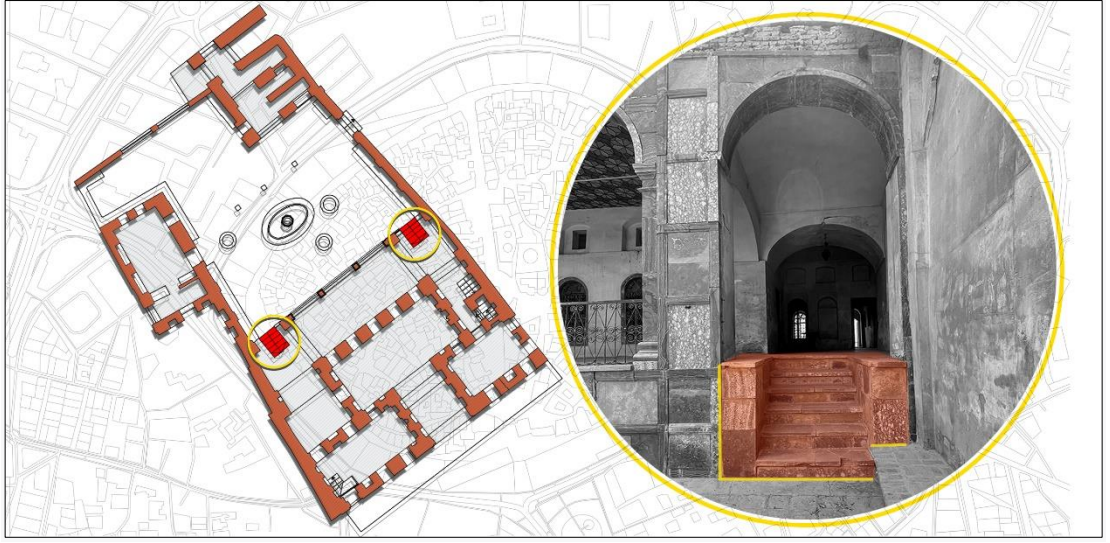
#### 4.2.3.1. Yeniden İşlevin Değerlendirilmesi



Şekil 4.38. Raşid Ağa Divan Hanının Dolaylı Etkileşiminin Diyagramı

Binanın girişi mahremiyet için kaydırılmış ve dolaylı olarak Çelebi Meydanı'na açılmıştır. Meydanın bina avlusuyla bağlantısının önemi ve rolü, giriş, binaya mahremiyet sağlamak için L şeklinde bir erişime sahiptir. Şekil 5.15'te gösterildiği gibi Çelebi Meydanı zemin seviyesinden daha yüksek olan girişte 7 basamaklı tuğla kiremit ile döşenmiştir. Bu bina eskiden ev olarak kullanıldığından binanın tarzı konut binalarına aittir, Raşid Ağa Divan Hanının girişi binanın belirsiz bir bölgesinde gizlidir, binanın uzak köşesinde yer aldığı yeterince işaretlenmemiştir, bu da insanların bulmasını zorlaştırmakta ve erişilebilirliği, işleyişi ve güvenliği olumsuz etkilemektedir. Bu durum ziyaretçilerin binayı keşfetmesini zorlaştırır ve onlara olumsuz bir ilk izlenim verir. Hatta ziyaretçiler tarafından fark edilmeyebilir, bu da kafa karışıklığına ve memnuniyetsizliğe neden olur. Giriş, misafirler ve çalışanlar için gerekli erişilebilirliği sağlamıyor.





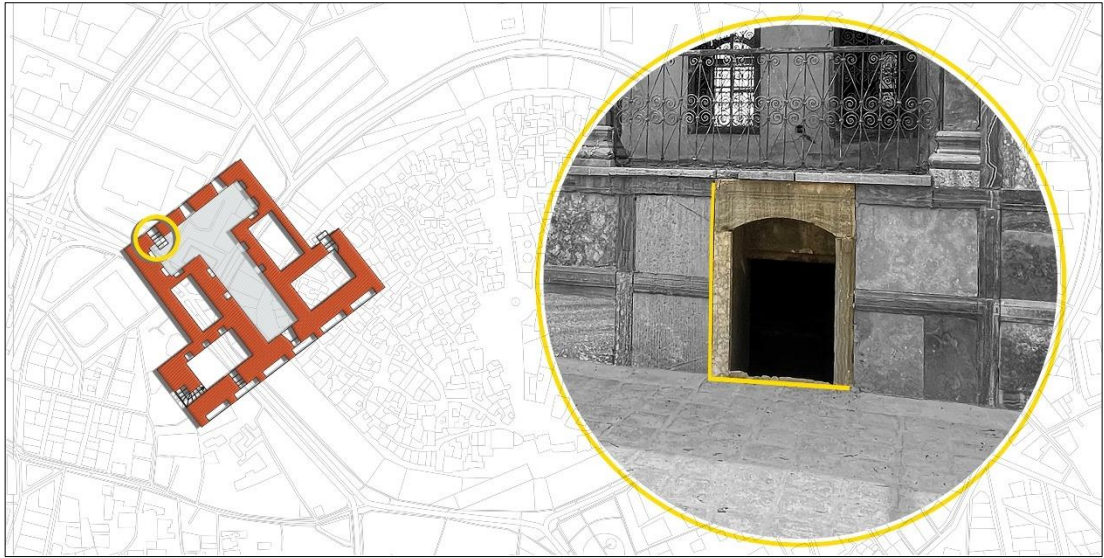
Şekil 4. 39. Zemin Kata Çıkan Portiko Merdivenler

Avlu 50 cm'lik bir eğime sahiptir ve revağın her iki tarafında 6 basamaklı merdivenler bulunmaktadır, merdivenlerin genişliği 1,4 m'ye ulaşmaktadır. Buna göre VIP kabul alanındaki merdiven, beklenen trafik akışını yönetmek ve merdivenlerden yukarı ve aşağı güvenli erişim sağlamak için yeterince geniş olmalıdır. Şekil 5.16'da gösterilen bu yapıya uygun olması için merdivenler tipik olarak en az 1,2 metre genişliğinde olmalıdır. Ancak binada engelliler için erişim hizmeti bulunmamaktadır. Bina için sorun yaratmak amacıyla rampanın devre dışı bırakılması ile engelliler aynı hizmet ve tesislere erişememekte ve erişilebilir hizmetlerin sağlanmaması durumunda rahatsızlık ve hak ihlalleri yaşamaktadırlar (Penner, Adams, & Rutes, 2013; Piotrowski, 2013).



Şekil 4. 40. Raşid Ağa Divan Hanı Avlusundaki Ağaçların Diyagramı

Raşid Ağa Divan Hanı binasının avlu zemininin yenilenerek yeniden kullanılmasının ardından, ağaçların gölge sağlaması, hava kalitesini iyileştirmesi ve gürültüyü azaltması gibi avantajları bulunmaktadır. Ağaçların derin ve geniş kökleri nedeniyle binanın temeli ve yakındaki binalar zarar görebileceğinden, dikkate alınması gereken birkaç olası dezavantaj vardır. Ağaçlar, Şekil 5.17’de gösterildiği gibi boyutlarına ve konumlarına bağlı olarak Raşid Ağa Divan Hanının veya çevresinin manzarasını engellemektedir.



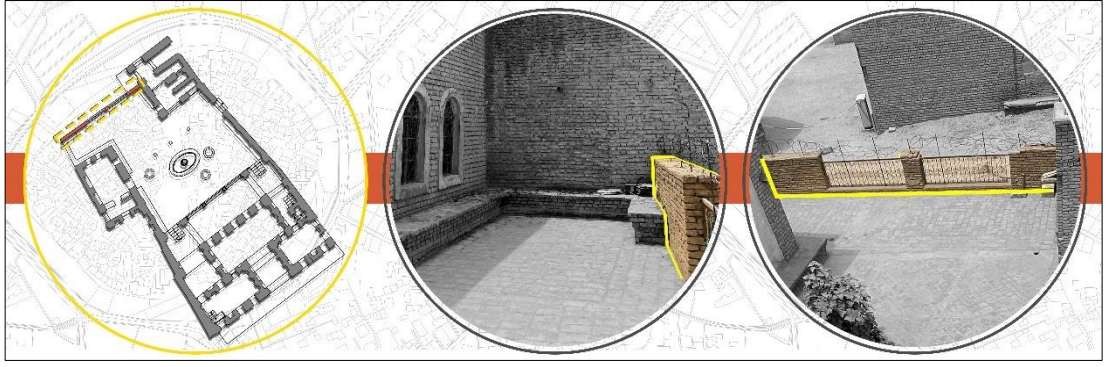
Şekil 4. 41. Raşid Ağa Divan Hanında yarı bodrum kata açılan kapı

Şekil 5.18.'de yarı bodrum kata açılan kapı gösterilmektedir. Binanın yeniden kullanımı için yapılan restorasyon ve uyarlamadan sonra binaya girmek isteyen sakinler veya misafirler, giriş yolunun yetersiz net yüksekliği ve yarı bodrum kata inen dar basamaklar önemli engeller oluşturmaktadır. Kapının yüksekliği yeterli değildir ve kapının genişliği yaklaşık 70 cm'dir. Merdivenler, kullanım zorluğunun yanı sıra özellikle yaşlı veya hareket güçlüğü çeken bireyler için tehlikelidir. Merdivenler kötü durumda olduğundan kaza veya yaralanma olasılığı da artmaktadır.



Şekil 4. 42. Çatı yapım tekniği 2; Su yalıtımı olarak beton tabaka 3; Binanın yetersiz drenaj eğimi

Raşid Ağa Divan Hanının çatısı, her kış mevsiminden önce çatıyı su girmesinden korumak için tadilat ve iyileştirmeye ihtiyaç duymamak için, sıkıştırılmış çamur ve saman sıva tabakası ile kaplanmış ahşap kirişler ve ahşap kirişlerin üzerine kereste kullanılan yerel tekniklerle inşa edilmiştir. Restorasyon sonrasında su yalıtımı olarak beton kaplama kullanılması yapının tarihi önemi açısından nispeten uygun değildir. Bu yetersiz su yalıtımı, ahşap kirişlere ve diğer yapısal bileşenlere su ve nem sızmasına neden olmaktadır. Bu malzemenin kullanımı, beton tabakada oluşan çatlaklardan suyun içeri girmesine izin vererek ahşap kirişlere ve çatının diğer yapısal bileşenlerine zarar verir, bu da bina için en önemli sorundur. Orijinal çatı, drenaj eğimi olmayan bir beton tabakasıyla kaplanmıştır. Çatıya düşen yağmur suyu, suyu yönlendirecek bir kanal veya boru olmadığı için çatıda toplanır. Bu malzemeler çatı kaplama malzemesi olarak kullanıldığında çatı su hasarına karşı daha hassastır. Çatı doğru şekilde kapatılmaz veya bakımı yapılmazsa, bu da ahşap kirişlerin tahrip olmasına ve çatının yapısal bütünlüğünün zayıflamasına neden olur.



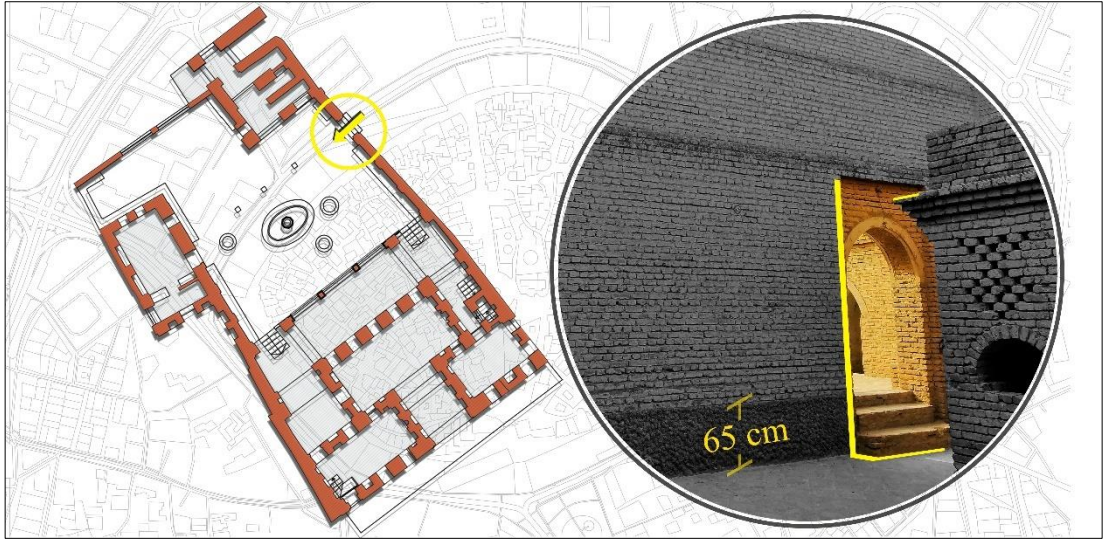
Şekil 4. 43. Raşid Ağa Divanı Hanının Dış Çit Duvarı

Şekil 5.19.'da binanın dış çit duvarı gösterilmektedir, yüksek bir dış duvarın alçak bir duvara dönüştürülmesiyle ara yol artık daha net görülebilmektedir. Binanın dışarıdan ve Çelebi Meydanı'ndan görülebilmesini mümkün kılan bu yüksek duvar, o dönemde mahremiyeti teşvik ederken, binanın yeniden kullanılmasından sonra bu mahremiyete ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu değişiklik samimi bir atmosfer sağlar ve insanların alanı kullanması için daha davetkar hale getirir. Ancak alçak bir duvara tırmanmak veya üzerinden atlamak daha kolay olabilir, bu da onu orijinal duvar kadar güvenli kılmaz. Ve yüksek bir duvarın aksine, bu duvar aynı miktarda gürültü izolasyonu sağlamaz.



Şekil 4. 44. Raşid Ağa Divanı Hanının avlu duvarının sıva ile kaplanması

Şekil 5.20.'de avlu duvarının sıva ile kaplanması gösterilmektedir. Binanın dış duvarları herhangi bir kaplama yapılmadan inşa edilmiştir. Ancak iç duvarlar sıva ile kaplanmıştır. Ancak yenilemeden sonra daha düzgün bir yüzey elde etmek için cephedeki çatlakları ve sorunları kapatmak için sıva ile kaplanmıştır. Bu da binanın avlu duvarlarında bulunan binanın kaplanmasında büyük sorunlar yaratmaktadır. Tuğla duvarlar tarihi ve kültürel önemin çok önemli bir parçasıdır ve bunların sıva veya alçı ile kaplanması binanın orijinalliğini azaltacaktır. Bu da tuğlalara zarar verebilir ve sağlıklarını azaltabilir. Ayrıca, gelecekte yapılacak herhangi bir koruma çalışmasını yürütmek zor olacaktır.



Şekil 4. 45. Raşid Ağa Divanı Hanının avlusuna ilave kapı açılması

Şekil 5.21'de gösterildiği gibi erişilebilirlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere iki yapıyı birleştirmek için Raşid Ağa Divan Hanını doğu kısmındaki bir sonraki yapıya bağlamak için ek bir giriş yapılmıştır. Binaların ve avlunun detaylarına bağlı olarak, bitişik binanın Raşid Ağa Divan Hanından 65 cm daha alçak olması, drenaj ve peyzajla ilgili temel zorlukların çözülmemesi, özellikle yarı bodrum alanlarında suyun binanın alt kısmına geçmesine neden olmaktadır. Bu değişiklik binanın sağlamlığını ve güvenlik sorunlarını etkileyebilir. Çünkü tavsiyeye göre VIP karşılama merkezi için misafirler için tuvalete ihtiyaç duyulmaktadır Belirli bir lüks ve inzivaya ihtiyaç duyan yüksek profilli kişiler genellikle VIP ziyaretçilerdir. Raşid Ağa Divan Hanında tuvalet ve lavaboların bulunmaması bu ziyaretçilerin büyük

sıkıntı yaşamasına neden olmakta ve kurumun imajını ve misafirperverliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Erbil kalesinin genel olarak sıhhi ve altyapı sorunları olduğu için bu tesis sağlanmamaktadır. Yeterli olanaklar olmadığında ziyaretçiler kendilerini kötü hisseder.



Şekil 4. 46. Raşid Ağa Divan Hanında Yarı Bodrum Tuğla Duvarlar

Binanın yarı bodrum katında iç mekanlar oluşturmak için tonozlar kullanılır. Şekil 5.22'de gösterildiği gibi yapısal amaçlarla yerleştirilen tonozları inşa etmek için tuğlalar kullanılır. VIP karşılama merkezinin yarı bodrum katındaki nem, binanın sağlamlığını ve güvenliğini korumak için çözülmesi gereken çeşitli sorunlara yol açar. Çiçeklenme olarak bilinen bu durum, yüzeyde mineral katmanları bırakabilir. Bu beyaz veya gri lekeler tonozun güzelliğini bozabilir ve giderilmesi zor olabilir. Binanın çatısı, tonozlu tavanı destekleyecek şekilde tasarlanmadığı için yapısal çatlaklara ve sorunlara neden olur. Dış duvarlarda tuğla duvarları kaplamak için kullanılan sıva, çatlaklar gibi duvar sorunlarını gizlemek ve yarı bodrum tuğla duvarlar için daha pürüzsüz bir yüzey oluşturmak için kullanılır.

Son olarak, bina yeniden işlevlendirildikten sonra Raşid Ağa Divan Hanının duvarlarına sıva ve süsleme yapılır. Sıva malzemesinin üzerine ise kaplama uygulanmıştır. Süslemeler ve sıva nedeniyle yüzeyi eski haline döndürmek zordur. Boyayı sökme prosedürü zahmetli ve zor olabilir ve orijinal yüzeye önemli ölçüde zarar verme riski taşır. Binada açıkta bulunan elektrik kabloları, çözülmesi gereken

çok sayıda ciddi sorun teşkil etmektedir. Özellikle insanların yanlışlıkla dokunabileceği alanlarda, açıkta kalan kablolar güvenlik açısından tehlike oluşturabilir. Bu durum estetik değerini düşürmekte ve kültürel ve tarihi önemini azaltmaktadır. Ahşaptan yapılmış çatı da yangın tehlikesini azaltmak için yangın geciktirici malzemelerle kaplanmamıştır.

#### **4.2.4. Çözüm Önerileri**

Yenilenen ve yeniden işlevlendirilen Raşid Ağa Divan Hanının karşılaştığı sorunlar, bakım yaygın bir sorundur ve zarar görmesini veya bozulmasını önlemek için genellikle sürekli bakım gerektirir. Buna rutin temizlik, çürüyen veya kırılan bina bileşenlerinin onarılması ve nem sorunlarının ele alınması dahildir. Bir diğer zorluk ise mevcut kullanıcıların ve turistlerin gereksinimleri ile binanın tarihi bütünlüğünü koruma gerekliliği arasında bir denge kurmaktır. Örneğin, tarihi bir binanın altyapısını güncellemek, ziyaretçilerin konforu ve güvenliği için çağdaş ısıtma, havalandırma ve aydınlatma sistemlerini dahil etmek için gerekli olabilir. Bina girişinde basamaklar, eğimli ve herkes için erişilmesi zor olabilecek L şeklinde bir giriş vardır. Yapının tarihi bütünlüğünü korurken erişilebilirliği artırmak için avlunun ortasındaki girişi değiştirerek uygun ve daha erişilebilir bir giriş oluşturmak tipik bir uygulamadır. Tekerlekli sandalye erişimi için rampaların sağlanması ve hareketlilik yardımcılarını barındırmak için daha büyük girişler, bu tür uyarlamaları uygularken dikkate alınması gereken birkaç faktördür. Bu sadece bir binayı daha erişilebilir hale getirmekle kalmaz, aynı zamanda tarihi değerine saygı gösterir ve genel turist deneyimini iyileştirir. Engelli olanlar da dahil olmak üzere tüm ziyaretçilere daha erişilebilir hale getirilmelidir. Rampalar, trabzanlar ve diğer erişilebilirlik unsurlarını kurarken, bunların tarihi mülkün mevcut mimarisiyle uyum sağladığından emin olunmalıdır.

Ahşap tavan yenilenmeli, tüm binalar temizlenmeli, gerekli onarımlar ve aydınlatma elemanları kurulmalıdır. Yeni kullanıcılar için yarı bodrum katları kullanılmalı; daha fazla yaşam alanı olmalıdır. Alanla ilgili sorunları çözmek için alanı geliştirmek için aydınlatma eklemek ve duvarları ve zemini su geçirmez hale getirmek gibi ayarlamalar yapmak gerekli olabilir. Her türlü iyileştirmenin güvenli olduğundan ve

bina kanun ve yönetmeliklerine uygun olduğundan emin olmak için mimarlarla veya bina uzmanlarıyla konuşmak da faydalı olacaktır. Nem tuğlaların içine sızarak bozulmaya, çatlamaya ve mukavemet kaybına neden olmuştur. Bu durum çatıyı daha az sağlam hale getirebilir ve sızıntılara yol açabilir. Tuğla tonoz çatının inşası ve bakımı için, bu sorunları en aza indirecek doğru su yalıtım prosedürleri kullanılmalıdır. Bu, su itici dolgu macunları veya kaplamaların kullanılmasını, uygun çatı drenaj sistemlerinin kurulmasını ve nemle ilgili sorunları hızlı bir şekilde tespit etmek ve düzeltmek için rutin denetimleri içerebilir.

Bina altyapısı ve kanalizasyon sistemi iyileştirmelerinin, konunun tarihi önemini korumak ve çağdaş pratik standartları yerine getirmek arasında hassas bir denge kurması gerekir. Yollar, patikalar, aydınlatma ve kamu hizmetleri de dahil olmak üzere mevcut altyapının yenilenmesi gerekir. Binanın yüksek kalitede misafirperverlik sunabilmesi için gereksinimlere uygun tuvalet hizmetlerine ihtiyacı vardır. Bina, Raşid Ağa Divan Hanının bitişiğinde yer almakta ve avludaki bir kapı ile birbirine bağlanmaktadır. Raşid Ağa Divan Hanının bitişiğindeki binayı değiştirmeden ve tuvalet hizmetlerine dönüştürmeden önce, mevcut çevresel ve sıhhi gerekliliklere uygun olduğundan emin olunmalıdır. Bu, mevcut sistemin iyileştirilmesini veya genişletilmesini içerebilir. İyileştirilen kanalizasyon ve altyapı sistemleri için uzun vadeli bir bakım programı oluşturulmalıdır.



### 4.3. KALE HAMAMI

#### 4.3.1. Kale Hamamının Tarihçesi

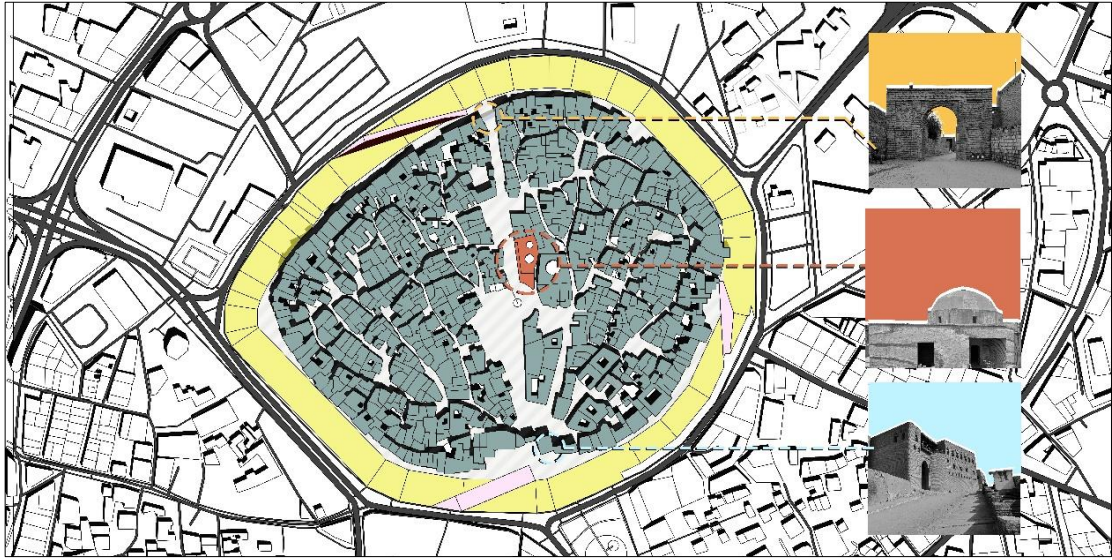


Şekil 4. 47. Erbil Kalesi Hamamı

Erbil'in ünlü kişilerinden biri olan Yakup Ağa'nın babası Kasım Ağa Abdullah, hamamı 1775 yılında inşa ettirmiştir. Erbil kalesi hamamı birkaç kez yenilenmiştir, örneğin soyunma odasının kubbesi, güney ve batı tarafları 1979 yılında yeniden inşa edilmiştir. Hamam, Kale'nin ortasında, kaledeki üç camiden birinin yakınında yer almaktadır. Ahmedi Kapısı ile Büyük Kapı'yı birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan hamam, konumu ve önemi nedeniyle Erbil Kalesi'ndeki en belirgin binalardan biridir ve Şekil 6.1'de gösterildiği gibi Büyük Cami'nin bitişiğinde yer almaktadır. Bu hamam, kentsel çevresi ve hizmet ettiği topluluğun sosyokültürel normlarıyla güçlü bağları olan geleneksel yöntemlere göre inşa edilmiştir (A. Abbas & Lens, 2017), Al-Haidari (2014).

Hamamlar, bir İslam şehrinin en belirgin kentsel özelliklerinden biriydi. Erbil Kalesi hamamı, Osmanlı döneminden önce Erbil’de bu amaçla kurulmuş bilinen en eski hamamdır (AlSyyad, 2011). Erbil’de on sekizinci yüzyılda üç hamam vardı ve bu sayı on dokuzuncu yüzyılın sonunda altıya çıkmıştı. Bu da Kale hamamında en az iki hamam olduğunu göstermektedir (A. J. M. A. Abbas, Hasselt: dahili yayın, 2014; Yaraly, 2001). Hamam bir sosyal faaliyet merkeziydi. Geleneksel masaj ve toplu yıkanma haftalık, hatta günlük önemli ritüellerdir. Bu bina önemli bir toplumsal amaca hizmet etmiştir. Hamamda yıkanmak için beklerken geçirilen zaman sosyal imkânlar sağlıyordu. Hamam sıklıkla kamusal bir toplanma yeri olarak hizmet veriyordu. Ziyaretçiler güncel olayları tartışır ve tüm demografik gruplar şehirdeki sosyal ve siyasi hoşnutsuzlukları tartışır. Sürekli olarak evlerinde yalnızlık içinde yaşayan Müslüman kadınlar için hamam, sosyal etkileşim için tek alan olarak hizmet vermiştir. Hamam, düzenli Müslümanların günlük yaşamında çeşitli önemli ayinler için kullanılmıştır (A. Abbas & Lens, 2017).

#### 4.3.2. Mimari Özellikler



Şekil 4. 48. Erbil Kalesi Hamamı, Büyük Kapı (Güney Kapısı), Ahmedi Kapısı (Kuzey Kapısı)

Hamam, Kale'nin ortasında, kaledeki üç camiden birinin yakınında yer almaktadır. Ahmedi Kapısı ile Büyük Kapı'yı birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan hamam, Şekil 6.2'de gösterildiği gibi konumu ve önemi nedeniyle Erbil Kalesi'ndeki en

belirgin binalardan biridir. Bina büyük caminin bitişğinde yer almaktadır. Bu hamam, kentsel çevresi ve hizmet ettiği topluluğun sosyokültürel normlarıyla güçlü bağları olan geleneksel yöntemlere göre inşa edilmiştir (A. Abbas & Lens, 2017), Al-Haidari (2014). Bina ana yoldan daha alçaktadır. Hamam, insanların sosyalleşmesi, dinlenmesi ve kültürel faaliyetlere katılması için bir toplanma yeri olarak işlev görmüştür. Giriş ya da soyunma alanına normalde hamamın görkemli ve süslü bir şekilde tasarlanmış girişinden ulaşıldı. Antre, dışarıdan asıl hamama giden bir geçiş yolu görevi görürdü. Buhar odaları sıcak odaların yanındaydı. İnsanlar buhar banyosu için bu odalardaki yüksek taş platformlara oturur ya da uzanırdı. Buhar ve sıcak su bir yeraltı ısıtma sistemiyle sağlanırdı. Hamamlar büyük ölçüde suya dayanıyordu. Tesislerde hem sıcak hem de soğuk su tedarik edilirdi. Banyoda görülen karmaşık mimari özellikler arasında oyma duvarlar, süslü taşlar, sıva süslemeleri ve geometrik desenler yer alıyordu. Bu eklemeler hamamın estetiğini ve zarafetini artırmıştır. Hamamda genellikle küçük pencereler ve optimum sirkülasyon ve sıcaklık düzenlemesine izin vermek için dikkatlice yerleştirilmiş açıklıklar gibi mimari özellikler bulunurdu. Bu unsurlar, temiz havanın serbestçe akışına izin verirken inzivayı da koruyordu. Mahremiyet, hamamların tasarımında önemli bir husustu.

Tablo 4. 5. Erbil Kalesi Hamam Ölçüleri

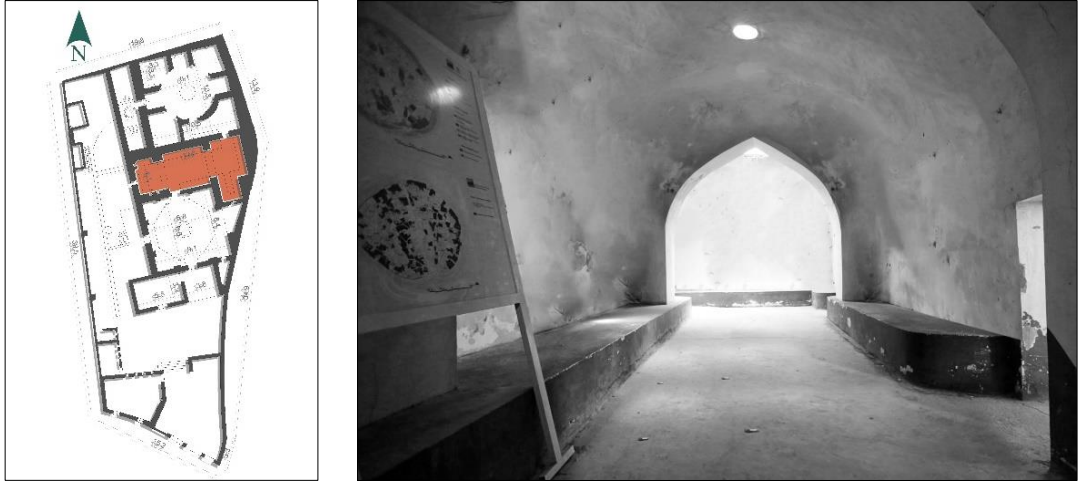
Erbil Kalesi Hamam Ölçüleri	
Ölçülen toplam alan	Arazi alanının 820 m2, 545 m2
Çatı	Tuğla Tonoz ve Vomes
Açı (yerleştirme/durum) Bina durumu	7
Ön cephe	Güney ana cephe ve antre, batı cephesi ikincil cephe

#### 4.3.2.1. Plan Özellikleri



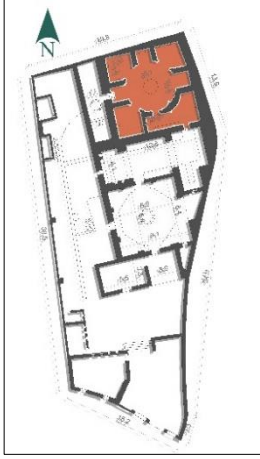
Şekil 4. 49. Erbil Kalesi Hamamı'nın Alberni kısmı

Alberni, Westani ve Harret'i içeren mekânsal düzenlemesidir. Tipik bir hamam birbiriyle bağlantılı üç ana bölümden oluşur. Giriş alanıyla eşleştirilmiş soğuk ya da ılık bir mekân olan “Alberni”, Şekil 6.3'te gösterildiği gibi, yıkanan kişinin ziyaret ettiği ilk odadır. Bu alan sosyal toplantılar ve giyinme için bir yerdir. Bundan sonraki alan daha sıcaktır ve “Westani” veya “orta” olarak adlandırılır. Misafirler için önemli görünmese de orta bölme hamam için hayati önem taşımaktadır. “Westani” olmadan hamamın etkili bir şekilde çalışması için gerekli olan belirli bir ritmi vardır. Bu orta alanda, sıcaklık ve aydınlatmadaki değişikliklere uyum sağlamak için kullanılabilecek uzun bir koridor vardır. Hamamı ziyaret eden insanlar için adaptasyon veya iyileşme için yeterli zaman olduğu sürece, insan vücudu çok yüksek ve düşük sıcaklıklara dayanabilir. İnsanların gözleri karanlık bir ortamdan aydınlık bir ortama ya da tam tersi bir ortama geçerken biraz uyum süresine ihtiyaç duyar. Westin bu nedenle hamam prosedürü için önemlidir. Masaj yataklarından birinde, orta odadaki ısı ve ışığa yavaşça alıştıktan sonra odanın en sıcak bölgesinde vakit geçirilebilir.



Şekil 4. 50. Erbil Kalesi hamamının orta kısmında yer alan Westani bölümü

Binanın kubbesi, köşeleri sivri kemerli kare bir odadan oluşan bir sekizgenin üzerine yerleştirilmiştir. Sekizgeni ve giriş kapısını süslemek için taş oymalar kullanılmıştır. Beşik tonozlu üçgen planlı bir oda, mekânın güneydoğu köşesindeki cepheden ileriye doğru uzanmaktadır. Kubbe merkezinin altında çağdaş bir heptagonal çeşme yer almaktadır. Isıtmalı oda tüm yapıya yayılır ve iki enine kemerle üç bölüme ayrılır. Duvarları taş koltuklarla kaplıdır. Kare içinde bir sekizgen, ısının nasıl düzenlendiğini gösterir. Giriş güneydoğu köşesindeki düzensiz planlı bir odadan sağlanırken, yıkama odaları kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı köşelerine açılmaktadır. Yapı üç ana mekâna bölünmüştür: İlk mekân soğukluk, giyinme ve toplanma için kullanılmış, kademeli olarak şekil değiştirerek kare planlı cadı mekânı sekizgene dönüşmüş, çatısı kubbelerle örtülmüş ve ilk mekâna göre daha sıcak olan orta mekân dikdörtgen şeklinde olup üzeri tonozla örtülmüştür. Kemerler tarafından desteklenen kerpiç tonozlu tavanlar bu malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Soğukluk ve sıcaklığın her ikisi de kubbelerle örtülüdür. Sıcak havanın dışarı çıkmasını sağlamak için tavana yakın küçük pencereler yerleştirilmiştir ve binanın mimarisi havalandırmayı en üst düzeye çıkarmaya yöneliktir. Tesis, doğal havalandırma sistemi sayesinde en sıcak günlerde bile serin kalmakta ve banyo yapmak için rahatlatıcı bir yer olmaktadır.



Şekil 4. 51. Erbil kalesi hamamında harret

'Harret'te. İnsanlar burada hem fiziksel hem de ruhsal olarak duş alır ve arınır; oda sürekli olarak buharla doludur. Bu odanın çatısında genellikle, aşağıdaki kasvetli bölgeye filtrelenmiş gün ışığı girmesini sağlayan birkaç küçük pencerele bir kubbe bulunur. Bu alanın ortasında mermer yüzeyli bir platform bulunmaktadır. Vücutun ve saçların temizlenmesi için kullanılan sular veya duşlar bu alanın dış kenarlarında yer alır. Daha küçük hamamların aksine, Al Westani yaklaşık 400 derece sıcaklığa sahip ısıtmalı bir odaydı. Erbil Hamamı'nın geleneksel dekoru çok rahat ve konforlu bir atmosfer yaratmaktadır. Tuğla duvarların kalınlığı ve tünel gibi yarı bodrumlar ve küçük pencereler de dahil olmak üzere diğer pasif soğutma stratejileri ek faydalar sağlamaktadır. Dolayısıyla geriye kalan hamamlar, insanları hem geçmişlerine hem de geleceklerine bağlayan değerli kültürel miras parçaları olarak görülmelidir. Kültürel ve sanatsal bileşenleri hala kullanılıyorsa, gelecek nesiller için korunmaları daha büyük bir olasılıktır. Erbil Kalesi, eşsizliğini kaybetmeden toplumunu ve tarihini restore etmek için. Hamamın zemininin altında ısıtma tüneli yer almaktadır. Zeminin altındaki çeşitli yerlerde, çeşitli fırın tiplerinde ateşler yakılır.

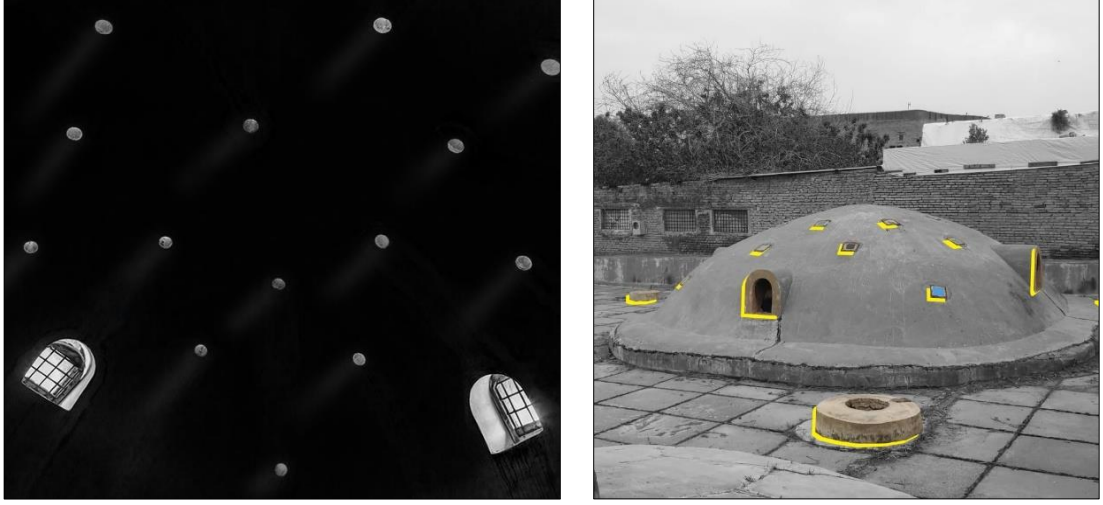
#### 4.3.2.2. Cephe



Şekil 4. 52. Erbil Kalesi Hamam Cephesi

Binanın cephesi, mekanların çoğunda birkaç kubbe ile örtülü tek katlı tuğla bir binadan oluşmaktadır. Ana mekân sekizgen bir şekle sahiptir ve yaklaşık 1m sekizgen yükseltilmiştir. Binanın aydınlatılması ve havalandırılması için kullanılan her iki tarafta küçük bir açıklığa sahip diğer çatılardan, sekizgen şeklin üzerinde, tüm kubbelerin tepesinde büyük bir tuğla kubbe vardır ve ayrıca binada aydınlatma ve havalandırma için küçük bir açıklık vardır. Hamamın konumu çok belirgindir çünkü iki kapıyı birbirine bağlayan ana yolda, caminin yanında, genellikle birkaç kubbeli ve küçük açıklıklı doğrusal bir kütleyle sahiptir, hamam seviyesi Şekil 6.6'da gösterilen sokak seviyesinden daha düşüktür.

#### 4.3.2.3. Aydınlatma

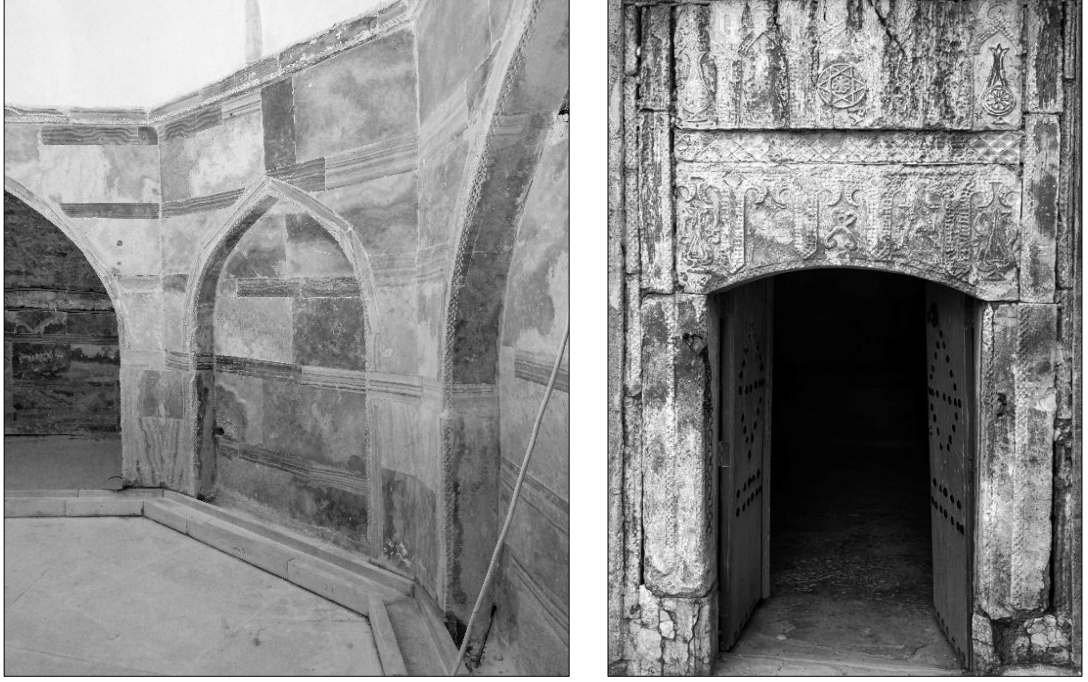


Şekil 4. 53. Erbil Kalesi hamamında aydınlatma

Bina tipi ve gereksinimleri nedeniyle, banyo duvarında birkaç pencere açılmıştır. Tavana doğru açılan küçük pencereler, mimari doğal ışığı optimize etmek üzere tasarlandığından ışığın binaya girmesini sağlamaktadır. Bu düzen sadece bir gün ışığı kaynağı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda Şekil 6.7’de gösterildiği gibi ziyaretçilerin yapı içindeki mahremiyetinin korunmasına da yardımcı olmaktadır. Hamam, doğal ışığın yanı sıra çeşitli yapay aydınlatma seçeneklerine de sahiptir. Yapay aydınlatma, doğal aydınlatma kaynaklarını artırmak için yapı boyunca kullanılmaktadır. Bina, iyi yerleştirilmiş yapay ışığı doğal ışıkla birleştirerek hem kullanışlı hem de görsel olarak güzel olan rahat ve davetkar bir ortam sağlamaktadır. Kubbelerin tepesindeki küçük açıklıklar ve kubbenin tabanındaki poligonal şeklindeki sekiz küçük pencere aracılığıyla aydınlatma ve havalandırma vardır. Yapı malzemesi çok kalındır, böylece bina içinde çevre kontrolü yapılır. Erbil’in hükümdarlığı sıcak ve kuru bir iklim olduğu için, bu tür açıklıklar hamam için kullanılan binalar için özeldir, binadaki ısıyı kaybetmemek en önemli şeydir. Amaç günümüze kadar kalan tüm hamamlarda ısı kaybını en aza indirmektir. Bu nedenle pencereler soğukluk ve sıcaklık duvarlarının yanında kubbe kasağında konumlandırılmıştır. Tonoz ve kubbenin açılması, penceresiz alanlarda temiz hava ihtiyacını karşılamaktadır.



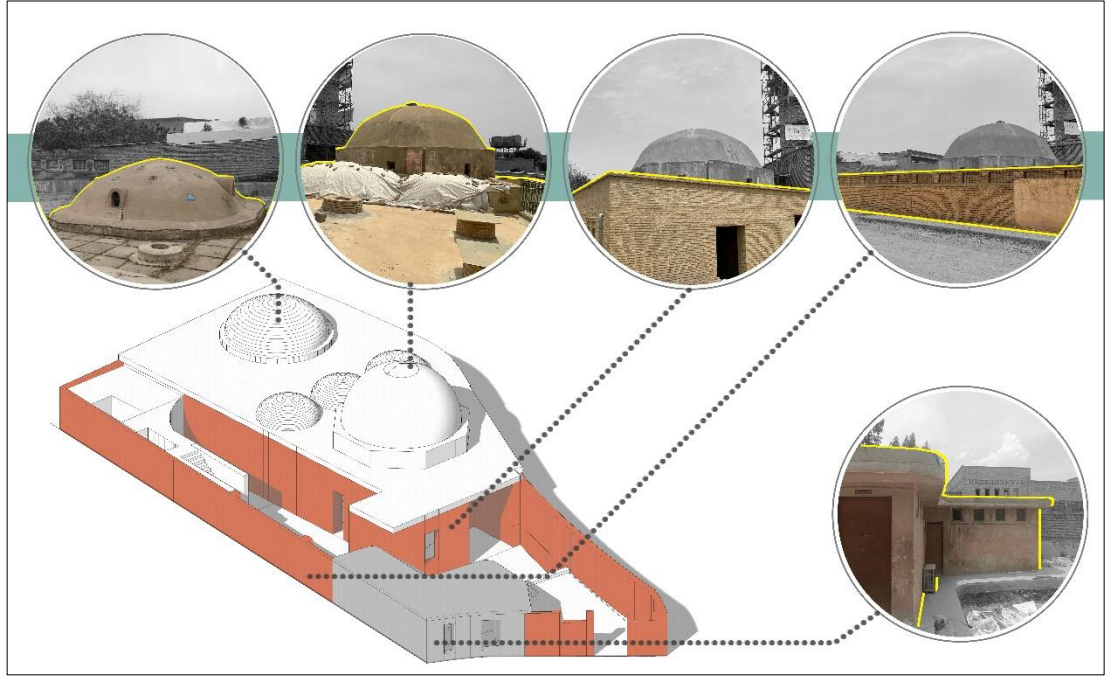
#### 4.3.2.4. Süsler



Şekil 4. 54. Erbil Kalesi Hamamında Süsleme

Erbil Kalesi'nin hamamı Şekil 6.8'de gösterildiği gibi güzel özelliklerle inşa edilmiştir. Sıcak ve soğuk odaların duvarları ve tavanları harika taş oyma geometrik desenlerle süslenmiştir. Bu süsleme özellikleri, binanın tasarımının İslam sanatı ve mimarisinden aldığı ilhamın yanı sıra binayı inşa eden mimar ve inşaatçıların sanatını ve işçiliğini de gözler önüne sermektedir. Binanın özenli oymaları ve çarpıcı duvar işçiliği görünümünü tanımlamaktadır. Kemerli nişlerin her biri karmaşık desenler ve geometrik şekillerle süslenmiştir. Bina çitindeki tuğlaların dizilişi ve dönüşü özel bir süsleme oluşturmuştur.

#### 4.3.2.5. Yapım Tekniği ve Malzeme



Şekil 4. 55. Erbil Kalesi Hamamı İnşaat Tekniği ve Malzemeleri

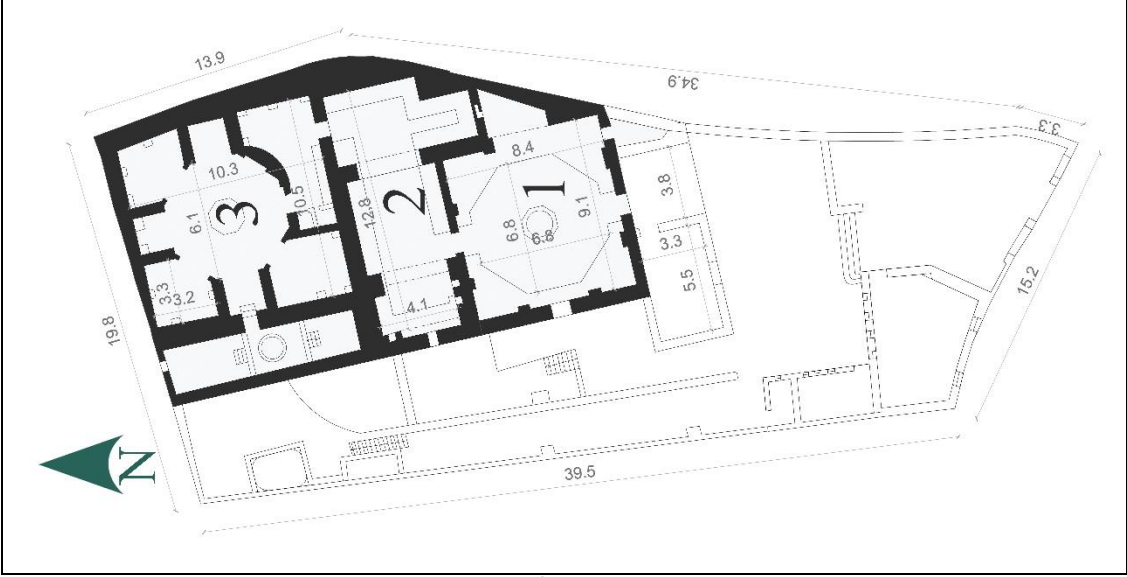
Erbil Kalesi'ndeki hamamın duvarları ve çatısı yaygın bir inşaat malzemesi olan tuğladan yapılmıştır. Duvarlar, tuğlaların üst üste yığılması ve bu yığma tuğlaları birleştirmek için harç kullanılmasını içeren masif tuğla duvar kullanılarak inşa edilmiştir. Binanın tepesinde yine tuğla ile inşa edilmiş kubbeler ve kemerler bulunmaktadır. Bu kubbeler ve kemerler tuğla ve harç kullanılarak inşa edilmiştir. Sonuç, ek sütunlara veya desteklere ihtiyaç duymadan yapının ağırlığını taşıyabilen sağlam, uzun ömürlü bir çatıdır. Termal kütle sağlayan kalın duvarlar ve tonozlu kemerler, binanın iç sıcaklığının düzenlenmesine yardımcı olur. Taş ve alçı da kaplama malzemesi olarak kullanılır. Duvarları bitirmek ve dekorasyon için pürüzsüz bir yüzey sağlamak amacıyla sıva uygulanırken, duvarlardaki dekoratif kemerler için taş kullanılmıştır. Hamamın ısını korumak için tasarlanan kapı ve pencereler, koltuklar ve diğer mobilyaların tamamı tuğla ve taştan yapılmıştır. Tonozlu tavanlar ve kemerlerin kullanımı binaya yükseklik ve ferahlık hissi verirken, bu yaklaşımlar yapıya sadece daha fazla güç ve sağlamlık kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda çekici bir görsel etki de yaratmıştır. Son olarak binanın güney batısında, çatıya kadar betonarme kullanılan yeni inşaat yöntemiyle yeni bir yapı inşa edilmiştir.

### 4.3.3. Yeniden İşlevin İrdelenmesi Ve Yapılan Müdahaleler

Tarihi miras niteliğindeki bir hamamın bir kültür kurumuna, özellikle de bir galeriye dönüştürülmesi ve yeniden işlevlendirilmesi, tarihi koruma ile sanat ve kültürel ifadenin gelişmesini birleştirmek için büyüleyici bir fırsat sunmaktadır. Kültür merkezi, bu mimari şaheseri yeniden kullanarak zengin mirasını onurlandırırken bölgeyi yeniden canlandırabilir. Tarihi özelliklerini koruyarak ve bir galeri ortamı için gereken modern kolaylıkları ekleyerek binayı değiştirmek dikkatli bir planlama ve strateji gerektirecektir. Amaç, hem yaratıcı etkileşim için çağdaş bir merkez hem de geçmişin korunması olarak işlev gören bir yer tasarlamaktır.

Sanat eserleri ve fotoğraf sergileri sunmak için galeri olarak kullanılan üç ana alan ile ayrıca insanlar, Erbil kalesindeki sosyal buluşma ve banyo için kullanılan en önemli binalardan biri hakkında geçmişin hikayesini anlatmak için bina tarzına göre bu eşsiz binayı görmek için ziyaret edebilirler. Erbil Kalesi Hamamı'nın bir galeriye dönüştürülmesinde tarihi değeri, mimari unsurları ve pratik ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Bina, orijinal binanın özelliklerini onurlandıran ve aynı zamanda kültürel bir mekân olarak yeteneklerini en üst düzeye çıkaran bir alan üretir. Binanın temel mimari bileşenleri ve bina kimliği, işlevi değiştirildikten sonra da korunmuştur. Sanat eserlerinin doğru bir şekilde sunulmasını ve korunmasını sağlayacak uygun aydınlatma ve sıcaklık kontrol sistemleri tasarım planında önemli bir yer tutmaktadır. Galerilerde doğal ışık kırılğan sanat eserlerine zarar verebilir, Erbil Kalesi hamamında kütle oranı çok yüksektir ve bina az sayıda açıklığa sahiptir, dolayısıyla bu durum yeni bir kullanımla uyumludur. Dolayısıyla hem pratik hem de görsel açıdan güzel bir mekân yaratmak için yapay ve doğal ışık kaynaklarının dengelenmesi ve aynı zamanda tarihi bütünlüğün korunması, Erbil Kalesi Hamamı'nın bir sanat galerisi olarak tasarım planının hedefi olmalıdır. Hem sanatçıların hem de turistlerin gereksinimleri ön planda tutulmalı, aynı zamanda binanın konumu ve kültürel değerinin getirdiği özel olanaklar ve zorluklar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 4. 6. Erbil Kalesi Hamamı'na ait bilgiler



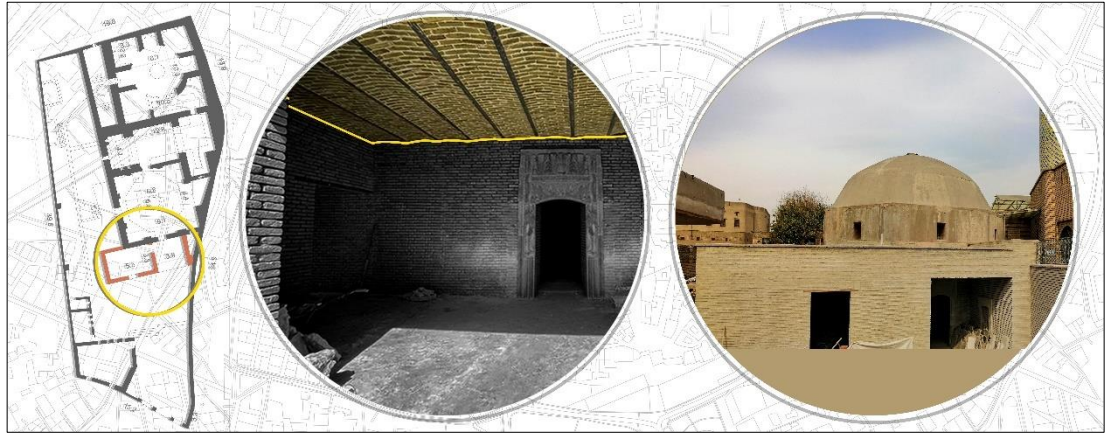
Seviye	Mekân No	Orijinal İşlev	Yeni İşlev	Alan
Zemin Kat	1	Albarni	Kültür ve Sergi	79 m <sup>2</sup>
	2	Westani	Kültür ve Sergi	66 m <sup>2</sup>
	3	Harret	Kültür ve Sergi	137 m <sup>2</sup>

#### 4.3.3.1.. Yeniden İşlevin Değerlendirilmesi



Şekil 4. 56. Erbil Kale Hamamı'nda sanat eserlerini sergilemek için portatif olarak kullanılan galeri

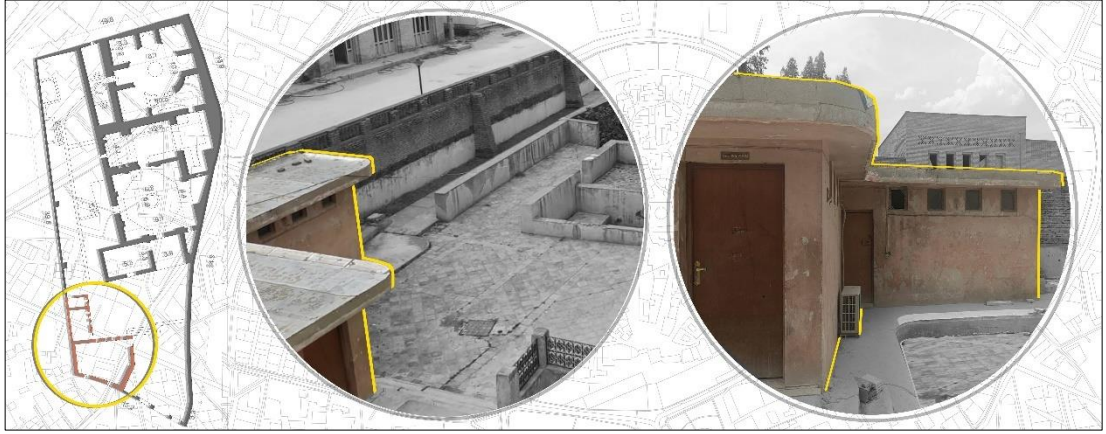
Binanın tarihi kimliğini korurken aynı zamanda yeniden işlevlendirme için kullanışlı hale getirmek ana sorunlardan biridir. Bu, erişilebilirlik ve güvenlik kaygılarına dikkat etmenin yanı sıra çağdaş elektrik ve sıhhi tesisat sistemlerinin binaya entegre edilmesini de içeriyor. Bina kültür merkezi ve galeri olarak kullanılmak üzere dönüştürülmüştür, ancak binanın tarihi karakteri ile çağdaş gereksinimler arasında dikkatli bir denge kuracak bir kullanımın seçilmesi gerekirdi. Erbil Kalesi Hamamı'nın büyüklüğü çok sayıda misafirin ağırlanmasını zorlaştırmaktadır çünkü sanat eserlerinin sergilenebileceği alan 240 metrekareye ulaşmaktadır. Çeşitli sanat ve etkinlik biçimlerini barındıracak şekilde yeniden düzenlenebilen uyarlanabilir sergileme bölümleri oluşturulmalıdır. Binanın iç mekânı, amaçlanan sanat eserlerinin sergilenmesi için yeterli duvar alanı sağlamaktadır. Bu binanın tipolojisi nedeniyle, duvarlarda bu sanat eserlerinin sergilenmesine fırsat veren açıklıklar bulunmaktadır. Ancak, pürüzsüz ve temiz yüzeylerin aksine, duvar yüzeyleri tozlu ve sanat eserlerinin sergilenmesi için uygun olmadığından bazı sorunlar yaşanmaktadır. Sanat eserinin ağırlığı duvarlar tarafından desteklenmemiş ve Şekil 6.10'da gösterildiği gibi sanat eserini göstermek ve desteklemek için taşınabilir bileşenler kullanılmıştır.



Şekil 4. 57. Erbil Kalesi Hamamının Tuğla Malzeme Duvar ve Düz Çatı ile İnşa Edilen Ek Bölümü

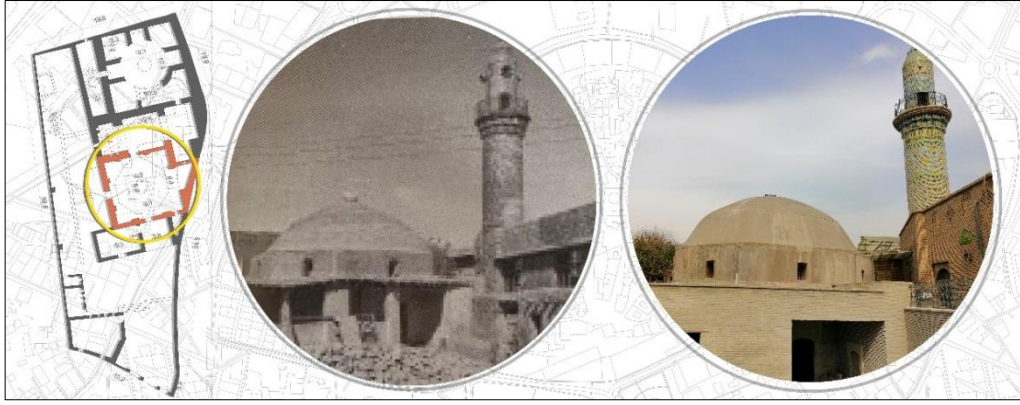
Şekil 6.11.'de Erbil Kalesi Hamamının Ek Bölümü gösterilmektedir. Galerinin sergi alanının yanı sıra arşivleme ve yönetim için de alan içermesi gerektiğinden, depolama ve yönetim alanları eklenmiştir. Girişin yanında bulunan alanlar, personel ve ziyaretçiler için idari alanlar, personelin yeni mekanları hazırlaması ve kurması için yerler ve şu anda sergilenmeyen sanat eserleri için depolama alanları olarak

kullanılmalıdır. Tarihi bir hamamın aynı malzeme korunarak genişletilmesi çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Aynı malzemeyi kullanan herhangi bir değişiklik orijinal yapıya uygun olmayabilir. Bu alanın çatısı tuğla ve I kesitli çelikten yapılmıştır; ancak binanın orijinal kısmında çatı konstrüksiyonu için tonoz ve kubbelere kullanılmıştır. İki bölüm arasındaki boşluk yaklaşık 70 cm'dir ve çatıyı inşa etmek için kullanılan tonoz ve kubbeden farklı olarak tuğla ile doldurulmuştur.



Şekil 4. 58. Erbil Kalesi Hamamının Güney Batı Yeni İnşaata

Şekil 6.12'de gösterildiği gibi yönetim, güvenlik ve tuvalet için kullanılan 55 m<sup>2</sup>'lik yeni bir yapı daha inşa edilmiştir. Beton blok duvarlar ve betonarme bir çatı ile inşa edilen ve modern kapı ve pencerelere sahip olan binanın güvenlik personeli olarak da kullanılan bu bölümünde bina için tek bir tuvalet bulunmaktadır. Tuvalet bulunmamasının nedeni, binanın bitişiğinde yer alan ulu camidir. O dönemde cami, Erbil kalesi sakinleri için umumi tuvalet olarak kullanılıyordu. Binanın bu kısmı, Erbil kale hamamı gibi değerli bir miras binası için uygun olamayacak modern bina konstrüksiyonunda inşa edilmiştir.



Şekil 4. 59. Erbil Kale Hamamı Kubbesinin Yeniden İnşası

Ziyaretçilerin konforunu artırmak için yapılan değişikliklerden biri olarak yeni aydınlatma sistemleri kurulmuştur. Binanın doğal havalandırma sistemi geliştirilerek muhafaza edilmiş ve ziyaretçilere sakin ve dinlendirici bir ortam sağlamak için yeni yapay aydınlatma kurulmuştur. Yeni işlevleri karşılamak için sıhhi tesisat sistemleri de yenilenmiştir. Uygun su temini ve drenaj sağlamak için yeni işlev tesisleri inşa edilmiş ve binanın sıhhi tesisat sistemi yükseltilmiştir. Binanın yenilenmesi ve yeniden inşası, harap olan ve yeniden inşası gereken kubbe çatısının ilk bölümünü içeriyordu; ancak restorasyondan sonra kubbenin şekli Şekil 6.13'te gösterildiği gibi yüksek ve kıvrımlı olacak şekilde değiştirildi. Tarihi açıdan önemli bir yapıdaki kubbe, biçimi değiştirildiğinde değişmiş olur. Tarihi miras niteliğindeki binalar sadece estetik açıdan değil, aynı zamanda içerdikleri hikayeler ve anılar ile tarihi değerlerini ve özgünlüklerini kaybetmeleri açısından da değerlidir. Bir binanın kubbesi, inşa edildiği dönemin tarihi ve kültürel ortamını temsil edecek şekilde planlanmış olabilir. Binanın özgün tasarımında yapılacak herhangi bir değişiklik özgünlüğüne zarar verebilir, tarihi ve kültürel önemini azaltabilir.



Şekil 4. 60. Binada izogam (bitümlü kaplamalar) ile çatı su yalıtımı

Binanın korunması ve yeni işlevler için kullanılması amacıyla, Erbil Kalesi hamamının çatılarına su yalıtımı uygulanmıştır. Şekil 6.14'te gösterildiği gibi, açıklıklara su girmesini önlemek için kubbelerin ve açıklıkların etrafına tuğla katmanları uygulanmış ve ayrıca bir izogam (bitümlü kaplamalar) tabakası sağlanmıştır. Binanın çatıları, kullanılan malzemelerin doğal niteliklerine dayanan geleneksel yöntemler kullanılarak inşa edilmiştir. Doğru harçla uygun boyutta tuğlaların kullanılması doğal olarak su geçirmez bir bariyer oluşturulmasına yardımcı olabilir. Bina çatılarını su geçirmez hale getirmek için bitümlü kaplamalar kullanılmıştır. Ancak uygulanması zor olabileceğinden ve yeterli koruma sağlayamayacağından kubbe ve tonoz gibi karmaşık yapılar için uygun değildir.





Şekil 4. 61. Tonoz ve Mezarların Beton Katmanlarla Kaplanması

Tonozlar ve kubbeler daha düzgün bir yüzey sağlamak için dış cephede beton katmanlarla kaplanmış ve çatı Şekil 6.15'te gösterildiği gibi tuğlalarla inşa edilmiştir. Hamam kubbesinin kalın bir beton tabakası ile kaplanması sırasında ortaya çıkan zorluklar ve olası komplikasyonlar vardır. Bir tuğla kubbenin hamam yapısal stabilitesi, yapıya eklenen ağırlık nedeniyle beton eklenmesiyle tehlikeye girer. Tuğla ve beton farklı oranlarda genişir ve büzülür, bu nedenle farklı mevsimler kubbenin hareketleri farklı şekilde absorbe etmesine neden olur, bu da zamanla bozulmaya, çatlama ve kırılmaya yol açabilir. Buna ek olarak, orijinal cephenin restore edilmesinin zorluğu nedeniyle hamam özgünlüğünü, kültürel önemini ve görsel çekiciliğini kaybeder. Binanın iç kısmında tuğlalar ve süs taşları sıva ile kaplanmıştır. Tarihi hamamların iç duvarlarının sıvanması ve alçılanması önündeki potansiyel engelleri göz önünde bulundurmaktır önemlidir. İç taş duvarlarının sıva veya alçı ile kaplanması halinde tarihi hamamların tarihi önemi ve özgünlüğü kaybolacaktır. Yapılar, güzelliklerinin yanı sıra barındırdıkları hikayeler ve anılar ve özellikle de taş işçiliğinin özel süslemelerle kaplanması açısından paha biçilmezdir. Orijinal planda yapılacak herhangi bir değişiklik yapının özgünlüğünü tehlikeye atabilir ve tarihi ve kültürel önemini azaltabilir.



Şekil 4. 62. Çatı yaya geçidi bariyeri

Bina sadece sanat eserlerini sergilemekle kalmayıp aynı zamanda Erbil Kalesi sakinlerinin tarihini anlatmakta ve farklı bina yapılarını sunmaktadır. Dolayısıyla binanın hamam zemininde yürüme fırsatı vardır, ancak bu riskli olabilir çünkü Şekil 6.16'da gösterildiği gibi kuyuya düşmek tehlike arz etmektedir. Tehlikeli olması, kuyunun tasarımı veya güvenlik önlemleri ile ilgili belirli bir soruna işaret eder. Aşağıda, kuyunun güvenli ve uygun bir örtü sağlayacak güvenilir bir kuyu kapağı veya ızgarası olmaması durumunda ortaya çıkabilecek birkaç olası sorun yer almaktadır. Yetersiz koruma, kasıtsız olarak kuyuya düşme olasılığını artırır. Kazalar, kuyu yerini çevreleyen yeterli işaret veya bariyerlerin olmamasından kaynaklanabilir. Ziyaretçiler kuyunun varlığından veya oluşturduğu tehlikelerden haberdar olmayabilir, bu da istenmeyen düşmelere veya kazalara neden olabilir.

#### 4.3.4. Çözüm Önerileri

Tarihi binaların Kimliklerinin korunmasının yanı sıra orijinal formlarının ve mimarilerinin de korunması gerekir. Hamam, binanın orijinal amaçlarını restore ederek ve yeni işlevler ve bileşenler ekleyerek kentte yeniden önemli ve modern bir rol oynayacaktır. Hamam, bu yenileme ile kente katalizörlük yapmakta ve Kale'nin restorasyon ve rehabilitasyonunda bir bağlantı görevi görmektedir. Binanın daha fazla zarar görmesini önlemek için bakımına öncelik verilmelidir. Aşağıdaki adımlar atılmalıdır: Yapıların daha iyi anlaşılabilmesi için enkazın kaldırılması ve harap alanların temizlenmesi; temizlikten önce ve sonra alanların belgelenmesi; tuğlaları ortaya çıkarmak ve duvarların koruma durumunu incelemek için sıva katmanlarının kaldırılması; Erbil Kale Hamamı'nın, genellikle geleneksel malzemeler ve inşaat

yöntemleri kullanılarak yapıldığı için bütünlüğünü riske atmadan yapısal değişikliklere izin verememesi mümkündür.

Erbil Kalesi Hamamı'nın geçerliliği, yönetim amacıyla kullanılan yeni yapı nedeniyle tehlikeye girmektedir. Erbil Kalesi Hamamı, beton bloklar ve beton bir çatı kullanılan binanın bu bölümünden farklı, alışılmadık yöntemler ve malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Bu ek bileşen binanın özgünlüğünü etkileyebilir. Yeni binanın tasarımı ve uygulaması mevcut tarihi mimariye saygı göstermemektedir. Tarihi yapılarda yapılacak herhangi bir değişiklik veya ekleme, bu endişeleri gidermek için ideal olarak dikkatli restorasyon ve koruma ilkelerine bağlı kalmalıdır. Tarihi özgünlüğü korumak için beton malzemelerin kaldırılması, değiştirilmesi veya tuğla gibi orijinal öğelerin kullanılması gerekliliklerden biridir.

Tarihi çatılar için bir su yalıtım çözümü seçmenin, orijinal yapı malzemeleri ve yöntemleriyle uyumluluğu sağlamak için önemli bir değerlendirme gerektirdiğini unutmamak çok önemlidir. Ayrıca, belirli bir proje için en iyi su yalıtım seçeneğini belirlemek üzere eğitilmiş bir mimar, mühendis veya tarihi koruma konusunda bilgi sahibi bir koruma uzmanının tavsiyesine başvurulması şiddetle tavsiye edilir. Ayrıca, kuyuya düşme tehlikesini azaltmak ve ziyaretçilerin güvenliğini garanti altına almak için doğru güvenlik önlemlerinin alınması da çok önemlidir. Alınabilecek önlemler arasında, uygun şekilde takılmış bir kuyu kapağı veya ızgara gibi yasadışı girişleri ve kasıtsız düşmeleri önleyen güvenli ve dayanıklı bir kuyu kaplaması kurmak yer alır. Ziyaretçileri olası riskler konusunda uyarmak ve erişimi sınırlandırmak için iyi bir yerde belirgin bariyerler ve işaretler bulunmalıdır. İyi bir kaplama bütünlük ve bakım açısından düzenli olarak denetlenmeli ve bozulan veya kırılan parçalar derhal değiştirilmelidir.

## BÖLÜM 5

### SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi yapılar hem modern gereksinimlere hem de kültürel mirasa önemli şekillerde hizmet edecek şekilde yenilenmelidir. Bu UNESCO Dünya Mirası alanını yeniden canlandırmak ve süregelen geçerliliğini ve sürdürülebilir büyümesini sağlamak için bu tez, Erbil Kalesi yapıları bağlamında yeniden işlevlendirme metodolojilerinin uygulanmasını araştırmaktadır. Erbil Kalesi'nin mimari, tarihi ve kültürel öneminin yanı sıra mevcut zorlukları ve potansiyelleri, bu çalışma için yapılan araştırmanın bir parçası olarak kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Sonuçlar, nitel bir tasarım ve vaka çalışması olarak kullanılan Fettah Çelebi Evi, Raşid Ağa Divan Hanı ve Kale Hamamı binası kullanılarak Erbil Kalesi yapılarının olası yeniden işlevlendirilmesi hakkında fikir vermektedir. Bu tezin bulguları, yeniden işlevlendirme için aydınlatıcı sonuçlar ve öneriler sunmaktadır. Önerilen yeniden işlevlendirme çözümleri, Erbil Kalesi'nin sürdürülebilirliğini ve kullanılabilirliğini artırırken, şanlı geçmişini onurlandırmayı ve toplumun katılımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Nihayetinde bu tezin sonuçları, Erbil Kalesi bağlamında sürdürülebilir kalkınma yöntemleriyle kültürel mirasın korunması için bir yol haritası sunmakta ve yeniden işlevlendirme konusundaki daha geniş tartışmaya katkıda bulunmaktadır.

Eski Erbil Kalesi içinde yer alan Fettah Çelebi binası, modern gereksinimleri karşılarken kültürel önemini koruyan eşsiz bir yeniden işlevlendirme potansiyeli sunmaktadır. Fettah Çelebi evinin tarihi, bina yapım tekniği, yapı malzemesi ve binanın mimari tarzına göre geç Osmanlı dönemine (1880-ykş. 1918) aittir. Çek ve Iraklı tarafların niyeti, binanın kalenin miras merkezi ve arşivi olarak kullanılmasına ve iş birliğinin ve Çek Cumhuriyeti'nin yardımlarının sunulması için kalıcı bir konut olarak kullanılmasına izin vermektir. Fettah Çelebi, Erbil sakinleri arasında Çek Evi olarak biliniyordu; Fettah Çelebi binası avludan yarı avlu formuna geçiş yapmıştı. Modern ihtiyaçları da dikkate alan bu değişiklik sayesinde daha fazla görünürlük,

doğal ışık ve sosyal temas mümkün hale gelmiştir. Ancak, avlu mimarisinin değiştirilmesi binanın potansiyelini değiştirebilir. Bina karakterindeki değişiklik ekstra havalandırma ihtiyacı doğurmuştur. Araştırma, gereksinimlerden biri olan bina standartlarını karşılamak için alanda yeterli doğal ışık ve havalandırma olmasını önerir. Fettah Çelebi binasındaki merdivenler küçük ve dardır, bu da hareket kabiliyetini kısıtlamakta ve özellikle yoğun ziyaretçi trafiği sırasında güvenlik riskleri yaratmaktadır. Ayrıca, bu kısıtlamalar binanın erişilebilirliğini sınırlamakta ve uyarlanabilir yeniden işlevlendirme potansiyeline zarar vermektedir. Araştırma, merdivenlerin uzatılması, güvenlik için korkulukların eklenmesi ve mevcut dikey sirkülasyon sistemlerinin yerine rampa veya asansörlerin kurulması da dahil olmak üzere bu sorunlara uygulanabilir çözümler önerir. Bu değişiklikler erişilebilirliği artıracak ve güvenliği iyileştirecektir.

Tarihi binaların aydınlatma sistemleri, mimari detayların vurgulanması ve tarihi önemlerinin korunması açısından hayati önem taşımaktadır. Ancak, Fettah Çelebi binasının mevcut aydınlatma armatürleri, yapının tarihi değerinin bütünlüğünü ve özgünlüğünü korumak için yetersizdir. Bu sorunları çözmek için binadaki aydınlatma armatürlerinin değiştirilmesi gerekmektedir. Önerilen çözümler, binanın malzemeleri üzerinde minimum etkiye sahip olacak şekilde özel olarak üretilmiş aydınlatma armatürlerinin kullanılmasını, tarihi değerden ödün vermeden görünürlüğün artırılmasını ve çevre üzerinde daha az olumsuz etkiye sahip olmak için enerji tasarruflu teknolojinin kullanılmasını vurgulamaktadır. Yıllar boyunca, tarihi binalar yaygın bir süs kaplaması olan sıva uygulamaları görmüştür. Fettah Çelebi'nin Iwans duvarında ve yarı bodrum duvarlarında sıva bulunması, bu binaların özgünlüğünü ve tarihi önemini azaltabilir. Alçı kaplamalar ayırt edici mimari özellikleri gizleyerek binanın tarihi kimliğini aşındırır. Ayrıca, sıva uygulaması genellikle nem tutma, kirlilik hapsedme ve geçirgenlik eksikliğinin bir sonucu olarak orijinal yüzeylerin bozulmasına neden olur. Yapının bütünlüğünü yeniden kazanması ve gerçek tarihi değerini ortaya çıkarması için, sıva kaldırılarak orijinal yüzeyler restore edilmelidir.

Ayrıca, avludaki gölgeleme elemanlarının onarılması ve drenaj borusunun kaldırılarak yerine yağmur suyunu Fettah Çelebi ve çevresindeki diğer binaları etkilemeyecek bir yere yönlendiren daha etkili borular yerleştirmesi gerekmektedir.

Öte yandan, Fettah Çelebi binası da yeniden işlevlendirme imkânlarına sahiptir. Ancak, Kale içindeki tarihi yapıların yeniden kullanımının etkili olabilmesi için engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak hareketlilik ve erişilebilirlik unsurlarına öncelik verilmesi ve bunların uygulanması büyük önem taşımaktadır. Engelli bireyler için fiziksel ve duyuşsal ortamı iyileştirmek amacıyla önerilen teknikler, rampalar, asansörler, erişilebilir yollar, işaretler ve duyuşsal hususlar da dahil olmak üzere çeşitli faktörleri dikkate almaktadır. Bu girişimler sayesinde Kale'nin tarihi önemi korunurken aynı zamanda sıcak ve eşitlikçi bir ortamda sosyal uyum ve kültürler arası diyalog da teşvik edilmiş olacaktır. Gelecekte, binada kullanılan ve bina sağlamlığı ve güvenliği açısından ciddi zorluklar yaratan beton lentoya bakım yapılması gerekmektedir.

Son olarak, Fettah Çelebi ve diğer vaka çalışması binalarının tarihi ve kültürel önemi nedeniyle, doğru kayıtların tutulması çok önemlidir. Restorasyon, yeniden işlevlendirme veya bakım sırasında yapılan değişiklikler, binanın özgünlüğü ve bütünlüğü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Mimari özelliklerde, malzemelerde ve mekân yapılandırmasında yapılan değişiklikler de dahil olmak üzere bu değişiklikler belgelenirse, gelecek nesiller binanın gelişimini daha iyi anlayabilecek ve tarihi değerini takdir edebileceklerdir. Fettah Çelebi binası için bu sorunları çözmek üzere kapsamlı belgeleme prosedürleri gerekmektedir. Bu, binanın birçok evresinin ve özelliklerinin derinlemesine görüntülerini, düzenlemeleri gösteren mimari çizimleri ve değişikliklerin nedenlerini ve yapının tarihi bütünlüğünü nasıl etkilediklerini özetleyen metin çalışmalarını içerir. Böylece Fettah Çelebi binasının eşsiz tarihinin gelecek nesiller için korunması sağlanır. Fettah Çelebi ve diğer örnek binalarda su temini, kanalizasyon sistemi ve elektrik dahil olmak üzere temel olanaklar sağlanmalıdır. Kale içindeki herhangi bir binada, modern yaşam ve kurumsal faaliyetleri mümkün kılmak için altyapının güncellenmesi ihtiyacını dikkate alınmalıdır.

Raşid Ağa Divan Hamı binası 1903-05 yıllarında inşa edilmiş .son zamanlarda yapı, seçkin ziyaretçilerin ihtiyaçlarına hizmet eden bir VIP kabul tesisine dönüştürüldü. Binanın geçerliliğini ve özgünlüğünü korumak için, modern pratik ihtiyaçlar ile tarihi kimliğinin korunması arasında bir denge kurmak çok önemlidir. Raşid Ağa Divan

Hanının altyapısı, çağdaş turistlerin konfor ve güvenlik beklentilerinin gerisinde kalmaktadır. Yetersiz havalandırma ve eski ısıtma sistemleri, iç mekan hava kalitesinin düşük olmasına ve yetersiz sıcaklık kontrolüne neden olmaktadır. Görüş engellenmekte ve yetersiz aydınlatma tesisatları nedeniyle güvenlik riskleri ortaya çıkmaktadır. Ziyaretçilerin konforunu artırmak ve bina içindeki güvenliklerini korumak için altyapının modern ısıtma, havalandırma ve aydınlatma sistemlerini içerecek şekilde yenilenmesi gerekir. Giriş, her binanın çok önemli bir parçasıdır. Raşid Ağa Divan Hanının bina girişine L şeklindeki girişi, hareket sorunu olanlar için zordur ve girişin görünürlüğünü azaltmaktadır. Araştırma, bu sorunları ele almak için planlanan yöntemlerin bir parçası olarak tüm kullanıcılar için basit gezinme ve sıcak bir atmosfer sağlamak üzere giriş yolunun rampalar, korkuluklar ve açık tabelalar gibi evrensel tasarım ilkeleri de dahil olmak üzere yeniden tasarlanmasını önermektedir.

Ayrıca, ahşap tavanın da yenilenmesi gerekmektedir. Binanın zemin katı kaplanmış ve daha etkili drenaj ve uygun drenaj sağlanmıştır. Binanın yarı bodrum katı tuğla tonoz ile inşa edilmiştir. Mimari açıdan çarpıcı tuğla tonoz çatılar, herhangi bir su sızıntısı sorununu önlemek için düzenli bakıma ihtiyaç duymaktadır. Önerilen yöntemler, çatının özelliklerine uygun drenaj ve su yalıtım teknolojilerinin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu önlemler su sızmasını azaltmak, etkili nem yönetimini garanti etmek ve tuğla tonoz çatının zaman içinde yapısal bütünlüğünü korumak için tasarlanmıştır. Ayrıca, bina altyapısı ve kanalizasyon sistemi iyileştirmeleri, bölgenin tarihi önemini korumak ve çağdaş pratik standartları yerine getirmek arasında bir denge sağlamaktadır. Yollar, patikalar, aydınlatma ve kamu hizmetleri de dahil olmak üzere mevcut altyapının yenilenmesi gerekir. Binanın yüksek kalitede misafirperverlik sunabilmesi için gereksinimlere uygun tuvalet hizmetlerine ihtiyacı vardır. Ayrıca, VIP karşılama merkezlerinde misafirlerin konfor ve rahatlığını garanti etmenin önemli bir bileşeni de uygun tuvalet olanaklarının sağlanmasıdır.

Hamam olarak adlandırılan Erbil Kalesi hamamı, 1775 yılında Erbil'in ünlü kişileri tarafından inşa edilmiştir ve Erbil Kalesi'nin merkezinde, büyük caminin yanında yer almaktadır. Binanın Alberni, Westani ve Harret olmak üzere üç ana bölümü

bulunmaktadır. Günümüzde bina, sanat eserleri ve fotoğraf sergileri sunmak, kültürel amaç sağlamak için bir galeridir ve ayrıca insanlar, sosyal toplantı ve banyo için kullanılan Erbil kalesindeki en önemli binalardan biri hakkında geçmişin hikayesini anlamak için bina tarzına göre bu eşsiz binayı görmek için ziyaret edebilirler. Alberni çatı kubbesi, yükseklik ve eğrilik açısından nispeten farklı bir kubbe şekli ile yeniden inşa edilmiştir. Araştırma, yapının bakım ve koruma için bazı gereksinimlere ihtiyaç duyduğu sonucuna varmıştır; yapıları daha iyi anlamak için iç ve dış duvarların temizlenmesi, temizlikten önce ve sonra alanların belgelenmesi ve tuğlaları ortaya çıkarmak için sıva katmanlarının kaldırılması gerekir.

Erbil Kalesi Hamamı'nın geçerliliği, yönetim amacıyla kullanılacak yeni inşaat nedeniyle tehlikeye girmektedir. Beton bloklar ve beton bir çatı kullanma kararı, yapının özgünlüğünü ve tarihsel doğruluğunu nasıl etkileyeceği konusunda endişelere yol açmaktadır. Tuğla bir yapının özgünlüğü, beton bloklar ve beton bir çatıdan önemli ölçüde etkilenmektedir. Binanın estetik çekiciliği, özgünlüğü ve genel karakteri bu değişikliklerle değiştirilmiş, böylece binanın tarihsel önemi ve orijinalliği azaltılmıştır. Bu sorun, geleneksel inşaat prosedürleri kullanılarak ve tarihi ortamla tutarlı ikame malzemeler ve inşaat teknikleri dikkate alınarak ele alınmalıdır. Tarihi çatılar için bir su yalıtım çözümü seçmek, orijinal yapı malzemeleri ve yöntemleriyle uyumluluğu sağlamak için önemli bir değerlendirme gerektirir. Kuyuya düşme tehlikesini azaltmak ve ziyaretçilerin güvenliğini garanti altına almak için doğru güvenlik önlemlerini alınıyor. Fettah Çelebi binasında olduğu gibi, Raşid Ağa Divan Hanının duvarları ve Erbil hamamlarının duvarları ve kubbeleri de değerlerini ve güzelliklerini korumak için orijinal cepheye dönüştürülmelidir.

Bu tez, Erbil Kalesi'ndeki üç tarihi yapının yeniden işlevlendirilmesi ve yeniden kullanılmasının önemini vurgulayarak kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir kalkınma konusundaki daha geniş tartışmaya katkıda bulunmaktadır. Araştırma bulguları, mirasın korunması ile Erbil Kalesi'nin kültürel mirasının mevcut ve gelecek nesiller için takdir edilmeye devam edilmesi arasında bir denge kurulmasını teşvik etmektedir. Önerilen stratejiler, mimarlar, koruma uzmanları, şehir plancıları



ve tarihi alanların yeniden canlandırılmasında rol alan diğer paydaşlar için aydınlatıcı tavsiyeler sunmaktadır.

## KAYNAKLAR

1. Abbas, A. (2018). Aspects of adaptive Reuse in Iraq's Erbil Citadel Buffer Zone. Paper presented at the 32nd Joint Doctoral Seminar in History and Theory of Architecture Antwerp.
2. Abbas, A. (2017). Erbil Citadel Revitalization and the Presence of Its Emergence History. Paper presented at the 3th International Conference on Preservation, Maintenance and Rehabilitation of Historic Buildings and Structures, Braga.
3. Abbas, A. (2019). Erbil Citadel Revitalization and the Presence of Its Emergence History.
4. Abbas, A., & Lens, K. J. I. I. A. R. (2017). THE HAMMAM OF ERBIL CITADEL A CONFLUENCE OF PAST, PRESENT, AND FUTURE. 8(1), 6.
5. Abbas, A. J. M. A., Hasselt: internal publicotion. (2014). Hammam–Herbestemming als brug naar de toekomst van Erbil.
6. Abdul-Jabbar, S. N., & Alwehab, A. A. J. J. O. A. S. (2022). Employing Adaptive Reuse in The Tourism Development of Historical Sites. 13(2), 1170-1183.
7. Agha, R. A. A., & Monnet, W. (2019). A virtual & an augmented reality application of the Rashid Agha's diwakhana in the citadel of erbil using 360° 3D Lidar. Paper presented at the Proceedings of the Second International Conference on Data Science, E-Learning and Information Systems - DATA '19.
8. Al-Hashimi, F. W. (2016). The hidden face of Erbil: change and persistence in the urban core: Nottingham Trent University (United Kingdom).
9. Al-Yasiri, Q., & Szabó, M. J. J. o. E. S. (2021). Thermal performance of concrete bricks based phase change material encapsulated by various aluminium containers: An experimental study under Iraqi hot climate conditions. 40, 102710.
10. Al Yaqoobi, D., Michelmore, D., & Tawfiq, R. K. (2016). Highlights of Erbil Citadel: History & Architecture: HCECR.
11. Algburi, O., & Beyhan, F. (2019). Climate-responsive strategies in vernacular architecture of Erbil city. *International Journal of Environmental Studies*, 76(5), 745-763. doi:10.1080/00207233.2019.1619324
12. Alhojaly, R. A., Alawad, A. A., & Ghabra, N. A. J. B. (2022). A Proposed Model of Assessing the Adaptive Reuse of Heritage Buildings in Historic Jeddah. 12(4), 406.

13. Alkenani, Z., Akef, V., & Al-Yousif, I. (2021). Technology Employment(recruitment) Adaptive Reuse Taq Kasra.
14. AlSyyad, N. (2011). Cairo: Histories of a City. In: Harvard University Press.
15. Brooker, G. J. i. j. (2006). Infected Interiors:: Remodelling Contaminated Buildings. 7(1), 1-13.
16. Bullen, P., Love, P. J. J. o. E., Design, & Technology. (2011). Factors influencing the adaptive re- use of buildings.
17. Bullen, P. A., & Love, P. E. J. S. s. (2011). Adaptive reuse of heritage buildings.
18. Burchell, R. W., & Listokin, D. (1981). The adaptive reuse handbook: procedures to inventory, control, manage, and reemploy surplus municipal properties: Routledge.
19. Conejos, S., Langston, C., Chan, E. H., Chew, M. Y. J. B. R., & Information. (2016). Governance of heritage buildings: Australian regulatory barriers to adaptive reuse. 44(5-6), 507-519.
20. Conejos, S., Langston, C., & Smith, J. J. L. V. d. M. S. H. S. o. A., Visual, Environmental Heritage. Naples, Italy. (2011). Improving the implementation of adaptive reuse strategies for historic buildings.
21. Cyrenne, P., Fenton, R., & Warbanski, J. J. J. o. R. E. R. (2006). Historic buildings and rehabilitation expenditures: A panel data approach. 28(4), 349-380.
22. David, G., & Moriset, S. (2013). Conservation of Erbil Citadel, Iraq - Assessment of the situation and recommendations.
23. Efthimiadou, T., Nikolaidis, T. N., & Baniotopoulos, C. J. P. e. s. (2017). A sustainable design strategy for the restoration of historical buildings. 38, 234-241.
24. Douglas, J. (2006). Building adaptation: Routledge.
25. Forster, A. M., & Kayan, B. J. S. S. (2009). Maintenance for historic buildings: a current perspective. 27(3), 210-229.
26. Florentina-Cristina, M., George-Laurențiu, M., Andreea-Loreta, C., Constantin, D. C. J. P.-S., & Sciences, B. (2014). Conversion of industrial heritage as a vector of cultural regeneration. 122, 162-166.
27. Gholitabar, S., Costa, C. J. R. T., & Desenvolvimento. (2018). Adaptive reuse in cultural heritage building. (30), 73-91.

28. Günçe, K., & Mısırlısoy, D. J. S. (2019). Assessment of adaptive reuse practices through user experiences: traditional houses in the walled city of Nicosia. 11(2), 540.
29. Hafsa Ramzi Alomri, D., & S Ahmed Alnumman, R. J. A.-R. E. J. (2014). The Impact of Spatial Configuration Properties of The Courtyard on Special System Intelligibility of Islamic palaces. 22(1), 40-55.
30. Haroun, H.-A. A. F., Bakr, A. F., & Hasan, A. E.-S. J. A. e. j. (2019). Multi-criteria decision making for adaptive reuse of heritage buildings: Aziza Fahmy Palace, Alexandria, Egypt. 58(2), 467-478.
31. Hussein. ( 2014). Erbil in the Atabeg Era. erbil,Erbil, .
32. Hussein, F. J. م. ا. و. ا. و. ا. و. ا. و. (2019). Design criteria for adaptive reuse of heritage buildings to achieve the principle of sustainability (Al Ghouri Group Case Study). 4(14), 312-335.
33. Ibrahim, R., Mushatat, S., & Abdelmonem, M. G. J. J. o. I. A. (2014). Authenticity, identity and sustainability in post-war Iraq: reshaping the urban form of Erbil City. 3(2), 58-68.
34. Ibrahim, R. I., Mushatat, S. A., & Abdelmonem, M. G. (2015a). Erbil. Cities, 49, 14-25. doi:10.1016/j.cities.2015.07.001
35. Ibrahim, R. I., Mushatat, S. A., & Abdelmonem, M. G. J. C. (2015b). Erbil. 49, 14-25.
36. ICOMOS, G. A. (2011). The Paris Declaration. On Heritage as a Driver of Development. In: Icomos Paris.
37. ICOMOS, U. (1964). The Venice Charter: London; ICOMOS.
38. ICOMOS, U. J. T., & Areas, U. (2011). The Valetta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities.
39. Ikiz Kaya, D., Pintossi, N., & Dane, G. J. S. (2021). An empirical analysis of driving factors and policy enablers of heritage adaptive reuse within the circular economy framework. 13(5), 2479.
40. İslamoğlu, E., & Karadayı-Yenice, T. (2022). Cultural Perception Performance Assessment of Adaptively Reused Heritage Buildings: Kilis Eski Hamam Case Study.
41. Jaff, A. A. M. Transformation of Erbil Old Town Fabric.
42. Jasim, M. A., Hanks, L., & Borsi, K. J. A. J. o. T. (2020). When marginalising the role of local participation in heritage conservation policies: evidence from Erbil Citadel. 7(1), 17-40.

43. Jokilehto, J. J. C., & time. (2006). Considerations on authenticity and integrity in world heritage context. 2(1), 1.
44. Kashkool, A. M. H., Al Ali, S. S. J. E., Construction, & Management, A. (2020). Maintenance management of heritage buildings in Iraq. 28(9), 2448-2465.
45. Kowalczyk, M., & Olbryś, M. (2019). The citadel in North Mesopotamian Erbil (Iraq): challenges for the preservation and adaptation to new function of an Ottoman period house. In Stories told around the fountain. Papers offered to Piotr Bieliński on the occasion of his 70th birthday.
46. Kozłowski, S. K., & Kempisty, A. J. W. A. (1990). Architecture of the pre-pottery neolithic settlement in Nemrik, Iraq. 21(3), 348-362.
47. Lababidi, R., Qassar, H. J. J. o. E. M. A., & Studies, H. (2016). Did They Really Forget How to Do It? Iraq, Syria, and the International Response to Protect a Shared Heritage. 4(4), 341-362.
48. Liu, J., Hu, R., Wang, R., Yang, L. J. F. o. E., & China, P. E. i. (2010). Regeneration of vernacular architecture: new rammed earth houses on the upper reaches of the Yangtze River. 4(1), 93-99.
49. Mafaz, T., & Anwar, M. Adaptive Reuse of Heritage Buildings" Old Buildings in Mosul as A Case Study.
50. Miran, F. D., & Husein, H. A. J. B. (2023). Introducing a Conceptual Model for Assessing the Present State of Preservation in Heritage Buildings: Utilizing Building Adaptation as an Approach. 13(4), 859.
51. Mısırlısoy, D., Günçe, K. J. S. c., & society. (2016). Adaptive reuse strategies for heritage buildings: A holistic approach. 26, 91-98.
52. Mustafa, F. A. (2022). Adaptive reuse of historical buildings: The case of Qishla castle in Koya city.
53. Nooraddin, H. J. D. C. S. (2012). Architectural identity in an era of change. 2(10), 81-96.
54. Nováček, K. J. P. a. (2008). Research of the Arbil Citadel, Iraqi , First Season. 99.
55. Osborne, J. F. J. I. J. o. U. S. (2015). Ancient cities and power: The archaeology of urbanismin the Iron Age capitals of northern Mesopotamia. 19(1), 7-19.
56. Penner, R. H., Adams, L., & Rutes, W. (2013). Hotel design: Planning and development: Routledge.

57. Penttilä, H., Rajala, M., & Freese, S. J. P. t. F., 25th eCAADe Konferansı, Frankfurt am Main, Germany. (2007). Building information modelling of modern historic buildings. 607-613.
58. Piotrowski, C. M. (2013). Professional practice for interior designers: John Wiley & Sons.
59. Plevoets, B., Van Cleempoel, K. J. R. a., & adaptation, i. a. s.-p. v. o. b. (2013). Adaptive reuse as an emerging discipline: an historic survey. 13-32.
60. Powell, K. (1999). Architecture reborn : converting old buildings for new uses. In. Retrieved from <https://archive.org/details/architecturerebo0000powe>
61. Purwantiasning, A. W., Mauliani, L., & Aqli, W. (2013). Building conversion as an application of old building conservation, comparative studies: China Town Singapore, Petak Sembilan Jakarta. Paper presented at the Proceeding International Seminar Genius Loci. Universitas Negeri Makassar.
62. Ragheb, G. A., & Naguib, I. M. J. P. (2021). Empowering criteria for effective adaptive reuse of heritage buildings in Egypt. 16(6), 1061-1070.
63. Robles, L. G. J. C., & Sites, M. o. A. (2010). A methodological approach towards conservation. 12(2), 146-169.
64. Ruggles, D. F., & Silverman, H. (2009). Intangible heritage embodied: Springer.
65. s.r.o., G. A. I. (2023a). PROJECTS. Retrieved from <https://www.gemaart.com/en/category/presentation/>
66. s.r.o., G. A. I. (2023b). REVITALIZATION OF THE FATAH CHALABI HOUSE. Retrieved from <https://www.gemaart.com/en/about-us/contact/>
67. Saleh. (2009). Erbil: City of Literature, Science and Civilization, Erbil.: Aras Publishing House.
68. Subbotin, O. S. (2018). *Problems of reconstruction of historical center of the city*. Paper presented at the Materials Science Forum.
69. Tam, V. W., & Hao, J. J. J. I. J. o. C. M. (2019). Adaptive reuse in sustainable development. 19(6), 509-521.
70. Tarrad, M., Husban, S. M. J. A., & Technologies, M. I. (2021). THE CREATION OF GUIDELINES FOR ADAPTIVE REUSE OF HERITAGE BUILDINGS IN JORDAN, CASE STUDY PALACE OF THE ALI ALKAID BASHA (JORDAN). (3 (56)), 64-78.
71. Tootoonchi, R., Fadaei Nezhad Bahramjerdi, S. J. A. A., & Development, U. (2021). Evaluation Criteria for Adaptive Reuse of Heritage Buildings to Assign

Educational Use; Case Study: School of Conservation and Restoration. 13(33), 41-55.

72. UNESCO. (2023). Outstanding Universal Value and Criterion (iv). Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/list/1437/>
73. Wang, H.-J., & Zeng, Z.-T. J. E. s. w. A. (2010). A multi-objective decision-making process for reuse selection of historic buildings. 37(2), 1241-1249.
74. Yaqoobi, D., Michelmore, D., & Tawfiq, R. J. H. C. f. E. C. R., Erbil. (2012). Highlights of Erbil Citadel. 136.
75. Yaraly. (2001). SO DO NOT FORGET Arbil: Tafseer office of publishing & advertising.
76. Yassin, A. M., & Shawky, K. A. J. I. D. J. (2022). Reuse of The Heritage Buildings; An Innovative Approach. 12(2), 311-318.
77. Yung, E. H., & Chan, E. H. J. H. i. (2012). Implementation challenges to the adaptive reuse of heritage buildings: Towards the goals of sustainable, low carbon cities. 36(3), 352-361.
78. Zeren, M. T. J. J. o. C. E., & Architecture. (2015). Modernization and reuse of cultural heritage building: a Turkish case study from the Izmir City. 9, 16-27.

## ÖZGEÇMİŞ

Rebin HAMAD HASSAN, ilk ve ortaokulu memleketi Hajiawa'da tamamladıktan sonra 2013 yılında Koya Üniversitesi'nde mimarlık lisans programına katıldı. Daha sonra 2020 yılında Karabük Üniversitesi'ne geçerek yüksek lisans eğitimine başladı.